

İSLÂM'DA İLİM ve İLİM ADAMI

Prof. Dr. Servet Armağan

İSLÂM'DA
İLİM VE İLİM ADAMI
(Tahriçli, Açıklamalı ve
Endeksli 120 Hadis Derlemesi)

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN:

19 Mayıs 1939'da Şanlıurfa'da doğdu, ilköğrenimini aynı ilde Vatan ilkokulu'nda, lise öğrenimini ise Şanlıurfa Lisesi'nde yaptı. 1956 yılı Ekim ayında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek öğrenimine başladı, 1960 ders yılı sonunda mezun oldu. I961 yılı başında açılan asistanlık (araştırma görevliliği) imtihanını kazanarak "Esas Teşkilat (Anayasa) Hukuku" kürsüsünde asistan oldu ve Nisan ayında göreve başladı. 1966 yılında aynı hukuk dalında hukuk doktoru, 1971 yılında üniversite doçenti ve I976 yılında ise üniversite profesörü unvanlarını aldı. 1983-1990 yılları arasında Islamic Development Bank'a bağlı Islamic Research and Training Institut'da (Cidde-Suudi Arabistan) İslam Hukuku ve İslam Ekonomisi üzerine araştırma yaptı, toplam 15 bilimsel İngilizce ve Arapça rapor hazırladı, konferans verdi bu kurum adına uluslararası toplantılara katıldı.

1990-1992 yılları arasında Diyarbakır Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı; 1992-1996 yılları arasında ise Şanlıurfa Harran Üniversitesi Rektörü olarak görev yaptı. Halen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

"Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi" başlıklı teziyle doktor, (İ.Ü. Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır, 1967, İstanbul); "Dilekçe Hakkı ve 1961 Anayasası" başlıklı teziyle doçent (İ.Ü. Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır, İstanbul, 1971); "1961 Anayasası ve Bakanlar Kurulu" (İ.Ü. Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır, İstanbul, 1978) başlıklı teziyle profesör olmuştur.

Yaklaşık 110 ilmi makalesi ve 50 kitabı yayımlanan Armağan 1967-69, 1973, 1976-77, 1983, 1995, 1996, 1999-2002 ve 2004 yıllarında Alexander von Humboldt Vakfı'nın, 1977 yılında Heinrich Hertz Vakfı'nın, 1981 ve 2003 yıllarında Deutscher Akademischer Austausch Dienst Kuruluşunun bursları ile Köln, Karlsruhe ve Berlin Üniversiteleri'nde ilmî araştırmalar yaptı, doçentlik tezini hazırladı, ilmî toplantılara katıldı, konferans ve tebliğler verdi. 1975 yılında 5 ay müddetle Kuveyt Üniversitesi'nin davetlisi olarak aynı üniversitenin hukuk fakültesinde incelemeler yaptı, konferanslar verdi.

Almanca, İngilizce ve Arapçayı her üç dilde de kitap ve makale çevirileri yapacak kadar bilen Armağan, evli ve üç çocuk babasıdır.

İSLÂM'DA İLİM VE İLİM ADAMI

(Tahriçli, Açıklamalı ve Endeksli 120 Hadis Derlemesi)

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN

İSLÂM'DA İLİM VE İLİM ADAMI

Editör
İsmail KAYAR

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan Demirhan

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-278-374-4

Yayın Numarası
517

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan A.Ş.
TS EN ISO 9001:2000
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 22 85

Mart 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Işık Yayınları
Kısıklı Mahallesi Meltem Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.isikyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

İkinci Bölüm

Birinci Kısım

İkinci Kısım

Üçüncü Kısım

Dördüncü Kısım

Birinci Baskıya
ÖNSÖZ

1- Elinizdeki kitap, senelerdir yazmayı düşündüğüm bir mevzu olan İslâm dininde ilmin değeri ve ilim adamının fazileti ile ilgilidir. 1961 yılından beri ilmî araştırmalarla, ders ve eğitimle meşgul olan bir ilim adamı olarak, ilmin ve ilim adamının değeri ve olması lazım gelen seviyesi beni daima düşündürdü ve meşgul etti.

İslâm dini, hayatın her safhasını kapsayan ve bu konular hakkında tavsiyeler ihtiva eden bir din olduğu için, elbette ilim, ilim adamının değeri ve mahiyeti hakkında da bazı tavsiyeler ve hükümler ihtiva etmesi gerekiyordu. Bu merakla araştırmaya başladım. Senelerin içinde bazı hadisleri topladım. Yayınlardan bazılarını tespit ettim ve elinizdeki kitap mütevazı bir çalışma olarak, Cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun, ortaya çıkmış bulunuyor.

2- Elinizdeki bu mütevazı çalışma bir monografidir, yani belli bir konuda yapılmış çalışmanın ürünüdür. Daha evvel Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) çeşitli hadislerini ve belli mevzulara ait olan tavsiyelerini bir araya getiren çalışmalar, yani monografiler yapılmış bulunuyor. Bunlardan biri de meşhur hadis âlimi Buhârî hazretlerinin "*el-Edebü'l-Müfred*" isimli eseridir. Bu kitapta

beşerî davranışları, adab-ı muaşereti ve benzeri konuları ilgilendiren hadisler yer alıyor.

Elinizdeki kitap ise ilme ve ilim adamına ait Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) hadislerini bir araya getiren bir monografi özelliğini taşımaktadır. Tabii kitapta bu konudaki ayetlerin de yer alması gerekiyordu ve ilgili ayetleri de tespit ettim ve takdim ediyorum.

3- Bilinen meşhur hadis külliyatlarının hepsi bu konudaki hadislerin tamamını veya bir kısmını içine almaktadır. Hatta bunların büyük kısmı ilim ve ilim adamı ile ilgili hadisler için ayrı bir bölüm (bab, kitap) bile ayırmıştır; Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Muvatta gibi... Bunların içinde bu konuda en çok hadis ihtiva edeni, İbn Mâce'nin Sünen'idir, en azı da Lokman Hekim'in oğluna bir tavsiyesine yer veren Muvatta'dır (bkz. 59. kitap). Dârimi ise Mukaddime başlıklı birinci kitabında ilim ve ilim adamı ile ilgili hemen bütün hadisleri bir araya getirmiştir. Kitabımızda, daha sonraki asırlarda derlenmiş hadis külliyatlarının da ilgili yerlerine işaret edilmiştir. Bununla beraber, aynı hadislere değişik bölümler ve başlıklar altında (mesela "zekât" başlığı gibi) yer veren hadis külliyatları da vardır.

4- Kitapta geçen hadisleri muteber hadis külliyatlarından aldım. Bilindiği gibi, belli bir konu üzerindeki bir hadisin çeşitli rivayetleri olabiliyor. Ben bunlardan sadece birini aldım. Eğer aralarında çok fark var ise değişik rivayetlere de temas ettim. Bazen de bir hadis çok uzun olup muhtelif mevzuları içine alıyorsa, bu takdirde hadisin sadece konumuzu ilgilendiren kısmını aldım.

Diğer taraftan belirtmeliyim ki, ilim ve ilim adamı ile ilgili hadislerin hemen tümünü kitabıma almaya çalıştım. Bazen de, konumuzu dolaylı olarak ilgilendirenlerin içinden seçtiklerimiz de oldu ve bunlar dört başlık hâlinde sınıflandırılarak takdim edildi.

Hadisleri bir ilim adamı gözüyle açıklamaya çalıştım. Tabii bu arada muteber hadis şerhlerine de baktım. Açıklamalarım çok kısa, hadisin ilim ve ilim adamı ile ilgili anlaşılan mânâsına temas eden özlü cümleler hâlindedir.

Kitabımızda yer alan hadisleri, muteber hadis kitaplarından aldım. Bu hadislerin rivayetlerini zayıf kabul eden okuyucularım çıkabilir. Ancak bu hadislerin senedlerinin zayıflığını veya ravilerinin güvenilirliğini tartışmanın yeri burası değildir. Çünkü, bu hadisler zaten ilgili kitapların müellifleri veya musannifleri tarafından araştırılmış, üstelik senelerin ve hatta asırların içinde birçok hadis uleması, gerekli inceleme ve tenkitlerini yapmışlar, neticede bu hadis kitapları, Müslümanların ve hatta gayri müslim İslâm araştırmacılarının güven ve taktirini kazanmış bulunmaktadır.

Diğer yandan, meşhur hadis âlimi ve şârihi Nevevî'nin de belirttiği gibi, amellerin faziletine dair, zayıf bile olsa, hadislerle amel etmenin câiz olduğunda ittifak vardır. (Bkz. ileride sh. 27.)

5- Bu arada şuna da temas edelim ki, ilim adamı İslâm devletlerinde müstesna ve mümtaz bir mevkie sahiptir. Mesela Osmanlılarda İlmiye sınıfı ismi verilen bir sınıftan söz edilir ki bu, ilim adamı ve ilmî faaliyetlerle meşgul olan kimseler demektir. İlmiye sınıfının en zirvesinde de Osmanlı Devleti'nin Şeyhülislâmı bulunur. Şeyhülislâmlar hem bir ilim adamıdırlar hem de dinî mevzularda fetva veren kimselerdir. Osmanlı Devleti'nin diğer ana sınıfları ise Kalemiye, yani idarî personel sınıfı ve Seyfiye, yani asker ve silahlı kuvvetler mensuplarıdır.

6- Ümit ediyorum, elinizdeki çalışma ilim ve ilim adamıyla ilgilenen herkese ve bu arada üniversite öğretim üyelerine bir rehber olur ve onları, bu konuda yeni bazı çalışmalar yapmak üzere teşvik eder. Ve yine temenni ediyorum ki, bu kitap yeni bazı çalışmalarla tamamlanacak ve daha değerli araştırmalar ortaya çıkarılacaktır.

7- Burada bir konuya daha temas etmek gerekir, o da 40 hadis mevzuudur: Bilindiği gibi Hazret-i Peygamber (aleyhissalatü vesselam) kendi hadislerinden 40 adedini ezberleyen veya bir araya toplayan ya da şerh eden kimseleri müjdelemiştir. Hadisin metni, Karahan'ın tercümesine göre şöyledir:

"*Ümmetim için din emirlerine dair 40 hadis hıfzedeni, Allah u Teâlâ fakihler ve âlimler zümresi arasında ba's eder.*"

Meşhur hadis şârihi ve fakih Nevevî'nin "el-Erbaîn" yani "40 Hadis"ini tercüme eden Bolelli'nin tercümesi ise şöyle:

"*Kim ümmetime dinî işleri hakkında 40 hadis hıfzederse (ezberler, amel eder, naklederse), Allah onu kıyamet günü fakihler ve âlimler zümresi ile beraber haşreder.*" (sh. 10-11)

Bu konuya ilerleyen bölümlerde yine temas edeceğiz. (sh. 27)

Asırlar içerisinde 40 hadisleri toplayan birçok âlim bu hadisteki sevaba nâil olmak için çalışmalar yapmıştır. Bunlardan, memleketimizde yapılmış ilmî standartlardaki ilk eser olan Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın "İslâm Türk Edebiyatında 40 Hadis; Toplama, Tercüme ve Şerhleri" başlıklı doçentlik tezi (İstanbul, 1954, İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay.) bu konuda geniş bilgiler vermektedir. Bu kitap daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından da yayınlanmıştır. (Ankara, 1991.) Karahan, senedleri sağlam olmasına rağmen bazı hadis âlimlerinin bu hadisin zayıf olduğunu iddia ettiklerini ifade ediyor (sh. 6). Ancak ümmet asırlardır, bu cümledeki manayı kabul etmiş ve onun gereğine uymuştur.

Merhum Karahan, seneler sonra "40 Hadis" ismi ile bir derleme yapmış, bu defa, seçtiği 40 hadisin orijinal Arapça metinlerinin her birini ayrı bir sahifede, ayrı bir hat tarzı ile yazdırmış; kısa meali, İngilizce ve Fransızca tercümeleri ve bir de açıklama ilave ederek yayımlamıştır. Bu nefis hat ve süsleme eseri, T. C. Kültür

Bakanlığı yayımlamış (Ankara, 1985); daha sonra da bir gazete bastırarak okuyucularına dağıtmıştır.

İkinci ilmî eser, Prof. Dr. Salih Tuğ'un, aslı Zuheyr İbn Harb'a ait, "Kitabu'l-İlm; Telif, Tahkik ve Tercüme" başlıklı profesörlük takdim tezidir. (İ. Ü. Edebiyat Fak. Yay. 1984, İstanbul). Bu kitap, uzun bir giriş kısmından sonra, ilgili hadisleri, türkçe tercümelerini açıklama yapmaksızın alt alta sıralamıştır.

Bizim yaptığımız bu çalışmanın ismine çok benzeyen bir çalışma ise merhum âlim Mehmet Zahit Kotku'nun "İlim" başlıklı eseridir.

40 hadis derlemesi konusunda belki de dünyada en zengin yayını merhum müfessir-âlim Hasan Basri Çantay yapmıştır. Müellif tam 30 defa, ayrı kitapçıklar hâlinde 40 hadis derlemiş ve yayımlamıştır. Bir de ayrıca, "kimsesiz çocuklar" mevzuunda bir 40 hadis derlemesi yayımlamıştır. (İstanbul, 1954.)

Diyanet İşleri eski başkanlarından Hasan Hüsnü Erdem'in "40 Kudsî Hadis" başlıklı Aliyyü'l-Kârî'den tercüme ve derlemesini de burada zikretmek gerekir. (Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1952, 2. bsm. 1963.)

Mehmet Kemal Pilavoğlu'nun derlemesi ise belki iyi niyetle hazırlanmış, ama kaynak göstermeden ve açıklamalar da hadis metinlerinden çok defa ayrılmış, üstelik fazla avam lisanı ile kaleme alınmış bir kitaptır. Hâlbuki ilim hakkındaki hadislere uygun bir dil kullanılması gerekirdi. Bunun gibi son zamanlarda yayımlanmış ve üstelik "40 Hadis" başlığını taşıyan bir çalışma daha vardır. Ancak bu da hiç bir ilmî araştırma ve yayın usûlüne başvurmadan hazırlandığı, hadis açıklamalarında ise tamamen afakî ifadelerin yer aldığı, daha önce neşredilmiş hadis şerhlerine hiç atıf yapmadan yayımlandığı için bunun üzerinde de durmuyoruz.

8- Şunu da belirtelim: Bediüzzaman Said Nursî, 1947-48 senelerinde hapis hayatı yaşadığı Afyon Hapishanesinde iken özel defterine, çoğu ilim ve ilim adamı ile ilgili 33 hadis yazmış ve bazılarına kısa açıklamalar ekleyerek yanında muhafaza etmiştir. Bu hadisler günlük hayatta dillerde az dolaşan, fakat sahih kitaplarda yer almış hadislerdir. Bu hadisler 1. kısım, no. 1-8, 2. kısım, no. 1-11; 3. kısım, no. 1-5 ve 4. kısım, no. 1-4 altında yer almaktadır. Bu hadislerin kaynakları olarak, Badıllı'nın kitabında (Risale-i Nur'un Kudsi Kaynakları, İstanbul, 1994, 2. baskı, sh. 884 vd.) kullandığı kaynaklar gösterilmiştir.

Cenâb-ı Hakk'tan niyazım, bu kitabın, 40 hadis derleme faziletine ve ahiretimi kazanmama vesile olmasıdır. Belirtelim ki, kitabımıza aldığımız hadislerin sayısı 40'ı ve 2x40'ı geçti, 100 küsûra ulaştı; yani ilim konusunda iki defa erbaun (40 hadis) derlemesi oldu.

Son olarak şu ayeti okumak isterim:

"Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yok. Çünkü (her şeyi) hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan şüphesiz ki sensin, sen." (Bakara, 2/32)

Prof. Dr. Servet Armağan

31 Mart 2005 Fatih-İstanbul

İkinci Baskıya
ÖNSÖZ

Elinizdeki kitap 2. baskısına kavuşmuş bulunuyor. Bunun için Rabbime şükürler ederim. Bu 2. baskıyı yayına hazırlarken, kitabımı baştan sonuna kadar dikkatlice tekrar okudum, ifade, cümle ve baskı hatalarını düzelttim.

Ayrıca kitaba yeni ayet ve hadisler ekledim. Böylece kitap muhteva olarak daha da zenginleşti. Hadislerin tahriç ve tahkiklerini zaten yapmıştım, bu baskıda bunları da tekrar gözden geçirdim. Endeksleri de genişlettim. Zengin muhtevalı bu baskının da okuyucularıma faydalı olmasını Cenâb-ı Hak'tan dilerim.

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN
30 Ramazan 1430 - 19 Eylül 2009
Büyükçekmece-İstanbul

KISALTMALAR

A.: Ahmet İbn Hanbel: el-Müsned.

B.: Sahîh-i-Buhârî (Tecrîd-i Sarih Tercümesi, 4. b., Ankara, 1976, Diyanet Yay.)

b.: Baskı

Be.: Sünen-i Beyhakî

Bkz.: Bakınız

c.: cilt.

CB.: Câmiu-Beyâni'l-İlm (İbn Abdilberr)

CC.: Cem'u'l-Cevâmî (Suyûtî)

D.: Ebû Dâvûd-Sünen

Da.: Sünen-i Dârimi

DM.: ed-Dürerü'l-Müntesire (Suyûtî)

FB.: Fethu'l-Bârî Şerhu Buhârî (İbn Hacer Askalani)

FK.: Fethu'l-Kebîr (Suyûtî)

FKa.: Feyzü'l-Kadîr (Abdurrauf el-Münâvî)

HG.: Hikmet Gonceleri (Ömer Nasuhi Bilmen, 2. baskı, İstanbul, 1963.)

İbid.: Yukarıdaki aynı eser (kaynak) (Latince kısaltma).

İM.:	İthâfü Sâdetil'l-Müttakîn (İmam Zebîdî)
İU.:	İhyâu Ulûmi'd-Dîn (Gazzâlî)
KU.:	Kenzü'l-Ummâl (Suyûtî ve Burhan-ı Fevri)
KH.:	Keşfu'l-Hafâ (el-Aclûnî, Matbaatu'l-Hafâ, Haleb)
M.:	Sahîh-i Müslim.
Ma.:	Sünen-i İbn Mâce
MF.:	Müsnedü'l-Firdevs (Ebû Abdullah Deylemî)
MH.:	Muhtasaru'l-Ehadîs (Ahmet Haşimî)
MM.:	Mişkâtü'l-Mesâbih (Veliyüddin Tebrizî)
Mü.:	Sünen-i Müstedrek-i Hakim
MZ.:	Mecmau'z-Zevâid (İbn Hacer)
N.:	Sünen-i Nesâî
RE.:	Râmûzü'l-Ehâdîs (Gümüşhânevî, Abdülaziz Bekkine, İstanbul, 1982, Milsan Yay.)
RS.:	Riyâzu's-Salihîn (Nevevî)
Te.:	el-Mu'cemu'l-Kebîr (Teberânî)
TG.:	Tenbîhu'l-Ğâfilîn (Semerkandî)
TT.:	et-Terğîb ve't-Terhîb (Münzirî)
T.:	Sünen-i Tirmizî
Vb.:	Ve benzeri.
Vd.:	Ve devamı.
y.:	Yayını; yayıncılık
ZF.:	Züheru'l-Firdevs (İbn Hacer)[1]

[1] NOT: Hadis kaynaklarından sonra bir isim varsa, o hadisin yer aldığı bölümün başlığını; sayı varsa, c. ve/veya hadis no'sunu gösterir. Bu, hadislere verilen referans usulüdür.

Birinci Bölüm

GİRİŞ

GİRİŞ

I- İlgili Bazı Kavramlar

Aşağıda ilim ve ilim adamı kavramlarına benzer bazı yakın kavramları ve hatta eş manalı kavramları açıklamayı gerekli görüyorum. Çünkü bu kavramlar iyice bilinirse, kitabın muhtevası daha iyi anlaşılır. Bunlardan önemli gördüklerim şunlardır:

1. Okuma

Okuma iki manaya geliyor. Biri herhangi bir metni sessiz veya sesli bir şekilde ifade etmek demektir. Okuma kelimesi daha çok "mektup okuma", "kitap okuma" ve bilhassa "Kur'ân-ı Kerîm okuma" şeklindeki cümlelerde kullanılır.[2]

---

2 Mesela şu hadise bakınız: "*Hz. Peygamber* (aleyhissalatü vesselam) *bir gün mescide girdi. Orada insanlar iki halka hâlinde idiler. Ve birinci halka Kur'ân okuyor, ikincisi ise ilim öğreniyor ve öğretiyordu. Bunun üzerine şöyle buyurdu: 'Bunların hepsi hayır üzerindedirler. Şunlar Kur'ân okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlar. Eğer Allah dilerse onlara istediklerini verir. Dilerse vermez." Diğer halkaya işaretle "Bunlar da ilim öğreniyor ve öğretiyorlar. Ve ben de ancak öğretici olarak gönderildim."*' (İbn Mâce, Mukaddime, 229.)

Bir diğer hadis ise şöyledir: "*Allah'ın evlerinden birisinde toplanıp Kur'ân okuyarak*

Burada kastedilen, okuma-yazma bilen bir kimsenin bir metni çözebilmesidir.

Okuma, öğrenim yapma mânâsında da kullanılır. "Okumayı yazmasını bitirdikten sonra evlendi."; "Oku, adam ol." cümlelerinde olduğu gibi.

2. Nasihat

Nasihat kelimesi bir kimsenin diğerlerine faydalı bir şeyi tebliğ etmesi ve ona zararlı bir şeyden uzaklaşmasını söylemesidir. Hazret-i Peygamber (aleyhissalatü vesselam) bir hadislerinde; "Din, nasihattir."[3] buyurmuştur. Bundan anlaşılıyor ki, insanlar başkalarına faydalı gördüklerini nakletmelidirler; zararlı olan şeylerden de ikaz etmelidirler. Mesela namaz kılmak faydalıdır. Bir kimseye namaz kılma nasihati yapmak gibi... İçki içmek zararlıdır, bir kimseye "İçki içme." şeklinde bir tavsiyede ve nasihatte bulunmak gibi...

3. Öğrenme

Öğrenme bizim bu kitabımızın mevzuuyla biraz daha yakından ilgilidir. Öğrenme, ilim tahsil etme, okuma-yazmayı öğrenme dışında diğer ilimleri derece derece öğrenme mânâsına gelir. Mesela matematik öğrenme, tarih öğrenme, Arapça öğrenme gibi. Bütün bu cümlelerde kastedilen, bir ilmi belli bir derecede hafızaya ve belleğe almaktır.

---

onu birbirlerine öğreten her cemaati melekler ziyaret eder, onların etrafında dönerler, o toplumun huzuruna iç huzuru ve rahat iner, ilahi rahmet onları kaplar, katında bulunan melekler yanında Allah onları övgü ile anar...." (İbid. 225)

Dâ, Mukaddime, 24, no. 227'de ve KH, no. 996'da (Beyhakî) şu rivayet yer alıyor: "İlmi öğreniniz ve onu insanlara da öğretiniz."

3 B. Edeb, 67 (4944) vd. "Nasihat" ile ilgili hadisler için bkz.: "İlmi öğreniniz." Babanzâde, 21-22; el-Muhsin, 23.

4. Öğretme-Ders Verme-Ders Alma

Bu tabirler, bir kişiden diğer kişiye bilgi aktarımı mânâlarına gelir. Her sınıfta bir öğretmen vardır. Sanatı, onu bilen bir kimseden öğreniriz. Bize öğreten kimseye öğretmen (veya öğretici) (Bkz. 1. kısım, 11 ve 12 sıra nolu hadisler) ismi verilir. Bizim faaliyetimize öğrenme, öğretmenin faaliyetine ise öğretme denir. Bir diğer deyişle, öğretmen bize ders vermektedir. Biz de ondan ders alma yoluyla onun öğrencisi oluruz.

Öğretmeye yakın bir tabir de eğitim veya terbiye kelimesidir. Eğitim (terbiye) belli bir formasyonu kazanma mânâlarında kullanılır. Eğitim veya terbiye de ilmin bir çeşidi veya şubesidir. Mesela bir kimseyle konuşma usûlü, bir toplantıya katılma adabı, bir trende veya bir salonda konuşma usulleri gibi, giyinmemiz, temizliğimiz ve benzeri konularda alışkanlık hâline getirmemiz gereken esaslar günlük terbiyenin birer parçasıdırlar. Bütün bunlar eğitim veya pedagoji ismiyle anılan bir bilim dalını meydana getirmektedir.

5. Talebe-Öğrenci

Şimdiye kadar aktardıklarımızdan gördük ki bir kişi öğretmekte diğeri de öğrenmektedir. Kısaca belirtelim ki öğreten kimse için öğretmen veya bazen eğitmen, eski tabirle muallim; öğrenen kimse için ise talebe, öğrenci, bazen de tilmiz kelimeleri kullanılmaktadır.

Öğrenme ve öğretmeyle ilgili çeşitli sloganlar ve deyimler kullanılmıştır. Bunlardan ikisi belki burada zikredilmeye değer. Bunlardan birisi "Öğretmen, öğrencinin önderidir.", bir diğeri ise "İhtiyaç, medeniyetin üstadıdır." Yani bir kimse ihtiyaç duyduğu şeyleri araştıra araştıra, bunların peşinde koşa koşa belli bir medeniyet seviyesine ulaşır.

Bir diğer deyim ise şudur: "Merak, ilmin hocasıdır." Yani bir

kimse merak ederse, neyin nasıl olduğunu öğrenme eğilimi peşinde ise o kimse ilmi öğrenir, merak ettiği şeyi öğrenir. Böylece o kişideki merak, kendisinin belli bir konuda ilim öğrenmesinin hocası olmaktadır.

6. Araştırma

Araştırma biraz daha ilmî bir tabirdir. Buna eskiden taharrî, tetebbu veya tetkik denirdi. Burada kastedilen, belli bir konunun ve özellikle de ilmî konunun derinlemesine ve genişlemesine incelenmesi ve ortaya konulması faaliyetidir. Yabancı illerde buna research (İng.), forschung (Alm.) veya recherche (Fr.) denilmektedir.

Arapçada bu kavram karşılığı bazen "bahs", bazen "dirase" gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Kitabın mevzuuyla yakın ilgili olan araştırma kavramı üzerinde ilerleyen sayfalarda duracağız.

7. İlim

İlim, kitabımızın mevzuuyla daha yakından ilgilidir. İlmin çeşitli tarifleri yapılmıştır. Ansiklopedilerde ve pedagoji kitaplarında çeşitli ilim tarif ve tabirleri bulunmaktadır. Bunların hepsine temas etmeye burada gerek görmüyorum. Sadece kitabın içinde geçen kavramlarla ilgili olarak diyebilirim ki ilim, bir konunun etraflı ve bütün unsurlarının öğrenilmesi faaliyeti demektir. Mesela hukuk ilmi bir ilimdir. Bu ilmin kaynaklarını, özelliklerini, sınırlarını vb. taraflarını incelemek ve öğrenmek ilim öğrenmektir. Aynı şekilde tıp vb. ilimler için de aynı şeyler söylenebilir.

İlimler çeşitli bölümlere ve sınıflara ayrılmıştır. Kitaplarda ve ansiklopedilerde bunları bulacaksınız. Mesela bunlardan en meşhur olan bir ayırım pozitif ilimler-manevî ilimler ayrımıdır.

Pozitif ilimler matematik, kimya, biyoloji gibi ilimlerdir. Manevî ilimler ise; ilahiyat, hukuk ve edebiyat gibi ilimlerdir.

Bir diğer ayırım da "dinî ilimler" ve "dünyevî ilimler" şeklindedir. Dinî ilimler tefsir, hadis, kelam (inanç) vb.; dünyevî ilimler ise biyoloji, kimya, matematik vb. ilimlerdir. Bu ayırımın kriteri, kaynağının dinî olup olmamasıdır ve bilhassa eski çağlardaki âlimler tarafından yapılmış ve savunulmuştur. Hadislerden anladığım kadarı ile Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) "ilim" tabiri ile her iki grupta da yer alan ilimleri kastetmektedir.

O halde tıb, matematik, jeoloji vb. ilimlerin hepsi de "ilim" tabiri içine girer. Hz Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ: عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَ عِلْمُ الْأَبْدَانِ "*İlim ikidir. Dinler ilmi ve bedenler ilmi*". (Bkz. Aclûnî, Keşfü'l-hafâ, I-II, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1988, 2/89)

Aslında insanlara faydalı olduğu için "ilim" olmuşlardır veya ilim hâline getirilmişlerdir. Nitekim Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam); "Faydası olmayan ilimden Allah'a sığınırım." buyurmuşlardır.[4]

İlimler okunarak, dinleyerek ve sorarak öğrenilir.

---

4 İbn Mâce, 250. Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*...cehaletin ilacı sormak değil midir?*" (Hanbel, 286.)

Bir başka rivayet ise şöyledir: "Resûlullah (aleyhissalatü vesselam) (faydasız ve boş) suallerden hoşlanmaz ve bunu ayıplardı." (Tuğ, no.77.) Ebû Dâvûd'un rivayeti ise "Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) karmaşık soruları nehyetti." şeklindedir (3656). Bu konuda ayrıca bkz. Bilmen, Hukuk, 252; Râmini, 105 ve ayrıca bkz. 48 vd.

Nevevî'nin "Kırk Hadis"inde şu hadis-i şerif yer almaktadır: "...Çünkü sizden öncekiler, ancak çok soru sormaları ve peygamberlerinin emirleri üzerinde ihtilafları yüzünden helak olmuşlardır." (B. İ'tisam, 2; M. Fedâil, 130; N. Hacc, 1; Ma, Mukaddime, 1; A. II/247, 258 vd; Hanbel, 280 vd, 332; Maverdî, 89; HG. no: 103.

İslâm âlimleri ilimleri çeşitli açılardan ele almışlar ve bölümlere ayırmışlardır. Mesela: Muhammed Abdülvehhab, Haşiyetu'l-Usuli's-Selâse, Cidde, 1404, Ukaz, sh. 16 vd. Bu konuda bilhassa şu esere bkz.: Nicolas P. Aghnides, İslâm'ın Mâlî Hükümleri (Tercüme: Prof. Dr. Servet Armağan), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003, shf. 36 vd. Ayrıca Gazzalî'nin eserlerine, bilhassa "İhyâ"sına bkz.

Aşağıda ele alacağımız hadislerdeki beyanlara ve bunları açıklayan bilginlerin ifadelerine göre ilim, geniş mânâda, her türlü öğrenme faaliyetidir; dar mânâda ise yukarıda belirttiğimiz gibi, belli bir konunun derinlemesine öğrenilmesi faaliyetidir.

Burada yeri gelmişken Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) bir hadisine temas etmek faydalıdır. Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Ben ilim şehriyim, Ali onun kapısıdır.*"[5]

8. İlim Ehli

İlim ehli tabiri günümüzde az kullanılıyor. Burada kastedilen ilimle meşgul olan kimse ve özellikle ilmin belli derecelerine ulaşmış ve ilmî faaliyet yapan kimse demektir. Şeyhülislam ilim ehlidir; yani ilmin belli bir seviyesine ulaşmıştır. Profesör ilim ehlidir, ilmî bir rütbesi vardır ve ilimle meşgul oluyor demektir.

9. Âlim

Âlim kavramı da günümüzde az kullanılmaktadır. Bunun yerine bilgin veya profesör tabiri kullanılmaktadır. Burada kastedilen, belli bir ilim derecesini elde eden kimse demektir. Ve özellikle bir ilmi derinlemesine ve genişlemesine bilen kimse demektir.

---

5 Süyûtî, Camiu's-Sağir, c.1, sh. 93. Bazı kaynaklarda "Ben hikmet şehriyim..." şeklinde yer almaktadır: T.c. 5, sh. 301; Süyûtî, aynı yer. Badıllı, hemen bütün kaynakları göstermiştir: sh. 769. Ayrıca bkz. KH, 618. (Hakim ve Teberani vd.)

Bu başlık ile bir de biyografi kitabı yayımlanmıştır: Necip Fazıl Kısakürek: İlim Beldesinin Kapısı Hazreti Ali, İstanbul, 1984, Büyük Doğu Yay.

İlim hakkında çok şey söylenmiş ve yazılmıştır ve daha da yazılacaktır. Biz burada bir ayrıma da yer vermek isteriz. İslâm âlimleri bilgi, öğrenme ve idrak etme konularında üç derece tespit etmişlerdir: 1- "İlm'el-yakîn" (bilgi yoluyla bir yerde su olduğunu bilmek gibi). 2- "Ayn'el-yakîn" (o suyu gözle görmek) ve 3- "Hakk'al-yakîn" (o suya dokunmak veya içmek suretiyle varlığını öğrenmek gibi).

Bu üç kavramın kısa bir karşılaştırılması için bkz, Nursî, Kastamonu Lâhikası, sh. 18-19.

Bunun mânâsı şudur: Her profesöre, âlim denilmez. Profesör belli bir ilim derecesine kavuşmuştur ama bazı profesörler kendi meşguliyet alanları olan ilmi dahi derinlemesine ve genişlemesine bilememektedirler. Bu sebeple âlim tabiri daha çok seviyeli ilim adamlarını ifade eder ve bir üstünlüğe işaret eder.

Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) beyânlarından anlaşıldığına göre, âlimler bir açıdan ikiye ayrılır:

1. İyi âlim
2. Kötü âlim

Aşağıdaki hadislerden de görüleceği üzere Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) bilhassa kötü âlimler tabirini yani "ulemâü's-sû" tabirini kullanmakta ve kötü âlim tabirini Müslümanlara ikaz ederek ve kötü âlim olmamaları için uyararak beyanda bulunmuşlardır. [6]

Bunun tersi "iyi âlim" tabiridir. İyi âlim de yine aşağıdaki hadislerden anlaşılacağı gibi ilmin gereklerini yerine getiren mesela, öğretmek için çabalayan ve benzeri faaliyetler gösteren kimse demektir.

10. Fıkıh

Fıkıh, Arapça aslında kelime olarak anlamak, bilmek demektir. Istılahî olarak ise büyük bir idrak ve anlayışla ortaya çıkarılmış ve yapılmış içtihatlarla esasları belirtilmiş dinî ilimler için kullanılmaktadır. Geniş mânâdaki fıkıh böylece dinî ilimler demektir. Dar mânâda ise asırlardır İslâm hukuku mânâsında

---

6 Bkz. "Ulemâü's-sû" veya "zâhiri ulema" tabirleri bazı müellifler tarafından kullanılmaktadır. (Nursî, Mektubat, 459.) Diğer yandan, Nursî, "âlim" kavramına yeni bir yorum getirmiş ve bir cemaatin (mesela Risale-i Nur talebelerinin) şahs-ı manevisinin de bir "âlim" kabul edilebileceğini ifade etmiştir. (*Lem'alar*, 278-9.)
Maverdî, cahillerin ilim ve ilim adamından nefret ettiğini belirterek uzun açıklamalar yapmıştır (sh. 50 vd).

kullanılagelmektedir. Hadislerde kullanılan "fkh" kökünden gelen fakih, derin kavrayış ve idraki olan kimse, yani âlim demektir. Mesela şu hadis gibi: "Allah, kim hakkında (büyük ve her çeşit) hayır dilerse, onu İslâm dininde fakih kılar (veya ona fıkıh bilgisi verir)."[7] veya şu hadis gibi: "Şeytana bir fakihi (aldatmak) bin âbidi(aldatmak)tan daha zordur."[8]

II- 40 Hadis Derlemenin Fazileti

Yukarıda zikrettiğimiz ve 40 hadis bir araya getirerek onu yaymayı ve öğretmeyi tavsiye eden Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam), asırlarca süren bir ilmî faaliyete öncülük etmiştir. Çünkü asırlarca âlimler 40 hadisi bir araya getirerek, onları şerh ve izah eden kitaplar yazmışlardır. Edebiyat, fıkıh vb. ilim sahalarında birçok 40 hadis derlemesi ilim tarihinde yerlerini almış bulunuyor. Sadece Türkçe yazılanların sayısı, Karahan'ın kitabından sonra yayınlananlarla birlikte, 100 civarındadır.

Istılah olarak "Erbaûn Hadîs" denilen bu uğurdaki ilmî gayretler, dünya ilim tarihine örnek olmaya sezadır[9].

Nevevî'nin tercümesindeki metni esas alarak bu konudaki hadisi tekrar edelim: Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur:

"*Kim ümmetime dinî işleri hakkında 40 hadis hıfzederse (ezberler, amel eder, naklederse), Allah onu kıyamet günü fakihler ve âlimler zümresi ile beraber haşreder.*"[10]

---

7 Ma, 220-221. Ayrıca bkz. sh. 62, dipnot: 50.

8 İbid, 222.

9 Daha fazla bigi için Karahan'ın adı geçen eserine, bihassa, sh. XVIII vd. bkz.

10 Bolelli, sh. 10-11. Nevevî bu hadisin, Hz. Ali, Abdullah bin Ömer, Muaz bin Cebel, Ebû Derda, Abdullah bin Abbas, Enes bin Malik, Ebû Hureyre ve Ebû Said el Hudri'den (radıyallahu anhum ecmaîn) bir çok senedle rivayet edildiğini kaydediyor ve "Rivayet senedleri çok olmasına rağmen, hadis hafızları bu hadisin

Bu hadisin senedlerinin sağlam olmasına rağmen bazı hadis âlimlerinin, hadisin zayıf olduğunu iddia ettiklerini yukarıda belirttik. Buna rağmen asırlar boyunca âlimlerin emek vererek 40 hadis derlemesi yapmalarının sebebini, meşhur hadis âlimi ve şârihi Nevevî, 40 hadis derlemesinde şöyle açıklıyor:

"Ben de İslâm'ın bu öncü imamlarına ve hadis hafızlarına uyarak 40 hadis toplama konusunda (Allah'ın beni hayra yöneltmesi için) istihare yaptım. Esasen âlimler, amellerin faziletine ait zayıf hadislerle amel etmenin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bununla beraber bu eseri tasnif etmede ben yalnız yukarıda zikredilen hadise dayanmadım. Bilakis Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) şu hadislerine dayanarak bu eseri tasnif ettim: "*Burada bulunanlarınız, bulunmayanlara tebliğ etsin.*" Başka bir hadiste; "*Benim sözümü duyan, ezberleyen ve onu işittiği ehline verenin Allah yüzünü ak etsin.*" buyurmuşlardır. Âlimlerin bir kısmı (çeşitli konulara ait) 40 hadis toplamışlar. Bunların her biri, iyi ve güzel gayelerdir. Allah onları gaye edinenlerden razı olsun. Ben de bunların hepsini kapsayan bir 40 hadis toplamayı uygun buldum..."[11]

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, asırlar boyunca âlimler bu hadisteki tavsiyeye uygun olarak ve ifade buyrulan sevabı almak için 40 hadis derlemeleri (erbaûn veya erbaîn) yapmışlardır. Hatta 40 hadis derlemeleri yapanlar arasında meşhur

---

zayıf olduğunda ittifak etmişlerdir. Fakat âlimler (radıyallahu anhum) ise 40 hadis ihtiva eden sayısız eser yazmışlardır." diyor. (İbid, 11.)

Nevevî, bu hadisin değişik rivayetlerinin olduğunu da kaydediyor. Hadisin sonunun "*Allah onu fakih ve âlim olarak haşreder.*", "*Ben, kıyamet gününde onun için şefatçı ve şâhit olurum.*" (Abu Derda), "*Kendisine cennet kapılarının hangisinden istersen ondan gir denilir.*" (İbn Mesud) ya da "*Ulema zümresi içinde yazılır, şehitler zümresi içinde haşrolunur.*" (İbn Ömer) şeklinde biten rivayetler olduğunu söylüyor.

11 sh. 12-13.

hadis külliyatı (Sünen) müellifleri de bulunmaktadır; Nesâî, el-Hâkim, Beyhakî gibi.

İşte elinizdeki bu mütevazı çalışma da bunlardan biri olmak niyetiyle hazırlanmıştır. Hem de senelerdir (yaklaşık 50 yıldır) beni ilim öğrenmek ve öğretmek gibi şerefli bir gayrete layık gören Rabbim'e karşı şükran borcumun bir ifadesidir. Şüphesiz ki bendeniz, ilim öğrenmeyi ve öğretmeyi büyük bir zevk ile yaptım ve yapıyorum. Rabbimden niyazım, hayatımın sonuna kadar bu zevk ve hazzı bana tattırmasıdır. Ve ilim ile meşgul olurken son nefesimi vermek isterim. Böylece inşallah, hadiste beyan buyrulan şehitlik makam-ı âlisine ulaşırım.

III- Dünyada İlim Okuyan Kimselere Sağlanan Kolaylıklar

Giriş bölümüne son vermeden evvel, dünyada ilim adamlarına veya öğrencilere sağlanan kolaylıklardan da kısaca bahsetmek yerinde olur.

Dünya devletlerindeki uygulamalara bakacak olursak, her devletin okuyan, ilim öğrenen ve uzmanlık yapmak isteyenlere, hatta neşriyat yapmak isteyenlere çeşitli kolaylıklar sağladığını görürüz. Bu kolaylıkları aşağıda başlıklar hâlinde sıralayacağız. Bu başlıkların tümü, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) burada zikredeceğimiz hadislerinde yaptığı tavsiyelerin, bu dünyada ortaya çıkmış bir şeklidir. Bir diğer deyişle, dünya milletleri, gayri müslim de olsalar, Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) beyanlarındaki gerçekleri bilerek veya bilmeyerek, şuurlu veya şuursuz olarak kabul edip uygulamaya geçirmişler ve Hazret-i Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) tavsiye ve telkinlerini kabul etmiş ve uygulamışlardır.

İlim adamına ve öğrenim yapanlara sağlanan kolaylıkları şöyle sıralayabiliriz:

1. Askerlikten muafiyet: Bazı devletler, tarihte (Osmanlı Devleti de böyle uygulamıştır.) asırlar boyu ilim okuyan talebeleri askere almamıştır. Onları askerden muaf tutmuştur. Böylece askerlik hizmeti gibi zor bir hizmeti ilim yapanlara istisna tutarak, insanları ilme teşvik etmiş ve halkın ilimle meşgul olmasını sağlamıştır.

2. Askerlikten tecil: Günümüzde, memleketimizde askerlikten muafiyet ilim adamları için söz konusu almamakla birlikte uzmanlık öğrenimi ile meşgul olan kimselerin belli yaşlara kadar askerliklerini tecil etme, yani geriye bırakma şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır.

3. İndirimli seyahat: Hemen bütün devletlerde ve memleketimizde, öğrenci ve öğretmen için indirimli seyahat kartları uygulaması bulunmaktadır.

4. Ucuz sağlık hizmetleri: Yine memleketimizde bilhassa öğrenciler için öğrenim yaptıkları sürece devlet sağlık kurumlarında ucuz ve hatta ücretsiz bakım hizmetleri alma hakkı verilmektedir. Bu durum dünya devletlerinde de görülmektedir.

5. Ucuz konaklama ve ibate: Bilhassa üniversite öğrencileri ve uzmanlık yolunda çalışmakta olan kimselere devlet lojmanlarında konaklama, çalışma, oturma, yeme ve kütüphanelerden ucuz istifade etme şeklinde bir düzenleme bulunmaktadır. Halen Avrupa devletlerinde bütün açıklığıyla ve imrenilecek bir seviyede bu uygulama mevcuttur.

6. İmtihanlar esnasında ucuz beslenme: Bilhassa memleketimizde ÖSYM imtihanları esnasında bir günlük sürede, bu imtihana girecek öğrencilere indirimli yemek verme âdeti Türk esnafında da başlamıştır ve memnuniyet verecek derecede devam etmektedir.

7. Müzelere giriş, fotokopi ve benzeri hizmetlerde indirimli

tarife: Bir diğer kolaylık da bir kültür hizmeti olan müzelere girme, fotokopi çıkarma, bilgisayar hizmetlerinden istifade etme gibi faaliyetlerde öğrencilere ve ilim adamlarına indirimli tarifeler uygulanmasıdır.

8. İlim adamına saygı: Her toplumda ilim adamlarına saygı gösterilir. İlim adamları belki her zaman ve her toplumda en çok para kazanan kimseler değillerdir ama herhalde en çok saygı gösterilen ve itibar gören kimselerdir.

Denilebilir ki, ilim adamları Avrupa ve Amerika'da, İslâm dünyasındakinden daha fazla saygı görürler. [12]

9. Basım ve yayın faaliyetinde sağlanan kolaylıklar: Hemen her dünya devletinde basım, yayın, radyo ve TV faaliyetlerinde kolaylıklar sağlanmaktadır. Mesela ucuz kağıt, basılmış kitapları devlet adına alıp dağıtma, PTT hizmetlerinin medyaya ucuz sunulması vb.

---

12 "Cayı hayret bir tarz-ı muamele: Malumdur ki, her yerde ehl-i maarif, marifet ve ilim noktasında muhakeme eder. Nerede ve kimde marifet ve ilim görse, meslek itibariyle ona karşı bir dostluk ve bir hürmet besler. Hatta düşman bir hükümetin bir profesörü bu memlekete gelse, ehl-i maarif, onun ilmi ve maarifetine hürmeten onu ziyaret eder ve ona hürmet ederler.

Halbuki İngiliz'in en yüksek meclis-i ilmiyesinin, Meşihât-ı İslâmiye'den sorduğu altı sualin cevabını altı yüz kelime ile Meşihât-ı İslâmiye'den istedikleri zaman, bura maarifinin hürmetsizliğine uğrayan bir ehl-i marifet, o altı suale altı kelime ile mazhar- takdir olmuş bir cevap veren ve ecnebilerin en mühim ve hükemaların en esaslı düsturlarına hakiki ilim ve marifet'le muaraza edip galebe çalan ve Kur'ân'dan aldığı kuvvet-i marifet ve ilme istinaden Avrupa feylesoflarına meydan okuyan ve hürrıyet'den altı ay evvel İstanbul'da hem ulemayı hem de mekteplileri münazaraya davet edip kendisi hiç sual sormadan suallerine noksansız olarak cevap veren ve bütün hayatını bu milletin saadetine hasreden ve yüzlerce risale, o milletin Türkçe lisanıyla neşredip o milleti tenvir eden; hem vatandaş, hem dindaş, hem dost, hem kardeş bir ehl-i marifete karşı en ziyade sıkıntı veren ve hakkında adavet besleyen ve belki hürmetsizlik eden, bir kısım maarif dairesine mensup olanlarla az bir kısım resmî hocalardır.

10. İlim öğrenme ve ilmî araştırmaya destek kuruluşların verdiği burslar: Devletler, ilim öğrenmek isteyenlere mali imkânlar sağlayarak destek olmaktadır. Bu maksatla öğrencilere öğrenimleri esnasında burs vermekte, ilmî araştırma yapmak isteyenler için ise araştırma merkezleri ve kütüphaneler açmaktadır. Bu kabil kolaylıklar günümüzde Batı dünyasında çok yaygındır. Ve binlerce Müslüman talebe ve ilim adamı bu burslardan istifade ederek, Batı dünyasında ilim tahsil etmiştir ve hâlâ da etmektedir.

İşte, gel, bu hâle ne diyeceksin? Medeniyet midir; Maarifperverlik midir; Vatanperverlik midir? Milliyetperverlik midir? Cumhuriyet perverlik midir? Hâşâ! Hâşâ!..." Nursî, Said, Lem'alar, 22. Lem'a, sh. 288-289, İstanbul, 2003, Söz Yay.)

Mamafih, Ortaçağ İslâm dünyasında ilim adamlarına itibar ve derin saygı mevcuttu. Dünyaca meşhur seyyah İbn Battuta, seyahatnamesinde devlet idarecilerinin (14. asır), ilim adamlarına, özellikle fıkıh bilginlerine çok saygı gösterdiklerinden, kapsamlı eserinin birçok yerinde sitayişle belirtmektedir (Bkz. İbn Battuta Seyahetnamesi, Çeviri, İnceleme ve Notlar: A. Sait Aykut, 1. b., İstanbul, 2004, YKY. c. 1, shf. 40, 55, 140, 216, 160, 215, 293, 344, 367, 407, 411, 421, 466, 518, 523 vd. c.2, 659, 667, vd. 688, 828-829, 882, 905, 935, 964-965, 990.

İkinci Bölüm

İLİM VE İLİM ADAMI İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER

İLİM VE İLİM ADAMI İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER

Aşağıdaki bölümde birçok hadis bulacaksınız, bunları çeşitli bölümlere ayırarak sunmakta fayda görüyorum. Elimizdeki bazı kitaplarda bu hadislerin bir kısmı veya tümü, genellikle arka arkaya ve karışık biçimde sunulmaktadır. Bu çalışmamızda ise ilgili hadis-i şerifler tasnif edilerek takdim edilmiştir.

İlk önce genel olarak öğrenmenin veya ilmin değerine işaret eden âyetleri burada belirtmek, daha sonra da aynı konudaki hadislere temas etmek isterim. İlimle ilgili ayetler bunlardan ibaret değildir, burada belirtilenlerden başka ayetler de vardır; doğrudan olduğu gibi, dolaylı olarak da ilimle ilgili ayetler bulunmaktadır. Biz bunlardan, ilimle yakın bağlantılı olanları almak istiyoruz.

I- Âyetler

Bu konudaki ayetlerden, ilk anda dikkatimizi çekenleri şöyle sıralayabiliriz:

1. "Âdem'e bütün isimleri öğretmişti. Sonra (onların delâlet ettikleri âlemleri, eşyayı) meleklere gösterip 'Eğer doğru söyleyenler

iseniz (her şeyin iç yüzünü biliyorsanız) bunları adlarıyla bana haber verin.' demişti." (Bakara, 2/32)

"(Melekler) de; 'Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yok. Çünkü (her şeyi) hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan şüphesiz ki sensin, sen.' demişlerdi." (Bakara, 2/32)

"(Allah); 'Ey Âdem, onları adlarıyla kendilerine haber ver.' deyip de o da onları isimleriyle söyleyiverince (şöyle) dedi: 'Size demedim mi ki göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ben bilirim. Neyi açıklarsanız, neyi de gizlemişseniz ben biliyorum.'" (Bakara, 2/33)

***

2. "Sana Kitab'ı indiren O'dur. Onun (Kur'ân'ın) bazı ayetleri muhkemdir ki, bunlar kitabın esasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu te'vil etmek için ondaki müteşabih ayetlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te'vilini Allah'tan başkası bilmez. İlimde yüksek payeye erenler (râsih) ise; 'Biz O'na inandık, hepsi Rabbimiz katındandır.' derler." (Âl-i İmran, 3/7)

***

3. "Allah, şu hakikati; kendinden başka hiçbir Tanrı olmadığını, adaleti ayakta tutarak, (delilleriyle, âyetleriyle) açıkladı.

Melekler (bunu ikrar etti, hakiki) ilim sahibi (nebiler, âlimler) de (böylece inandı)." (Âl-i İmran, 3/18)

***

4. "Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan emir sahiplerine[13] de itaat edin." (Nisa, 4/59)

***

---

[13] Râmini, "emir sahipleri" tabirinin, yaygın görüşe göre "âlimler" mânâsında kabul edildiğini söylüyor. (sh. 11)

5. "Bari bilginleri, fakihleri, onları günah söylemelerinden ve haram yemelerinden vazgeçirmeye çalışsalardı ya. Herhalde yapmakta oldukları bu (sanat) ne kadar kötüdür. (Mâide, 5/63)

6. "Ey iman edenler! Açıklandığı zaman zararınıza olacak şeyleri sormayın. Kur'ân indirilirken sorarsanız, o size açıklanır. Allah birçok şeylerden sizi muaf tuttu. Şüphesiz Allah bağışlayan ve yumuşak davranandır." (Mâide, 5/101)

***

7. "Şu kadar ki onlardan ilimde yüksek payeye erenler(râsih) le müminler, (gerek) sana indirilen (Kur'ân-ı Kerim), (gerek) senden evvel indirilen (kitap)lara iman edenler, namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah'a ve ahiret gününe inananlar var ya; işte onlara pek yakında büyük mükafat vereceğiz." (Nisâ, 4/162)

***

8. "... Rabbim ilmiyle her şeye hakim oldu, bunu düşünmez misiniz?" (En'am, 6/80)

***

9. "…. Müminlerin hepsinin (toplanıp birden) savaşa gitmeleri doğru değildir. (Her kabileden bir kısım savaşa çıkmalı), onlardan bir kısmı da din hususunda fıkıh bilgisini öğrenmek ve kabileleri, (savaştan) geri döndüğü zaman, onları Allah'ın azabı ile korkutmak için[14] (geri kalmalıdırlar). Olur ki, (müminler Allah'ın azabından aykırı hareketlerden) sakınırlar." (Tevbe, 9/122)

***

10. "Bunun üzerine (Yûsuf), kardeşinin kabından evvel onların kaplarını (aramaya) başladı. Nihayet onu kardeşinin kabından çıkardı. İşte biz Yûsuf için böyle bir tedbir kullandık…" (Yûsuf, 12/76)

***

---

14 Yani "....şer'i hükümleri takip edecek, dinde "fakih" olacak, ilmî cephede çalışacak....."lardır. (Bkz. Çantay, ilgili ayet.)

11. "O küfredenler şöyle der: 'Sen (Hak tarafından) gönderilmiş bir peygamber değilsin.' De ki: 'Benim aramla sizin aranızda (hakiki) şâhit olarak Allah yeter ve (bunu) nezdinde kitap ve ilim bulunanlar dahi (bilirler).'" (Râd, 13/43)

***

12. "Eğer bilmiyorsanız, uzmanına sorun." (Enbiyâ, 21/7)

***

13. "De ki: 'Ona ister iman edin, ister iman etmeyin. Çünkü bundan evvel ilim verilmiş olanlar bile kendilerine karşı o tilavet olununca çenelerinin üstüne (yüzü koyun) kapanarak secde ediyorlar.'" (İsrâ, 17/107)

***

14. "'Ve Rabbimizi tenzih ederiz. Hakikat, Rabbimiz'in va'di kat'iyyen fiile çıkarılmıştır.' diyorlar." (İsrâ, 17/108)

***

15. "Ağlayarak çeneleri üstüne (yüzükoyun) kapanıyorlar ve bu, onlara derin saygıyı arttırıyor." (İsrâ, 17/109)

***

16. "Ve de ki: 'Ey Rabbim! Benim ilmimi arttır.'" (Tâhâ, 20/114)[15]

***

---

15 "Cenab-ı Hak, Resûl-i Ekremi'ne ilmini arttırmasından başka bir şeyi taleple emretmemiştir. (İbni Mes'ud) bu ayeti okuduğu zaman 'Ya Allah, benim ilmimi, imanımı, kesin imanımı arttır.' diye dua ederdi." (Bkz. Çantay, ilgili ayet.)

Zaten bir hadislerinde Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*İzzet ve celâl sahibi olan Allah, bana bugün öğrettiği sizin bilmediğiniz bir bilgiyi size de öğretmemi emretti...*" (Hanbel, 267 vd.)

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) bir hadislerinde de şöyle buyurmuşlardır: "*İlmin sonu olduğunu zanneden onun hakkını ketmetmiş olur ve onu, Cenab-ı Hakk'ın kendisine tayin buyurduğu mertebeye koymamış olur.*" (Maverdî, 39.) Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Ve size ilimden ancak az bir şey verilmiştir.*" (İsrâ, 17/58)

17. "Bir de kendilerine ilim verilenlerin onun (Kur'ân'ın) muhakkak Rabbinden (gelen) bir gerçek olduğunu bilip de ona (tam) iman etmeleri ve kalplerinden tam bir itmi'nan hasıl olması içindir." (Hacc, 22/54)

***

18. "İşte misaller! Biz onları insanlar için irad ediyoruz. Âlim olanlardan başkası onları anlamaz." (Ankebût, 29/43)

***

19. "Kendilerine ilim verilenler ise[16] Rabb'inden sana indirilen(Kur'ân)ın hakikatin ta kendisi olduğunu bilir(ler) ve (onlar) her halde lâyık olan Gâlib-i Mutlak'ın (yani Allâh'ın) yolunu gösterir(ler)." (Sebe, 34/6)

***

20. "Allah'tan, kulları içinde, ancak âlimler korkar." (Fatır, 35/28)[17]

***

21. "De ki: 'Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak temiz akıl sahipleridir ki (bunları) hakkıyla düşünür.'" (Zümer, 39/9)[18]

***

---

16 "Peygamberimiz'in (aleyhissalatü vesselam) ashabı ve ümmetinde olanların izince giden müminler, yahud (Abdullah bin Selam) ve arkadaşları gibi ehl-i kitabın âlimlerinden Müslüman olanlar." (Bkz. Çantay, ilgili ayetler.)

17 Korkmak fiili için âyetin Arapça aslında "haşyet" kökünden gelme bir kelime yer alıyor. "Haşyet"den maksat "tazim"dir, "büyük saygı"dır. (Çantay, ilgili âyet.)

18 el-Râmini'ye göre şu âyetlerdeki zıt kavramlar arasındaki farklar da "âlim" ve "cahil" arasındaki farklara işaret eder. (sh. 11):

a) "De ki: 'Murdarla temiz -murdarın çokluğu hoşunuza gitse de- (hiçbir zaman) bir olmaz.'" (Mâide, 5/100)

b) "Körle gören, karanlıklarla nur, gölge ile sıcak bir olmaz. (Hülasa) Dirilerle ölüler bir olmaz." (Fatır, 35/19-22)

c) "Ateş (cehenenem) yâranı ile cennet yâranı bir olmaz." (Haşr, 51/20)

22. "Ey iman edenler! Size meclislerde "Yer açın." denildiği zaman genişletin ki, Allah da size genişlik versin. "Kalkın." denilince de kalkıverin. Allah, içinizden iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini artırır. Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır." (Mücadele, 58/11)

***

23. "...Allah, içinizden iman etmiş olanlarla kendilerine ilim verilmiş bulunanların derecelerini arttırır. Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır." (Mücadele, 58/11)

***

24. "Kendilerine Tevrat yükletilip de[19] sonra onu taşıyamayanların[20] hâli koca koca kitapları taşıyan eşeğin hâli gibidir..." (Cuma, 62/5)

***

25. "Yaratan Rabbinin adıyla oku." (Alak, 96/1)

***

26. "Derken kullarımızdan (öyle) bir kul buldular ki biz... Kendisine nezdimizden (hususi) bir ilim[21] öğretmiştik." (Kehf, 18/65)

27. "…Eğer Bilmiyorsanız zikir ehline sorun." (Nahl, 16/43)

(Ayrıca bkz. aynı sure, âyet 91 ve Bakara 151, 231, 251; Âl-i İmran 48, 81; Nisâ 113; Mâide 109; Nahl 125.)

Muhtelif tefsir kaynaklarından bu ayetlerin tefsirlerine bakılarak daha geniş bilgi edinmek mümkündür.

---

19 "Yani öğretilip ve mucibiyle amil olmaları teklif edilip de..". (Bkz. Çantay, ilgili ayet).

20 "Onda Resûlullah'ın (aleyhissalatü vesselam) vasıflarına ait sarahatler varken mucibince amel ve hareket ve o Peygamber'e iman etmeyenlerin..." (Bkz. Çantay, ilgili ayet).

21 "Gayblara ittila ilmi. Bu, ekseriyetin kavline göre Hızır Aleyhisselam'dır." (Çantay. Ayrıca bkz. 60 ve 61. ayetlerin altındakı notlar.)

II- Hadisler

İlgili hadisleri sıralamadan önce şu noktaları da belirtmek isteriz:

1- İlim ve ilim adamı ile ilgili hadislerin tümü aşağıda yer alanlardan ibaret değildir. Biz ancak mevzumuzla yakından ilgili olanlarına yer verdik.

2- Hadislerden bahseden kitaplarda yer alan hadislerden, ancak muteber hadis kitap ve külliyatlarında kayıtlı olanların üzerinde çalışmalarımızı yoğunlaştırdık. Dikkat edilirse, kitabımızda yer alan bütün hadislerin, muteber hadis kitaplarındaki yeri gösterilmiştir. Maalesef, Râmini gibi, bazı müelliflerin kitaplarında, zikredilen hadislerin kaynakları gösterilmemiş olduğundan, araştırmamıza rağmen biz de bu hadisleri tespit edemedik.

3- Prof. Tuğ'un yayınladığı kitapta ise 164 hadisin tahriç ve tahkikleri yapılarak verilmiştir. Bu hadislerin bir kısmı az farklarla tekrar olduğu, bir kısmı da konumuz ile uzaktan ilgili olduğu için kitabımıza almadık.

4- Eğer yeni baskıları yapılırsa, kitabımızı bu baskıya göre daha da zenginleştirmek isteriz.

***

Şimdi de ilim ve ilim adamı ile ilgili hadislere temas etmek istiyoruz. Bu monografinin konusu, esas itibariyle hadislerdir.

İlim ve ilim adamıyla ilgili hadisler sınıflandırılarak verilmiştir. Bazı kitaplarda ve çalışmalarda bu hadisler sınıflandırma yapılmaksızın verilmiştir. Ancak sınıflandırma yapmak ve gruplara ayırmak bilimsel açıdan faydalı olur ve okuyucu için de kolaylık sağlar. Bu bakımdan hadisleri dört ana başlık altında sunacağız.

Kitabımızda genel olarak ilim tabiri kullanılmıştır. Her türlü öğrenme ve bilimsel yayın bu tabirin içine girecektir.

Şu hususu da belirtelim ki bir başlık altında yer alan bir hadis bazı açılardan diğer başlıkları da ilgilendirdiği için orada da yer alabilir. Biz açıklamalarımızda bir evvelki veya sonraki bölüme atıflar yaparak okuyucuyu yönlendirmiş bulunuyoruz. Bu hadisleri şöyle sıralayabiliriz:

Birinci Kısım

İLMİN, İLİM ÖĞRENMENİN VE ÖĞRETMENİN DEĞERİ

1. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

"*İlmi öğreniniz, çünkü ilmin öğrenilmesi Allah'a karşı haşyet ve ilim öğrenme isteği ibadet; ilmi müzakere etmek tesbih ve zikir, ve ilmi araştırmak ve ondan bahsetmek cihattır.*"[22]

Bu hadis-i şerifte genel olarak ilme ve öğrenmeye teşvik ve müjde söz konusudur. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) ilim öğrenmenin Allah'a karşı bir haşyet (yani korku, derin hürmet),[23] öğrenmek istemenin bir ibadet, ilmî konuları konuşmanın bir zikir ve ilmi araştırmanın ve araştırmalar yapmanın da bir cihat olduğunu belirtmektedir. Böylece insanoğlu ilim öğrenmeye ve araştırma yapmaya teşvik edilmiş ve üstelik böyle bir faaliyetin de bir cihat, bir ibadet ve zikir olduğu müjdesi verilmiştir.

Tabii ilerleyen sayfalarda görüleceği üzere, burada genel olarak ilim tabiri kullanılmıştır. Her türlü öğrenme, bilimsel faaliyet ve yayın bu tabir altına girecektir.

---

22 RE, 254; CB, 1/65; İU, 1/11; TG, 159; TT, 1/94; İM, 1/83; Da, Mukaddime, 29.

23 Korku, haşyet tabirini uzun uzadıya açıklıyor, 65 vd. "Haşyet"ten maksat tâzimdir, büyük saygıdır. (Çantay, Fatır Suresi, 28. âyet, dipnot, 46.)

Saf ilmin değeri her zamanda ve medenî bütün topluluklarda kabul edilmiştir. Çünkü ilim olmadan herhangi bir şey yapılamaz, bir ilerleme kaydedilemez. Milletlerin ve devletlerin ilerlemeleri, refah seviyesine ulaşmalarının birinci basamağı ilim öğrenmek, ilmî araştırma yapmak ve ilmî araştırmaların neticelerine göre hareket etmektir.

2. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

"*İlim talep etmek (veya istemek), Allah nazarında (nafile) namaz, oruç, hac ve Allah yolunda cihattan daha üstündür.*"[24]

Bu hadis-i şerifte, ilim öğrenmek için gayret göstermenin (nafile) namazdan; oruç, hac ve cihattan daha üstün değerde olduğu beyan buyrulmuştur. Hadisin metninde namazdan bahsederken sadece "namaz" kelimesi geçmektedir. Genellikle bu gibi tabirler kullanıldığı zaman, bundan maksadın nafile namaz olduğu hadis âlimleri tarafından belirtilmiştir. Çünkü farz namazın yeri ve değeri başkadır. Aynı şekilde sünnet olan namazlar da çok kıymetlidir. Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) edâ ettiği sünnet namazları kılmamız O'nun şefaatine nail olmamıza bir vesile olabilir. Farz ve sünnet namazı dışında kalan nafile namazın burada söz konusu olduğu böylece anlaşılıyor.

İlim talep etmenin oruç, hac ve cihattan ve bu arada nafile namazdan daha üstün olduğu bu hadiste açıklanmış bulunuyor.

3. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

"*Bir insanın işittiği hikmetli bir söz bazen kendisi için bir sene ibadetten daha hayırlı olabilir. Ve ilmin müzakeresinde bir saat oturmak (veya hazır olmak), bir köle azat etmekten daha değerli olabilir.*" [25]

---

24 KU, 28655; FK, 2/212; MF, 2/438 (nr. 3910); FK. nr. 5268. Abdülvehhab, 16'dan naklen Hanbel.

25 RE. 343; İ.Ü., 1/10. Aynı mealde bkz. D, 3667. Aşağıda dipnot 59.

Bu hadis-i şerifte hikmetli bir sözden bahsedilmektedir. Hikmetli bir sözün, İslâm dinine uygun söz olduğunda şüphe yoktur. Fakat aynı zamanda ilmî bir gerçeği ifade eden bir söz de yine hikmetli bir sözdür.

Bilindiği gibi köle, asırlarca insanoğlunun kullandığı bir maldır. İnsanın hürriyetinden insan tarafından mahrum edilmesi, alınıp satılması kölelik demektir. Bir kimse elindeki köleyi kolay kolay hürriyetine kavuşturmaz. Çünkü hürriyetine kavuşturması demek, elindeki bir mal değerini elinden çıkarması demektir.

4. "*Hikmetli söz müminin kaybolmuş malıdır, onu nerede bulsa hemen alır (ona kendisi daha layıktır.)*"[26]

Yine burada Hz. Peygamber'in yüksek ve manidar cümlelerinden bir cümle söz konusu. Hikmet yanlışsız, manalı ve faydalı bir davranış ve söz demektir. Öyle ki insanlar bu sözü benimserler ve bu sözün gereğini yerine getirirler.

Hz. Peygamber, hikmetli bir sözü her müminin kendi öz malı gibi kabul etmesi gerektiğini beyan buyurmuştur ve onu nerede bulursa, ona nerede rastlarsa almasını ve benimsemesini tavsiye etmektedir. Bir diğer deyişle hikmetli bir söz, bir gayri müslim tarafından söylense veya gayri müslimin kitabında yazılmış olsa dahi, o sözü Müslümanların benimsemesi ve uygulaması gerekir. Dünya tarihinde gayr-i müslimler tarafından yapılmış birçok icad ve keşif vardır; tıp ve teknik alanındaki buluşlar gibi... İşte bu buluşların her biri ve elde edilen

---

Pilavoğlu, "Eline bir âlim eli değen zâtın ... bir köle azat kılınması kadar" sevap kazanacağına dair, bizim hiçbir yerde raslamadığımız bir rivayete yer veriyor. (no. 28.)

26 T. İlim, 2827. HG. no. 292. KH, no.1776'da İbn Asakir'den naklen şu rivayet yer alıyor: "*İlim müminin kaybolmuş malıdır, nerede bulsa onu alır.*"; HG. no. 235 ve Kotku da aynı rivayete yer veriyor, 29 vd. Ayrıca bkz. Canan, c.11 / sh. 244. Ayrıca bkz. Canan, c.11 / sh. 244.

icatların ve keşiflerin her biri, bir hikmetli sözün, ilmî bir gayretin neticesidir.

Müslümanlar bu ilmî neticeleri hemen benimsemeli ve uygulamaya geçirmelidirler. Çünkü bu hikmetli söz müminin kaybolmuş malı gibi kabul edilir.[27]

5. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bir Müslüman'ın kardeşine vereceği, onun hidayetini artıran ve onunla, ondan kötülüğü kaldıran hikmetli bir kelime öğretmesinden daha değerli bir şey yoktur.*"[28]

Yine bu hadis-i şerifte hikmetli bir sözün insanları doğru yola götüreceği ve onu İslâm dışı yoldan kurtaracağı beyan buyrulmaktadır. Mesela hadislerden bir kimseye bahsetmek ve onun bu hadis çerçevesinde hayatını düzenlemesini istemek ve tavsiye

---

[27] er-Râmini meşhur müfessirlerden naklen "hikmet" tabirinin Kur'ân'da dört vecihte kullanıldığını ifade ediyor:

1- Kur'ân'ın nasihatları: Mesela şu âyet gibi: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı (Kur'ân'ı) ve (ondaki) hikmeti düşünün." (Bakara, 3/231)

2- Anlayış ve ilim: Mesela şu ayet gibi: "Biz, hakikat, İbrahim hanedanına da kitap ve hikmet vermişizdir." (Nisâ, 4/54)

3- Nübüvvet: Mesela şu âyet gibi: "*Andolsun ki, biz Lukman'a... hikmet verdik.*" (Lokman, 31/12); "O tam ergenlik çağına girince kendisine hüküm ve ilim verdik." (Yusuf, 12/22)

4- Kur'ân: Mesela şu âyet: "*Allah kime dilerse ona hikmet verir. Kime de hikmet verilirse muhakkak ki ona çok hayır verilmiştir...*" (Bakara, 2/269)

Ve bütün bu vecihler ehl-i tahkike göre "ilim" mânâsına gelir. (sh. 10)

Yabancı dil öğrenme konusunda ise şu hadisi nakledelim: Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: (Zeyd bin Sabit'den) Resûlullah (aleyhissalatü vesselam) bana dedi ki: "*Süryaniceyi iyi bilir misin? Bazen bana mektuplar geliyor da..." Ben "Hayır." deyince; "O hâlde öğren." diye emretti. Ben de Süryanice'yi 17 günde öğendim.*" (Hanbel, 279)

[28] RE, 374; İU, 1/10-11; CB, 1/61 ve 73; MF, 4/100 (nr. 6314); FKa, 5/430 (nr. 7847); FK. 3/78.

etmek, herhalde insanların hidayetini ve daha doğru yolda gitmesini sağlayan bir davranıştır.

İnsanları doğru yola (hidayete) erdiren ve ondan kötülükleri kaldıran hikmetli bir söz, başta ayet ve hadisler olmak üzere, bunlar hakkındaki açıklamalar ve içtihatlar ve nihayet her türlü ilmin verileri ve neticeleridir.

6. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlimden (yani tahkiki ve imani ilimden) bir kısım öğrenen kimse için bu; ister onu uygulasın, ister uygulamasın, nafile bin rekât namazdan hayırlıdır. Şayet bu ilmi uygular ve başkasına da öğretirse, kendisine kıyamete kadar bunun sevabı ve ayrıca onu uygulamanın kazandığı sevap verilir.*"[29]

Bu hadis-i şerifte ilme ve öğretmeye teşvik söz konusudur. Sizin bir kimseye bir ilim öğretmeniz neticesi sevap kazanmanız, onun uygulamasına bağlı değildir. Bir diğer deyişle, öğretilen bir ilim uygulansın veya uygulanmasın öğreten kimseye bin rekât nafile namazdan daha hayırlı bir netice vermektedir. Gerçekten de hayatta çok defa rastladığımız bir durum şudur: İlim adamları, bu arada camilerde vaaz eden İslâm âlimleri bazı şikâyetlerde bulunur; "Cemaate anlatıyoruz, anlatıyoruz; kimse uygulamıyor; bildiklerinden şaşmıyorlar. O sebeple boşuna çenemi yormak gereksiz." gibi sözler kullanırlar.

İşte bu hadis-i şerif mücerret öğretmenin bin rekât nafile namazdan daha hayırlı olduğunu ifade etmiş, böylece kendisinde ilim bulunan kimselerin ilimlerini öğretmeleri istenmiştir.

Eğer ilmi dinleyen ve öğrenen kimse bu ilmin gereğini

[29] RE. 413; İÜ, 1/8-9; TT, 1/98; FK, 1/364. RS., 1411
Bir diğer rivayet şöyledir: "Âlim ve öğrencisi sevapta ortaktırlar. Sair insanlarda bu hayır yoktur." (Ma. 228 ve T. 240; KH, 1756) Bu rivayetin açıklanması için ayrıca bkz. Kotku, 122-3.

uygularsa, buradan ortaya çıkacak sevap hem uygulayan kimseye hem de o ilmi öğretene verilecektir. Hatta ilmi öğreten kimseye verilecek sevap, kıyamete kadar da devam edecektir.

Bu durumda bir âlimden ilim öğrenen bir öğrencinin, kadın olsun, erkek olsun, kıyamete kadar bu ilmi uygulamak sebebiyle elde ettiği sevap, onu öğreten âlime de verilmektedir.[30]

7. Diğer bir hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kim imanî ve tahkikî ilimden, İslâm'ı ihya etmek için, bir kısım öğrenirse onunla peygamberler arasında bir derece fark kalır.*"[31]

Bu hadis-i şerifte de yine ilim öğrenmeye ve bu ilmin İslâmiyet'i ihya etmek için kullanılmasına teşvik vardır. Herhangi bir kimse imanî ve tahkikî ilimden, İslâmiyet'i yüceltmek için, velev ki az bir kısım olsun, öğrenirse kendisiyle peygamberler arasında bir derece fark kalacağı müjdelenmektedir. Böylece ilme teşvik bâbında insanoğlu peygamberlerin derecesiyle karşılaştırılmakta ve onlar ilme özendirilmekte ve teşvik edilmektedir.

8. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bir müminde dört şey bir araya geldiği takdirde, Allah ona cenneti vacip kılar. Bunlar şunlardır: Dilindeki doğruluk, malındaki cömertlik, kalbindeki sevgi ve bir kimsenin huzurunda veya arkasında nasihat etmek.*"[32]

Bu hadis-i şerifte nasihat etmekten bahsedilmektedir. Hadisin diğer kısımları şu anda bizim konumuzu ilgilendirmediği için üzerinde durmuyoruz.

---

30 Ayrıca bkz. Kotku, 18 vd. 104 vd.

31 Da, Mukaddime, 32 (no. 360); RE. 429; CB, 1/30, 38 ve 115.

32 RE, 483; Mü. 4/314. "Nasihat" etme mevzuundaki hadisler için ayrıca bkz. Babanzâde, 21-22.

Nasihat etmek, faydalı bir bilgiyi bir kimseye bildirmek, özellikle İslâm dinine uygun bir kuralı başkasına aktarmak demektir. Aynı zamanda ilmî bir gerçeği başka bir kimseye uygulaması için bildirmek de nasihat demektir. Mesela "Hırsızlık yapma.", "İçki içme." şeklindeki bir cümle İslâm Dini'ne, yani ayetlere ve hadislere uygun bir nasihattir. Diğer taraftan "Çalışkan ol.", "Bugünün işini yarına bırakma.", "Çevrene ve arkadaşlarına karşı saygılı ol." gibi bir nasihat da hem İslâm Dini'ne hem de ilmî gerçeklere uygun bir nasihattir.

Bu hadis, ayetlerde sık sık geçen "emr-i bilmâruf" (doğru ve faydalı olan bilgileri başkasına söylemek) ve "nehyi anil münker" tabirleri (Meselâ Tevbe, 9/71; Âl-i İmran, 3/104) ile eş mânalıdır.

Böyle bir davranışta bulunan kimseye cennet müjdelenmiştir.

9. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Gaybâşina*[33] *olanların içinde bir kişi (âlim) gelecek, Kur'ân'ı (yani Kur'ân'ın hakikatlerini) öyle güzel bir şekilde ders verecek ki ondan sonra başka kimse onun gibi ders veremeyecektir.*"[34]

Bu hadis-i şerifte, herhalde, yüksek kabiliyetli harika bir zekâ, üstün bir ilim ve hikmetli metot uygulayan bir kimse söz konusudur. Bu kimse Kur'ân'ın hakikatlerini son derece iyi, makul, kabul edilebilir ve benimsenebilir bir şekilde anlatacaktır. O derece yüksek bir seviye ve harika bir zekâ ve ilmî bir metot söz konusudur ki, bu zattan sonra kimse onun seviyesinde ve derecesinde Kur'ân'ı anlatamayacaktır.

---

33 Hadisin Arapça aslında "Kâhin" tabiri geçiyor. Bu tabir -Allahu a'lem- ilhama mazhar, gaybî umuru veya gizli kalmış esrarı ya da mestur olan "Hakaik-i Kur'âniyeyi" ilham ile ders verecek birisi demektir. (Bkz. Badıllı, A.: İmana Medar Ali bir Tefekkürname ve Tevhide Dair Yüksek Bir Marifetnâme, Beyrut, 1974, sh. 290.)

34 RE. 518; A, 6/11; Te, 22/518 ve 594.

Öyle anlaşılıyor ki, nadiren gelen ve her asırda bulunacağı hadislerde beyan edilen veya kıyamete yakın insanları hidayete erdirmek için gelecek, derin ilim ve ihlâs sahibi müceddid ve mehdi gibi kimselere burada işaret edilmektedir.

10. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim, Çin'de dahi olsa isteyiniz, arayınız.*"[35]

Bu hadis-i şerifte bir teşbih ve kıyaslama yapılarak ilme teşvik söz konusudur. Bilindiği gibi Çin, Uzakdoğu'da yer alan bir ülkedir. Ve İslâm dünyasından veya Arabistan'dan binlerce kilometre uzakta, eski bir medeniyetin merkezidir. İnsanlar arasında uzaklık ve meşakkat gibi kavramları ifade için Çin tabiri kullanılagelmektedir.

---

[35] KH, c.1/sh.138, no.397; FKa, 1/542; Câmiu's-Sağîr, no.1110; Berki, sh. 38. Dâ, Mukaddime, 47'de yer alan birbirine benzer rivayetlerden biri, no. 570, şöyledir: "Biz Basra'da Resûlullah'ın (aleyhissalatü vesselam) ashabından (gelen) rivayeti işitirdik de (buna gönlümüz) razı olmaz, nihayet Medine'ye yolculuk yapar ve bu rivayeti, onların ağzından dinlerdik."

Diğer âlimlerin de bir tek hadis için günlerce seyahat ettiklerine dair buna benzer itirafları vardır. (Bkz. Râmini, 38.) İmam Şafi'nin ise şöyle söylediği rivayet ediliyor: "Bir kimse Şam'ın en ücra köşesinden Yemen'in en ücra köşesine seyahat etse ve bir ihtiyacını karşılayacak bir kelime öğrense, ben onun seyahatini boşa geçmiş kabul etmem." (sh. 38)

Son olarak yayımlanan bir kitap (Houri Tuati, *Orta Çağda İslâm ve Seyahat*, Çev: Ali Berktay, Yapı Kredi Yay. İstanbul, 2004) bu konuda birçok misal ihtiva ediyor: "Söz gelimi el-Haccac, duyduğu bir hadisin kimden rivayet edildiğini öğrenmek için önce Kûfe'den Mekke'ye, oradan Medine'ye sonra Kûfe'ye en sonunda Şam'a gider. Ve bu seyahatler her zaman bir binekle olmaz. On beş yaşında yola koyulan Ebû Hâtim er-Râzî anlatıyor: "İlk çıktığımda seyahat yedi yıl sürdü. Bahreyn'den çıkıp Mısır'a kadar yürüdüm, sonra yaya olarak Suriye'ye gittim. Ramallah'tan Şam'a Şam'dan Antakya'ya, Antakya'dan Tarsus'a geçtim ve oradan Humus'a geri dönüp Rakka'ya gittim ve oradan da Irak'a gitmek üzere gemiye bindim..."

Bu gibi ilim seyahatleri 8. yy.'dan 12. yy.'a kadar çok görülmüştür.

Çakan, ilim öğrenmek isteyenlerin, ilim için hicret etmeleri ve ilim gurbette de olsa, ilmin ayağına gitmeleri gereği üzerinde duruyor. (sh.143 vd.) Ayrıca bkz. Hâkim, Müstedrek, c. 1 sh. 106.

İşte bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) "İlim, Çin'de dahi olsa onu bulmak için gayret gösterin, gerekirse oraya kadar gidin, öğrenmek için çalışın." diye beyan buyurmakla, insanlardan ilme karşı azamî bir gayret sarf etmesini istemiş olmaktadır.

11. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Sizler cennet bahçelerine uğradığınızda ondan faydalanınız.*" Sahabeler sordular: "*Yâ Resûlallah, cennet bahçeleri nedir?*" Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "*İlim meclisleridir.*"[36]

Bu hadiste de yine ilmî müzakereler ve ilim meclisleri güzel bir benzetmeyle anlatılmaktadır. İlim adamlarının bir araya gelip ilmî meseleleri konuşmaları, öğrenmeleri ve birbirlerine öğretmeleri cennet bahçelerine benzetilmiştir. Cennet, bilindiği gibi, ayetlerde ve hadislerde zikredilen ve güzelliği son derece imrenilecek seviyede olan bir mekânı ifade etmektedir. Mü'minlerin öldükten sonra haşir gününden sonra girecekleri bir mekândır ve içinde ebedi olarak kalacakları, her türlü ihtiyaçlarının, hem de en iyi şekilde giderileceği bir mekan, bir kavramdır.

12. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Ya âlim, ya öğrenen, ya dinleyen yahut da ilim ehlini seven olun. Bunun dışında kalırsanız helâk olursunuz.*"[37]

---

[36] RE. 614. HG. no. 144'de aynı mealde ve fakat daha açık şu hadis yer alıyor: "*Büyük ile oturunuz, 'hem meclis' olunuz. Âlimlerden sorunuz, bilmediklerinizi öğreniniz. Hikmet sahiplerinin aralarına karışınız, kendilerinden istifadeye çalışınız.*"

[37] Da, Mukaddime, 26, 32; KU, no. 4123; FKa, no. 213; Maverdî, 50. "Hülasa, Müslüman'ın şiarı ilimdir, ilimden mahrum olan helak olur, yani dünya ve ahirette hüsrana uğrar." Berki, nr. 245 (sh. 200) Ayrıca bkz. RE. 75, Tuğ, hadis no. 2.

"Bu hâlde, her Müslüman ya âlim olacak veya ilim tahsil edecek yahut ilim sahiplerini dinleyerek bilgi edinecektir. İlmi sevenler de tabiatıyla bunları öğrenmeye

Bu hadis-i şerif kapsamlı bir şekilde insanları her türlü öğrenmeye teşvik etmektedir.

Şöyle ki; ya öğretici olacaksınız, ya öğrenen olacaksınız, ya ilmi dinleyen ya da ilmi seven ve ilim ehlini seven bir kimse olacaksınız. Bu dört ihtimalden birini insanların mutlaka benimsemesi istenmiştir. Bunun dışında kalmak, ilme sırt çevirmek demek olur ki, bu da insanların helak olması ile ifade edilmiştir.

Gerçekten de bir ülkede insanlar öğretici, öğrenen, dinleyen olmayabilir ama en azından ilim adamını seven, ona hürmet eden, ona destek veren bir kimse olmalıdır. Bütün bunların dışında kaldığı takdirde o toplum ilerleyemez, o insan yükselemez ve refah seviyesine ulaşamaz.

13. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim ikidir, kalpte sabit olan ilim, faydalı olanıdır. Eğer ilim sadece dilde olursa, bu, kıyamette Allah için kulları aleyhindeki durumların da hücceti olur.*"[38]

Burada ilme ve ilmî çalışmalara kuvvetle inanma ve onu benimseme ifade edilmektedir. İlmin kalpte sabit olması faydalı olması demektir. Yani ilmin benimsenmesi ve insanlara bir fayda sağlaması demektir. Yok, eğer insanlara bir fayda sağlamıyorsa,

---

çalışacaktır.

Hülasa, Müslüman'ın şiarı ilimdir. İlimden mahrum olan helak olur, yani dünyada ve ahirette hüsrana uğrar." (Berki, sh. 200 Hanbel, 270 vd.'da şu hadis yer alıyor: "İlim öğretin, kolaylaştırın, zorlaştırmayın..."

Diğer bir hadis-i şerifte (bkz. aşağıda sh. 52) Resul-ü Ekrem (aleyhissalatü vesselam) "İlim İslâm'ın hayatıdır." buyurmuştur ki, İslâmiyet onunla yaşar demektir. İslâmiyet'in, Allah'ın kudret ve azameti, İslâm'ın rükun ve şartları ve hükümleri ancak ilimle anlaşılır, ilimden mahrum olan bunları bilemez." (Berki, 199-200)

Maverdî'de ise şöyle bir hadis yer alıyor (sh. 42): "Dikkat edin Müslümanlar! Öğrenin, yahut öğretin ve fıkıh öğrenin de cahil olarak ölmeyin."

38 RE, 223.

sadece dillerde dolaşan fakat kimseye faydası olmayan bir ilim tavsiye edilmemektedir, çünkü bu ilim, kıyamet günü Allah için kulları aleyhindeki durumlarda delil olur.

14. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim öğreniniz, onunla birlikte ilim için sekinet ve vakarı da öğreniniz. İlim öğrendiğiniz zata karşı hürmetli olunuz.*"[39]

Bu hadis-i şerifte ilim öğrenmeye teşvik olduğu gibi ağırbaşlılık ve ilme yakışır davranışları da öğrenmemiz tavsiye ediliyor. Gerçekten de ilim adamı laubali, gayr-i ciddi ve toplum içinde kendisine hürmeti kaybedecek davranışlarda bulunmaz, bulunmamalıdır. Öyle ki insanlar ilim adamından ilim elde ettikleri gibi, onda ağırbaşlılık ve olgunluk da görmeli ve bulmalıdırlar.

Hadisin devamında ilim öğrendiğimiz kimselere karşı hürmetli olmamız gerektiği de ifade edilmiştir. Buna benzer diğer hadisler aşağıda dördüncü başlık altında ayrıca zikredilecektir.

15. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bâtın ilmi Allah u Teâlâ'nın esrarından bir sırdır ve Allah'ın hikmetlerinden bir hükümdür. Allah onu kullarından dilediğinin kalbine bırakır.*"[40]

Bu hadiste Cenâb-ı Hakk'ın insanlara ilim nimetini vermesinden bahsediliyor. Cenâb-ı Hakk bazı kimselere bâtın ilminden öğretmekte ve onların kalplerine ilmi yerleştirmektedir. Tabii Cenâb-ı Hakk'ın bu ilmi kime vereceğini bizler bilemeyiz. Bizim bileceğimiz ve uygulamamız gereken şey, ilmi öğrenmek için gayret göstermek ve Cenâb-ı Hak'tan kendimize

39 RE, 253. Ayrıca bkz. Dâ, Mukaddime, 24; 27.; Nevevî, 71 (36. hadis); Çantay, Mücadile Suresi, 11. âyet, dipnot, 34. Maverdî, 92. Bu konuda kitabımızın dördüncü kısmındaki hadislere de bkz.

40 RE, 313. Ayrıca bkz. Kotku, 32 vd. Aynı mealde açıklamalar: Abdülvehhab, 16.

ilim nasip etmesini yalvarmaktır. İşte Cenâb-ı Hakk'ın hikmeti iktiza ederse, bize bir ilim verir ve böylece Allah'ın hikmetlerinden bir hikmet öğrenmiş oluruz.

16. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmi küçüklüğünde öğrenmenin misali, taş üzerine yazılan nakış gibidir. İhtiyarlığında ilim öğrenmenin misali ise su üzerine yazı yazmak gibidir.*"[41]

Bu hadis-i şerif gayet açık bir şekilde pedagoji ilminin bir yansımasını ifade etmektedir. Halk arasında da aynı manada atasözleri vardır.

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam), gayet güzel bir benzetmeyle gençken öğrenmeyi taş üzerine yazılan yazılara ve yapılan nakışlara benzetiyor. Yani yavaş yavaş öğrenilen fakat bilgilerin uzun zaman akılda kaldığı ve kolay kolay silinmediği bir devredir. Gerçekten de gençlik ve çocukluk yıllarımızda hepimizin öğrendiği ilim seneler geçse de hafızamızda kalmakta ve onları hatırlamaktayız. Mesela ilkokul çağlarında öğrendiğimiz tarih, coğrafya, matematik gibi bilimlerin temel esasları bütün hayatımız boyunca zihnimizde kalmaktadır. Daha sonra bu ilimleri tekrar okuyup öğrenmesek bile, taş üzerine yapılan nakışlar ve yazılan yazılar gibi zihnimizde ve hafızamızda kalmaktadır.

Yaşlılıkta öğrenilen şeyler ise çabuk unutulmakta ve tekrarlanmadığı takdirde çabuk kaybolup gitmektedir. İşte Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) bir benzetme yaparak, yaşlılıkta ilim öğrenmeyi su üzerine yazı yazmak gibi bir teşbihle anlatmıştır. Gerçi yaşlı olup da hafızası taze, öğrenme kabiliyeti iyi nice kimseler de vardır, bu kimseler ilerlemiş yaşına rağmen yine ilim öğrenebilirler. Bu bir istisnai durumdur.

---

41 RE, 391. KH, no. 1757.

17. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuruyor ki:

"*İlim, İslâm'ın hayatı, dinin direğidir. Kim bir ilim öğretirse, Allah onun ecrini kıyamet gününe kadar nemalandırır. Kim bir ilim öğrenir de onunla amel ve hareket ederse, Allah onun bilmediklerini de öğretmeyi üstüne alır.*"[42]

Bu hadis-i şerif çok kapsamlı ve birçok müjdeyi ihtiva eden bir hadis-i şeriftir.

Bir defa bu hadiste ilmin İslâmiyet'in hayatı, yani onun can damarı olduğu belirtilmektedir.

Yine "İlim dinin direğidir." denilmek suretiyle İslâm dininin ilmî esaslar üzerine kurulmuş ve ilmî esaslar üzerine yükselecek bir din olduğu ifade edilmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, "İlim öğreten kimsenin öğrettiği ilmin sevabı kıyamete kadar kendisinin defterine de yazılır." diye bir müjde söz konusudur.

İlim öğrenmenin bir müjdesi de Cenâb-ı Hakk'ın o kimseye yeni ilimleri de öğreteceği müjdesidir. Böylece ilim öğrenmenin ve uygulamanın sevabından sonra, yeni bir ilmin öğrenilmesi, Cenâb-ı Hakk'ın, bilmediğimiz ilimleri bize öğretmesi, yani öğrenmeyi nasip etmesi müjdesi söz konusudur.

18. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurmuştur:

"*İnsanlar, neşir olunan ilimden daha faziletli bir sadaka vermiş değildir.*"[43]

---

42 Bkz. Çantay, Mücadile Suresi, âyet 11, 34 nolu dipnot; Kotku, 22; Berki, nr. 245 altındaki açıklama.

43 Bkz. Berki, nr. 197. İbn Mâce'nin rivayeti ise şöyledir: "*Sadakanın en faziletlisi, Müslüman adamın bir ilim öğrenmesi, sonra da o ilmi Müslüman kardeşine öğretmesidir.*" (243) Benzer bir hadis de şöyledir: "*İlim hakkında 'Kendisinden sadaka verilmesi (icab etmeyen) bir hazine gibidir.' denemez* (Da, Mukaddime, 46; FKa, no. 5480; KU, no. 4386; CB, 1/122)." Yani ilmin de verilecek sadakası vardır. Ayrıca bkz. "İyi bir söz sadakadır." (KH. no.1947; Maverdî, 105) ve "Küllü Maruf

Bu hadis-i şerifte ilmin insanlara öğretilmesinin en azından bir sadaka olduğu beyan buyrulmuştur. Çeşitli sadakalar arasında en faydalısının ilim öğretmek olduğu belirtilmiştir. Bir kimseye para, mal ve yiyeceği sadaka olarak verebilirsiniz. O kimsenin ihtiyacını karşılar ama ona bir ilim öğretirseniz bu sizden ona giden ve fazileti en yüksek olan bir sadaka olduğu Hz. Peygamber tarafından beyan buyrulmuştur.

19. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Ey Ebâ Zer! Sabahleyin evinden çıkıp Kur'ân'dan bir ayet öğrenmen senin için yüz rekât namaz kılmandan daha hayırlıdır. Yine sabahleyin evinden çıkıp mükellefin ameliyle ilgili olan veya olmayan ilimden bir bâbı öğrenmen (senin için) bin rekât nafile namazdan daha hayırlıdır.*"[44]

(her doğru ve iyi söz, tavsiye) sadakadır." (KH, no. 1986) (Hanbel). Bu konuda hadis çoktur. Mesela bkz. "İlim öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz." (KH. No. 996) (Beyhakî) "Allah'a göre hakkı söylemek kadar sevimli hiçbir sadaka yoktur." (Çantay, 10. Kırk Hadis, no. 34, sh. 29.) el-Râmini bütün bu hadisleri kaynak göstermeden zikrediyor. (Sh.15 vd.)

"İslâm dininde ilmin mevkii malumdur. İslâmiyet kadar ilme kıymet veren bir din yoktur. İslâm dini, imandan sonra ilmi en yüksek mevkide tutmuştur. Gerek Kur'ân-ı Kerim gerek hadis-i şeriflerde ilmin lüzum ve mertebeleri hakkında müteaddit irşad ve talimler vardır. Hz. Ali'nin, "Bana bir harf öğreten beni köle yapmıştır." ve "Nâs ölü, ilim ehli diridir." tarzındaki beyanları da ilmin İslâm dinindeki mertebesini anlamak için kafidir. Buna rağmen Müslümanlar'ın ekserisinin cahil ve okuyanların İslâmî ilimlerden gafil olmaları çok hazindir. Bunun sebebi neşr olunan eserlerde, mecmualarda teşrih edilmiş olduğundan üzerinde durmayacağız. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, bu müessif hâlden fertler kadar idare başında olanlar da mes'uldür.

İlim niçin bu kadar mühimdir? Çünkü ilimsiz, dünya ve ahiret selamet ve saadeti olmaz; her şeyin başı olan Allah korkusu olmaz. İlimsiz İslâm ümmetinin selameti temin edilemez, ilim olmayınca adalet ve hakkaniyet olmaz; ziraat, san'at, ticaret yapılamaz. Tıp ve her türlü teknik ilerleme imkânsız olur. Hülasa, her şey ilimle olur. İşte bunun içindir ki, neşr-i ilim her sadaka'dan, her iyilikten efdaldir. İşte Nebiy-yi Kerîm ümmetine bunu bildiriyor." (Berki, 161-162.)

44 Ma, 219. Hatipoğlu açıklamasında, burada sözü edilen "ilim"den maksadın, sadece

Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber, Ebû Zer'e hitap ediyor ama bütün Müslümanlara hitap ediyor diye kabul edebiliriz.

Hadiste ilim genel olarak kullanıldığı için, herhangi bir ilmi öğrenmek, şeklinde anlamak gerekir ve yukarıda belirtilen müjdelerde bir müjde olarak ilim öğrenmenin bin rekat nafile namazdan hayırlı olacağı beyan buyrulmuştur.

20. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir gün mescide girdi. Orada insanlar halka hâlinde idiler. Ve birinci halka Kur'ân okuyor, ikincisi ise ilim öğreniyor ve öğretiyordu. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"*Bunların hepsi hayır üzerindedirler. Şunlar Kur'ân okuyorlar ve Allah'a dua ediyorlar. Eğer Allah dilerse onlara istediklerini verir. Dilerse vermez. (Diğer halkaya işaretle) Bunlar da ilim öğreniyor ve öğretiyorlar. Ve ben de ancak öğretici olarak gönderildim.*"[45]

Bu hadis-i şerifte Kur'ân okuyanların ve ilim öğrenenlerin her ikisinin de faydalı olduğu beyan buyrulmuştur. Kur'ân okuyup da insanların arzu ettikleri neticeye, dünyevî neticelere ulaşıp ulaşamamaları Allah'ın bileceği bir şeydir. O'nun hikmeti iktiza ederse, insanların arzu ettiği dünyevî neticeleri onlara verir. Ama hikmeti iktiza etmezse, vermez. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara arzu ettiklerini vermesi onun bir rahmetidir, bir ihsanıdır.

Hadisin sonunda Hz. Peygamber'in kendisinin de bir öğretici

---

fıkıh olmasının şart olmadığını, haklı olarak belirtiyor. (sh. 380) Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) belli bir ilmin öğrenilmesini tavsiye ettiği zaman, onu açık-seçik beyan buyurmuştur. Meselâ: "Feraizi (İslâm miras hukuku) öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz, çünki o ilmin yarısıdır......" (KH. No. 997) (Mâ, Darekutni, Hakim), Dâ, Mukaddime, 24 (no. 227). Ayrıca bkz. Maverdî, 42-43.

45 Ma, 229; Dâ, Mukaddime, 32 (no, 355); Maverdî, 41. Kur'ân öğrenmenin ve öğretmenin faziletine dair diğer bazı hadisler için bkz. Nevevî, sh. 71 (36. hadis); HG. no. 29; Kotku, 47 vd. 53 vd.

olduğu, bir öğretmen olduğu ifade buyrulmuştur. Gerçekten de gerek hayatında, aralarında bulunduğu kavmine ilim öğretmesi ve onları medenî hâle getirmesi ve gerekse kendilerinin ahirete intikallerinden sonra hadislerinin ve sünnetlerinin insanlara bir rehber, bir öğretici olduğu bir gerçektir. Asırlardır, insan toplulukları ve devletler bu hadislerin ve sünnetlerin ışığında medenî ve müreffeh bir hâle gelmişlerdir.[46]

Hz. Peygamber, bir "öğretici olarak" ilim ehlinin kıymetini, onlara karşı gösterdiği üstün muhabbetini ve özel ilgisini gösteriyor.[47]

Bir diğer aynı istikametteki hadis ise şöyledir: "*Allah'ın evlerinden birisinde toplanıp Kur'ân okuyarak onu birbirlerine öğreten her cemaati melekler ziyaret eder, onların etrafında döner; o topluma iç huzuru ve rahat iner, ilahi rahmet onları kaplar, katında bulunan melekler yanında Allah onları övgü ile anar...*"[48]

Hadis-i şerifte yine öğretmek ve öğrenmek faaliyetleri meth edilmekte ve insanlar bunlara teşvik edilmektedir. Burada bahsedilen Allah'ın evleri tabiriyle cami, mescid ve okul ve içinde öğrenme faaliyeti yapılan her yer anlaşılmalıdır. [49]

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) cahiliye devri âlimlerini de bu açıdan methederek şöyle buyuruyor: "*Onların cahiliye devrindeki hayırlıları, ilim öğrendikleri takdirde İslâm'da da hayırlılarıdır.*"[50]

---

46 Mesela bkz.: "İşte bak: Şu cezire-i vâsiada, vahşi ve adetlerine müteassıp ve inatçı muhtelif akvamı, ne çabuk âdât ve ahlâk-ı seyyie-i vahşiyanelerini def'aten kal' ve ref' ederek; bütün ahlâk-ı hasene ile techiz edip, bütün âleme muallim ve medeni ümeme üstad eyledi. Bak; değil zahiri bir tasallut... Belki akılları, ruhları, kalpleri, nefisleri feth ve teshir ediyor. Mahbub-u kulub, muallim-i ukul, mürebi-i nüfus, sultan-ı ervah oldu." (Nursî, Mektubat, İstanbul, 2003, Söz Yay. sh. 204.)

47 Hatipoğlu, 396.

48 Ma, 225; M. Zikr, 38; T. Hudud, 3, Birr, 19; D, Edeb, 60; Da, Mukaddime, 32; A.II/252, 407.

49 Bkz. Hatipoğlu, 390.

50 B. Enbiyâ, 21/8, 14, 19; M. Fezâil, 168.

21. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Dikkat edin! Kim Kur'ân'ı öğrenir ve öğretirse ve onun içindekini öğretirse ben onu cennete götüren ve cennete giden yolda yol gösteren kimse olurum.*"[51]

Burada da Kur'ân-ı Kerim'in öğrenilmesi ve öğretilmesi istenmekte ve bu yolda gidenlerin cennete götürüleceği ve Peygamber'in de bu yolda o kimseye rehber olacağı beyan buyrulmaktadır. Ne mutlu o kimseye ki Hz. Peygamber kendisine cennete giden yolda rehberlik etmektedir!

22. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Allah, kim hakkında (büyük ve her çeşit) hayır dilerse, onu İslâm dininde fakih kılar (veya ona fıkıh bilgisi verir.)*"[52]

---

51 Ma, 225, RE,170.; FK, 2/102. Ayrıca bkz. Nevevî, sh. 71 (36. hadis);. Kotku, 47 vd, 53 vd. HG. no. 172'de şu rivayet yer alıyor: "Sizin hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."

52 İbid 220-221. T. 2783; B. 64 M. İmare, 17; Dâ, Mukaddime, 24, no. 230-232; RS, 1405; N, Bie, 33; Fka, no. 9103-4 vd; Maverdî, 41. HG. no. 443. Mesela Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) Abdullah bin Abbas'a şöyle dua buyurmuştur: "Allahım! Onu dinde fakih kıl ve ona İlm-i Kitabı (tefsir ilmi) öğret." (B. 67.) Ayrıca bkz. Vudu, 10; Fedailus-Sahabe, 138 vd.

Ve bu zat genç yaşta âlim olmuş, "Tercümânu'l-Kur'ân" ve "Sultanu'l-Müfessirîn" olarak adlandırılmıştır.

Bu rivayetin Buhârî'de yer alan devamında şu cümle yer alıyor: "Bir de bu ümmet Allah'ın emri (ve kazası) zuhur edi(p kıyamet kopu)nceye kadar emr-i ilahi(ye mütebeat) üzere hep sabit kadem olup duracak ve kendilerine muhalefet edenlerden zarar gelmeyecektir." (B. 64.) Buhârî'nin şerhine göre bu ifade "Ümmetimden daima hak üzere galib ve zahir, muhaliflerinden kendilerine zarar gelmez bir taife hiç eksik olmayacaktır." hadisinin mânasına uygundur. (Bkz. Tecrid, C. 1., sh. 78.) Bu hadisin şerhi için bkz. Nursî, Said, Kastamonu Lâhikası, İstanbul, 1988, Envar Yay., sh. 27.

Ayrıca bkz. sh. 74 / dipnot 74. Bu hadis ile bağlantılı bir hadis de şöyledir: "Allah'ın din hususunda en fakih ve âlim olanları, Allah'tan en çok korkanlarıdır." (Bkz. Çantay, 29. Kırk Hadis, sh. 268.)

Merhum Çantay bu hadisi şöyle tercüme etmiş "Allah kim hakkında hayır dilerse, ona dinin inceliklerini nasip eder, yahut İslâm hukukunda bilgili yapar." (2. Kırk

Diğer bir hadis-i şeriflerinde Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Şeytana bir fakihi aldatmak, bin âbidi (aldatmak)tan daha zordur.*" [53] Bir diğer rivayette ise şöyle buyurmuştur: "*Tek bir âlim, şeytana karşı bin âbidden daha yamandır.*"[54]

Bu meşhur hadis bizlere çok şey öğretmektedir. Hadiste zikredilen fıkıh kelimesi veya fakih ismi, anlayış, kavrayış dirayet ve ilim şeklinde tercüme edilmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın insanlara bu kabiliyeti vermesi onun bir rahmeti, bir ihsanıdır. Gerçekten de ilmî faaliyet yapabilmek için anlayış ve kavrayış kabiliyetinin yüksek olması lazımdır ve ancak böylece kişinin ilmi öğrenebilmesi mümkün olur.

Bir insanın fakih olması yani anlayışlı, dirayetli ve kavrayış kabiliyetinin yüksek olması İslâm dininde, yani dinî ilimler için söz konusudur. Yani hadiste methedilen ve müjdelenen fakih, İslâm dini sahasında fakih olan kimsedir.

Konu ile alâkâlı olarak zikrettiğimiz ikinci hadis-i şerifte şeytanın fakih bir kimseyi yani âlim bir insanı aldatmasının zor olduğu ifade ediliyor. Ancak "aldatamaz" veya "şeytan başaramaz" denmiyor, sadece aldatmasının zor olduğu ifade ediliyor.

23. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İki (haslet sahibinden) başkasına hased olunmaz: Bunlar da Allah tarafından kendisine mal ihsan olunup da hak (yolun)da onu sarf eden kimse ile kendisine hikmet ihsan olunup da onunla hükmeden ve onu öğreten kimsedir.*"[55]

Hadis, no. 25.)

Maverdî'de ise şu hadis yer alıyor: "Ümmetimin en hayırlısı âlimlerdir. Âlimlerin en hayırlısı da fıkıh âlimleridir." (sh. 41)

53 Ibid, 222; T. 2821; M. İmare, 17. Ayrıca bkz. Hatipoğlu, sh. 384. Hanbel, 254 vd. benzer birçok rivayet yer alıyor. Canan, c.11, sh. 239 vd.

54 T. İlim, 19.

55 B.66. Hanbel, 248; RS, 1406. Ayrıca bkz. Kotku, 143 vd.

Bu hadis-i şerifte bahsedilenlerden biri de kendisine hikmet ihsan olunan kimsedir. Buradaki hikmet, yukarıda da dediğimiz gibi, bir ilim şeklinde anlaşılabilir. İşte kendisinde ilim bulunan kimse onu uyguluyorsa ve başkalarına öğretiyorsa bu kimse kıskanılabilir. Ona karşı haset duymak caizdir. Malı ve zenginliği olup da bunları Allah yolunda sarf eden kimseler kıskanıldığı gibi kendisinde ilim olup da onu öğreten kimse de yine kıskanılmaktadır. Kıskanma tabiri burada gıpta etmek şeklinde anlaşılacaktır. Yani keşke ben de onun gibi olabilseydim, ben de onun gibi ilim öğreterek sevap kazansaydım, duygusudur.

24. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmi istemek dışında dalkavukluk (yaltaklanmak) ve haset, müminin ahlâkından değildir.*"[56]

İlmi talep ederken ve öğrenirken alçak gönüllü olmak gereklidir. Hatta ilmi öğrenmek için âlimlere dalkavukluk yapmak dahi caiz olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kendisinde ilim bulunan kimseye gıpta etmemiz caizdir. Aynı şekilde malı mülkü çok olup da bunu Allah'ın uğrunda dağıtan kimseye de gıpta ile bakmamız ve ona imrenmemiz caizdir. Bu iki saha dışında insanlara dalkavukluk ve haset etmek caiz değildir.

25. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Uykuda iken bana bir kadeh süt getirdiler. O kadar içtim ki tesirini ta tırnaklarımdan sızdığını (hâlâ) duyuyordum. İçtikten sonra artığımı Ömer bin el-Hattab'a verdim. 'Ey Allah'ın Resûlü bunu ne ile tevil ettin?' diye sordular. 'İlim ile' diye cevap verdi.*"[57]

---

56 Bkz. Maverdî, 84; Berki, nr. 187.

57 B. 73. Bu hadisin manaca devamı mâhiyetinde bir rivayet de şöyledir: "Ömer bin el-Hattab'ın ilmi, terazinin bir kefesine, yeryüzündeki insanların sahip olduğu ilim

Bu hadiste Cenâb-ı Hakk'ın Hz. Peygamber'e ilim verdiği ifade edilmiştir. İzaha ihtiyaç olmayacak kadar açık bir hadistir.

26. Ebû Hureyre (radıyallahu anh) diyor ki:

"*Hz. Peygamber'den* (sallallahu aleyhi ve sellem) *iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birini size söyledim, ortaya koydum.*"[58]

Bilindiği gibi Hz. Peygamber Ebû Hureyre'ye dua etmiş ve o duanın bereketiyle Ebû Hüreyre "Artık hiçbir şeyi unutmadım." demiştir. Gerçekten de hadis ilmi sahasında Ebû Hureyre beş binden fazla hadisi peygamberimizden bize nakletmiştir.

27. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İki haslet bir münafıkta bir araya gelmez: Ahlâk güzelliği ve dinde fakih (kavrayışlı) olmak.*"[59]

Ahlâk güzelliği, insanlara karşı faydalı ve iyi şekilde davranmak anlamına geldiği gibi, dinde fakih olmak da yukarıda izah ettiğimiz gibi, bir ilmi, bir sanatı muntazam okuyup anlamak ve anlatabilmek kabiliyeti demektir. (Ayrıca bkz. yukarıda, no. 23.) [60]

---

de diğer kefesine konsa, Ömer'in ilmi muhakkak ağır basardı." (Bkz. Tuğ, Kitab, no. 60-61.)

58 B.100. Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) Ebû Hureyre'ye dua ettiği ve ondan sonra hiçbir şeyi unutmadığı hadisesi meşhurdur: B. İlim. 42; Menakıb, 28; Büyu'l, Hars, 21; Mü. Fedailus-Sahabe, 15, no. 2492 vd. A, 2/240, 274, 334, 427; T. Menakıb, 46, 47. Ayrıca bkz. Tuğ, Kitab, no. 96. Daha fazla bilgi için hadisin şerhlerine bkz. Meselâ, Canan, c.11/sh. 263-4

59 T. 2824.

60 Halk arasında, hatta âlimlerin dillerinde ve eserlerinde (meselâ bkz. Kotku, 29) yer alan ve hadis diye kabul edilen bir cümle şöyledir: Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz (öğreniniz).*"

Ancak ben, hadis olduğu söylenen bu cümleyi muteber ve mevsuk kitaplarda bulamadım. Ama mânası, yukarıdaki hadise ve ileride zikredeceğimiz hadislere uygundur. Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür:

Bu kısımda en son zikrettiğimiz bu hadiste, ilim öğrenmenin en erken yaşta başlayacağı ve ölünceye kadar devam edeceği beyan buyrulmuştur: Beşikten-mezara

28. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) savaşta esir düşen düşmanları Müslümanlara okuma-yazma öğretme karşılığı serbest bırakmıştır.

Bu hâdise, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ilme verdiği değeri gösteren fiilî bir sünnetidir ki İslâm tarihinde bilinen, meşhur bir vakıadır. Bedir Savaşı'nda Hz. Peygamber, savaş esirlerini, on Müslüman'a okuma yazma öğretme karşılığında serbest bıraktırmıştır. Düşünülsün ki, harp esiri olan düşman askerleri.. ve o dönemde insanlar böyle bir durumda ya öldürülür ya da köle hâline getirilirdi. Her ikisi de birbirinden kötü bir neticedir. İşte Hz. Peygamber savaş esirleri içinde okuma yazma bilenleri, Müslümanlara okuma yazma öğretmesi karşılığı serbest bırakacağını söylemiş, onlar da çok sevinerek bunu kabul etmişler ve Müslümanlar'a okuma yazma öğretmişler. Neticede Müslümanlar okuma yazma öğrenerek ilim yoluna ilk adımlarını atmışlar, harp esirleri ise öldürülmekten ve köle olmaktan kurtulup hürriyetlerine kavuşmuşlardır, yani her iki taraf da kârlı çıkmıştır.[61] (Ayrıca bkz. 3. kısım, 30 nolu hadis. (sh.117)

29. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Bir saat tefekkür, bir sene (nafile) ibadetten hayırlıdır.*"[62]

---

tabirleri, insanların öğrenmeye başlamasından hayatlarının sonuna kadar devam edeceğinin, etmesi gerektiğinin sembol kelimesidir. O halde ilim öğrenmenin başlangıç yaşı olmadığı gibi, sona erme yaşı da yoktur, yani ne zaman öğrenmeye başlayabilirseniz başlayın ve ne zamana kadar öğrenebilirseniz öğrenin. O halde öğrenmenin başlangıcı teorik olarak doğumdur, sonu da ölümdür.

Bu hadis, insanları ilim öğrenmeye teşvikte, manidar, kapsamlı, teşvikkâr ve cesaretlendirici bir mânaya sahiptir. O halde bu hadise göre, ilim öğrenmenin yaşı yoktur!

Ayrıca bkz. Aydınlı, c. 1/sh. 318 vd.

61 İbn Hazm, El Muhalla, c. 6, sh. 156; Zeydan Abdülkerim, İslâm Şeriatında Fert ve Devlet (Terc.: O. Z. Soyyiğit), İstanbul, 1969, sh.136; Köksal, Asım: İslâm Tarihi-Hz. Muhammed ve İslâmiyet, İstanbul, 1981, sh. 189-190.

62 Süyûtî, 2/111. (Ayrıca bkz. A. Badıllı, Kudsî Kaynaklar, no: 784'de zikredilen

Bu hadiste tefekkür, yani düşünmek, bir şeyi öğrenmek için aklen gayret göstermek methediliyor ve ona teşvik ediliyor. Öyle ki tefekkürün bir sene boyunca yapılan nafile ibadetten üstün olduğu ifade edilmiştir. Düşünme ve araştırma faaliyetinin en geniş ve kamil şekli ise ilmî faaliyette görülür. Yani öğrenmek, öğretmek ve ilmî araştırma yapmak, ancak tefekkür ile olur ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) insanları buna teşvik etmiş oluyor.[63]

30. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Dinde bilgili olan kimse ne iyi kimsedir. Kendisine muhtaç olununca faydalı olur. Kendisine ihtiyaç olmayınca da ilmini arttırır.*"

Bu hadis, gayet açıktır: İlim adamları, insanlar kendilerine muhtaç olunca, onlara faydalı olur, yani suallerine cevap verir, sözlü veya yazılı açıklamalarda bulunurlar. Gerektiğinde onlara doğru yolu gösterirler, onları irşad ederler. Kısacası ilim adamları, insanlar kendi ilimlerine muhtaç oldukları zaman, onlara ilimlerinden istifade ettirirler, yoksa susup oturmazlar, neme lazım ne hâlleri varsa görsünler vb. demezler.

İnsanlar kendilerine muhtaç değilse yani bir şey sormuyorlarsa, kendi ilimlerini artırırlar, boş oturmazlar okumaya ve öğrenmeye devam ederler. Yoksa ben zaten âlim oldum, artık okumaya ve yeni şeyler öğrenmeye ihtiyacım yok, demezler.

31. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kim benden sonra öldürülmüş olan sünnetimi ihyâ ederse beni seviyor demektir. Beni seven de benimle beraberdir.*"

İslâm Dini'nde sünnet, Kur'ân'dan sonra gelen önemli bir

kaynaklar.)

[63] Bu hadisin şerhi için ayrıca bkz. Nursî, Kastamonu Lâhikası, sh. 228, 231; Lem'alar, 284; Şualar, 166; Emirdağ L. 1/89, 94; Tarihçe, 460, Sikke-i Tasdik, 181 vd.

kaynak ve insanlara yol göstericidir. Bu hadis, günün birinde Müslümanlar arasında sünnetin tatbik edilmediği, yani öldürülmüş olacağına işaret ediyor. Ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetini ihyâ etmeye, yani onu öğrenip tatbik etmeye Müslümanları davet ediyor. Sünneti canlandırma (ihyâ) herkes tarafından yapılabilir. Ancak dinde bilgi sahibi olanlara daha öncelikle görev düşer. Çünkü sünneti herkesten daha iyi onlar bilirler.

Sünneti canlandırırken ve halkı onu tatbik etmeye teşvik ederken ilim sahipleri de açıklama yaparlar kendileri de tatbik ederek insanlara örnek olurlar.

İkinci Kısım

İLİM ADAMININ FAZİLETLERİ VE SEVAPLARI

Aşağıda ilim adamının sevapları ve faziletleriyle ilgili hadisleri bulacaksınız.

Evvela hadisleri verelim, daha sonra bunların kısaca açıklamasını yapacağız.

1. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bir âlimin koltuğuna (veya yatağına) yaslanarak ilmine (kitabına) bir saat bakması 70 saat ibadetten hayırlıdır.*"[64]

Hz. Peygamber, bu hadislerinde yine ilme, en azından okumaya teşvik buyurmaktadır. Bir âlimin koltuğunda veya yatağında oturup ilmi öğrenmesi tasvir edilmiştir. Hadiste Arapça "firaş" kelimesi geçmektedir, bu kelimeyi insanların üzerinde oturduğu döşek, sedir vb. şeyler şeklinde de tercüme etmek mümkündür. Nerede oturursa otursun bir kişinin bir saat ilimle meşgul olmasının 70 saat ibadetten daha hayırlı olduğu müjdesi verilmektedir.

---

64 RE, 295; FK, 2/147; MF, 2/232 (nr. 3504); FKa, nr. 4622; KU, 28789. Yukarıdaki hadisle eş mânalı şöyle bir hadis var. Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "Bazen bir saat tefekkür, bir sene ibadet hükmüne geçer." Nursî, bu hadise şu yorumu getiriyor: "Risaletü'n-Nur'da o saat var, çalış o saati bul, ihtar edildi." (Sikke-i Tasdîk-i Gaybî, Envâr Yayınları, İstanbul, 1988, sh. 32.)

2. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmin tâlibi (talebesi) Rahman'ın tâlibidir. İlmin tâlibi ve onu isteyen, İslâm'ın rüknüdür. Onun ecir ve mükâfatı, peygamberlerle beraber verilir.*"[65]

Bu hadis-i şerif de yine kapsamlı bir şekilde ilim öğrenmenin faziletini anlatan bir hadistir. İlmi isteyen, yani öğrenmek isteyen bir öğrenci, bir âlim, Rahman'ın da talibidir. Yani onu da isteyendir. Rahman, Allah'ın isimlerinden bir isimdir. Yani Allah'ın rızasını ilmi öğrenmek suretiyle kazanmak istiyor demektir. Aynı şekilde ilmi istemenin, İslâm'ın bir rüknü, bir temeli olduğu belirtilmektedir. Yukarıda geçtiği gibi (1. kısım, no. 17) ilim, İslâmiyet'in hayatı ve dinin rüknüdür, esas dayanağıdır. Böyle bir şeyi istemek de sevap kazandırır. Sevap (ecir ve mükafat) peygamberlerle beraber verilir denmek suretiyle, insanlar ilme özendirilmiştir.

3. Bir diğer hadiste şöyle buyurmuştur:

"*İlminden menfaat görülen bir âlim, bin âbidden hayırlıdır.*"[66]

İlminden menfaat görülen bir âlimin bin âbidden daha hayırlı olduğu müjdesi bu hadiste yer alıyor. Yukarıda da (birinci kısım, no. 6, sh. 47-48) dediğimiz gibi, insanlar onun ilminden istifade ettiği müddetçe, o zaten sevabı kazanmaya devam ediyor, demektir.

---

65 RE, 312; FK, 2/211; MF, 2/440; FKa. nr. 5253; KU, 28729; MH. 92

66 RE, 314; FK, 2/221.

Bu mânaya paralel bir hadis Maverdî'de yer alıyor. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İlmin fazileti ibadetin faziletinden hayırlıdır.*"

Büyük fıkıh âlimi ve binlerce hadis rivayet eden Abdullah bin Ömer (radıyallahu anh) gibi bazi âlimler bu ve benzeri hadislerden istifade ile şöyle demişlerdir: "Az ilim, çok ibadetten hayırlıdır." (Bkz. Maverdî, 92.)

4. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Ali'ye şöyle buyurmuştur:

"*Cenâb-ı Hakk'ın senin elinle bir kimseyi hidayete erdirmesi, sana üzerinde Güneş'in doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.*"[67]

Burada çok büyük bir müjde söz konusudur ve insanları hidayete erdirmek için çalışmaya özendirmektedir. Bir insanın hidayete erdirilmesi gayreti büyük bir mükâfatla müjdeleniyor ki, o da üzerinde güneşin doğup battığı her şeyden daha hayırlı olmasıdır. Mesela üzerinde güneşin doğup battığı binlerce kilometrelik arazi ve bu araziler üzerindeki hudutsuz nimetler ve servetler bulunmaktadır. Hayvan, maden, altın vs. gibi bütün bu yeryüzünde bulunan ve mâlî değeri olan şeylere sahip olmaktan daha değerli olduğu ifade edilmiştir.

Tabii bir kimseyi hidayete erdirmek, ihlâslı bir hareket demektir ve aynı zamanda ilme ve bilgiye dayanan bir davranış demektir.

5. Bir hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Âlimlerin mürekkepleriyle şehitlerin kanı muvazene edilse, tartılsa, muhakkak ki Allah yanında âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanına üstün gelir.*"[68]

---

67 D, 3661; M. No. 2046; B. Ashabun-Nebi, 9; RS, 1408; RE, 344; CB, 1/147; FK, 1/282; B, 3/57; IU, 1/9. Maverdî, 114.
Kotku, kaynak göstermeden, ilmin, altın ve gümüşten daha hayırlı olduğuna dair bir hadis zikrediyor. (Sh. 45 vd.)

68 RE, 59; IU, 1/6; CB, 1/37; DM, 41; MF, 5/519; FK, 3/301, 347 ve 441. Ayrıca bkz.: "...halis kalemlerden akan siyah nur veya âb-ı hayat hükmünde olan mürekkeplerin bir dirhemi, şühedanın yüz dirhem kanı hükmünde......" (Nursî, Lem'alar, 278.) "Talebe-i ulûm, tahsilde iken vefat ettikleri zaman, berzahta aynı tahsil misali devam eder" ve "Talebe-i ulûmun en hâlisleri Risale-i Nur talebeleridir" (Nursî, Kastamonu Lâhikası, 1/243, 255) Ayrıca bkz. Kotku, 95 vd.

Burada âlimlerle şehitler karşılaştırılıyor ve âlimlerin mürekkebinin, şehitlerin kanından daha üstün olduğu ifade ediliyor. Gerçekten de âlimler insanlara doğruyu öğrettikleri için, yani ilmi öğrettikleri için insanlar terakki etmekte ve yükselmektedirler.

Aynı şekilde, askerlere de yol gösteren, dinin emirlerini onlara anlatan, onlara ilim öğreten yine âlimlerdir.

Askerler savaşta canlarını vererek cihat etmektedirler ve böyle bir gayret esnasında şehit olmak, cennetle müjdelenmiştir. Ancak Hz. Peygamber bir meydan savaşında ölen askerin kanıyla, ilimle meşgul olan bir âlimin mürekkebini karşılaştırarak, âlimin mürekkebinin daha değerli olduğunu ifade etmiştir. Hem burada kan ve mürekkep gibi sıvı iki şey arasında bir benzetme yapılıyor: Biri insanın hayatına hayat veren bir sıvı, diğeri de tüm beşeriyete hayat ve kalkınma sağlayan bir sıvıdır.

Mürekkep bir sembol olarak ilmî faaliyet vasıtaları şeklinde anlaşılabilir. Eskiden kitaplar, kalemler mürekkebe batırılarak yazılıyordu. Şimdi mürekkebe batırılarak yazılma (hattatlar dışında) kalmadı ama yine mürekkep basım ve yayın sanayiinde kullanılan çok önemli bir madde olmaya devam ediyor.

6. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bir ilim talebesi ilmi tahsil ederken eceli gelse, vefat etse; onun derecesiyle peygamberlerin derecesi arasında bir derece (peygamberlik derecesi) kalır.*"[69]

Burada yine ilme teşvik ve bir müjde söz konusudur. Bir ilim talebesi ilmi öğrenirken, yazarken ve öğretirken eceli gelse, vefat etse onunla peygamberlik derecesi arasında bir derece fark olduğu müjdesi verilmektedir.

---

[69] MM, nr. 249; CB, 1/30, 38, 115; IU, 1/9; TT, 1/96; Dâ, Mukaddime, 32. Aynı mealde bir hadis Maverdî'de, sh. 45, yer alıyor.

Bir insanın ne zaman öleceği (ecel) bilinmeyen şeylerdendir. Bu hadis böylece devamlı olarak ilim ile meşgul olmaya teşvik etmiş olmaktadır, ta ki ilim ile meşguliyet esnasında ecel gelip o kişi ölürse, hadiste beyan buyrulan ecir ve sevabı alsın.

7. Bir diğer hadis-i şerif şöyledir:

"*Bir ilim talebesi (veya âlim) ilim öğrenirken eceli gelse ve ölse o şehittir.*"[70]

Bu hadis-i şerif de yukarıdaki hadisin manaca devamı veya aynı manada ve istikamette başka bir rivayetidir. Burada bir ilim talebesinin veya âlimin ilim öğrenirken eceli gelip ölmesinden bahsedilmektedir. Böyle bir kimse şehit sayılmaktadır. Yani cennetle müjdelenen kimselerden biri olmaktadır.[71]

8. Bir diğer hadiste şöyle buyrulmuştur:

"*Mutlaka bir zaman fitneler gelecek ve Allah'ın kullarını bu fitneler parça parça edeceklerdir. Bu fitnelerden ancak âlim olan kurtulacaktır.*"[72]

Burada fitnelere karşı âlimlerin büyük bir rol oynayacağı ve ancak âlimlerin bu fitnelerden kendilerini kurtarıp selamete çıkaracakları beyan edilmektedir.

Çünkü âlim insan bilgilidir; bir fitneden, bir beladan nasıl

---

70 RE, 40; MM, nr. 49; CB, 1/153; IU, 1/99; FK, 1/98; TT, 1/97. Aynı mealde bir hadis Maverdî'de, sh. 45'te yer alıyor.

"Ehl-i keşf-i kubûrun müşahedesiyle, müteaddit vakıatlarla, tahsili ilim ânında vefat eden bazı müştak ve ciddi bir talebe-i ulûm, şehitler gibi kendini hayatta ve kendi dersiyle meşgul görüyor....(Nursî, Şualar, Söz. Yay. İstanbul 2004, sh. 429; Zehra Yay. İstanbul 2002 sh. 367)

İmam-ı Şafii (kuddise sirruh) gibi büyük zatlar: "Talebe-i ulûmun hatta uykusu dahi ibadet sayılır." (Nursî, Şualar, Söz. Yay. sh. 412; Zehra Yay. sh. 343) diye ziyade ehemmiyet vermişler.

71 Ayrıca bkz. Kotku, 146 vd.

72 RE, 105; FK, 1/315; FKa, 2/377 (nr. 2081).

kurtulacağını bilir. Gerçekten de cehaletle hiçbir yükselme ve terakkî olmadığı gibi, fitnelerden kurtulmak da mümkün olmaz.

Aşağıdaki hadis de mânâ olarak bununla aynıdır.

9. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Hiç şüphesiz Âhir zamanda çok şiddetli bir belâ sizlere uğrayacaktır. Bu belalardan ancak, Allah'ın dinini öğrenen ve bu öğrenme üzerine lisanıyla ve kalbiyle de cihat eden bir kimse kurtulur. O kimseye bütün mükâfatlar verilmiştir (veya cennetle mükafatlandırılır.) Bir de Allah'ın dinini bilip tasdik eden biri kurtulacaktır.*"[73]

Bu hadis-i şerifte yine bir fitneden bahsediliyor ve ahir zamanda çok şiddetli belaların ve fitnelerin insanlara musallat olacağı ifade ediliyor. Böylesine bir manevî beladan ancak dinini öğrenen ve diliyle ve kalbiyle de bu ilmini kullanan ve cihat eden kimsenin kurtulabileceği ifade ediliyor. Bu kimseye kendisinden evvelki yaşamış âlimlerin ilminin verildiği ve yüksek bir kabiliyet ve metotla gayret eden harika bir zat anlatılmaktadır. Allah'ın dinini, yani İslâmiyet'i öğrenmiş ve onu kabul ve tasdik eden bir kimsenin kurtulacağı ayrıca tasrih edilmiştir. Allah bilir, bu hadiste de tam bir ilim ve teslimiyetle Allah'ın gösterdiği yolda giden harika bir zat ve onun metodunu takip edenlere işaret edilmiştir.

10. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İnsanoğlunun en cömerdi ve benden sonra gelen en cömert insan, öyle bir insandır ki (hususî) bir ilim öğrenen ve ilmini yayan kimsedir. Bu kimse kıyamet gününde bir tek ümmet olarak (yani tek başına bir ümmet olarak) haşr olacaktır.*"[74]

---

73 RE, 141.

74 RE.163; TT, 2/320; CB, 1/123; MF, 1/130; FK, 1/476.

Yine burada da yüksek seviyeli ilmi ve idraki olan bir harika zattan bahsediliyor. Bu zat ilmini öğrenmiştir ve onu yaymaktadır. Cömert kelimesi, malından hayır hasenat yapan kimseler için kullanılan bir tabirdir. Burada da öğrendiği ilmi başkalarına öğreten ve yayan ve bu sebeple cömert bir insan vardır. Bu insan, bir tek kişi de olsa kıyamette tek başına bir ümmet olarak, yani o değerde haşr olacağı beyan buyrulmaktadır.

11. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır:

"*Bir kimse ilim talebi için giderse, melâike ona dua eder. Maîşeti mübarek kılınır, maîşetinde sıkıntı görmez ve kendisi de mübarek kılınır.*"[75]

Burada yine ilme bir teşvik söz konusudur ve ilim öğrenirken ve öğretirken geçim darlığının söz konusu olmayacağı, Cenâb-ı Hakk'ın o kimsenin maişetini ve yaşaması için ihtiyacı olan şeyleri temininde yardımcı olacağı ve böylece sıkıntı çekmeyeceği müjdelenmektedir. Aynı zamanda ilim öğrenen kimsenin de mübarek bir kimse olacağı beyan edilmiştir.

Bu hadis bir başka açıdan şu mânâya da gelir: Geçim sıkıntısı içinde de olsanız, yine ilmi öğrenin, çünkü ilim öğrenirseniz, Cenâb-ı Hakk geçim vasıtalarınıza bereket verir.

12. Bir diğer hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

"*Kişi ölünce sevap defteri kapanır, ancak üç kişi bundan müstesnadır: Biri, kendine dua eden sâlih bir evlat yetiştiren; diğeri, devamlı istifade edilen bir eser bırakan (vakıflar gibi) ve üçüncüsü ise kendisinden istifade edilen (veya onunla amel edilen) bir ilim bırakan kimsedir.*"[76]

---

75 RE, 391. Benzer bir rivayet için bkz. RS, 1411; Canan, c.11/sh. 240.

76 Ma. 241, 242; RS, 1412, HG. no. 67.

Pilavoğlu, bu hadise, makul olmayan ekler ihtiva eden bir rivayeti de, tahkik

Bu hadis-i şerifte bazı kimselerin öldükten sonra da sevap kazanacağı müjdesi verilmektedir. Bu kimselerin üç grup insan olduğu ifade edilmiştir. Biri hayırlı bir evlat yetiştiren, ikincisi devamlı istifade edilen bir eser (vakıf eserleri gibi) bırakan, üçüncüsü de kendisinden istifade edilen bir ilim bırakan kimsedir.

Bizi burada daha çok üçüncü şık ilgilendirmektedir. Böylece ilmî eser bırakan; kitap, makale ve benzeri eserlerle insanların devamlı istifadesini sağlayan kimsenin sevap defteri, öldükten sonra da devam etmektedir. Ne mutlu o kimseye ki, öldükten sonra dahi sevap kazanmaya devam eder!

Düşünülsün ki kütüphanelerde yer alan milyonlarca cilt kitabın yazarları, eğer ihlâsla yazmışlarsa ve doğru şeyi yazıyorlarsa, ölmelerine rağmen, bu kitaplardan istifade edilince sevap kazanmaya devam ediyorlar demektir.

13. Bir diğer hadis-i şerif şöyledir:

"*Ümmetim içinde iki kişi vardır. Bunlardan birisine hidayet ve ilim verilmiştir ve kendisine hikmet verilmiştir. Diğeri ise zalimdir, bu zalimin fitnesi ümmetim üzerine şeytanın fitnesinden daha şiddetlidir.*"[77]

Burada iki sembol kişiden bahsediliyor: Birinde hidayet ve ilim var, diğeri ise hem zalim hem de fitne yayan bir kimsedir. Öyle ki onun fitnesinin şeytanın fitnesinden daha şiddetli olduğu ifade edilmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki, ikinci ve zalim olan, deccal ve süfyanı hatıra

---

yapmadan, ekleyerek kitabına almıştır: (no. 37).

77 RE, 518; CC, 1/1013; MF, 5/454; KU, 12/378. Benzer bir hadis de şöyledir: "(Nefsanî ihtiraslara sevk eden, kalbi münhasıran maddî arzularla dolduran) dünya mel'undur. Yalnız Allah'ın zikri ve bununla ilgili olan şeylerle, âlimler ve müteâlimler müstesna." (RS, 1413.)

Arnavut, "Âlim ve müteallimden maksat, ilim ve ameli birleştirenlerdir." diyor. (sh. 525.).

getiriyor, çünkü Müslüman ümmet üzerine en büyük küfür ve zulüm bunlardan gelecek.

14. "*Öyle bir fitne olacak ki, ümmetimden bir kimse sabahleyin mümin olarak uyanacak, kâfir olarak akşamlayacaktır. Bundan Allah'ın onu ilimle ihya ettiği kimse müstesnadır.*"[78]

Ahir zamanda fitneler çoğalacak, mümin olarak yatan bir kimse kafir olarak kalkacaktır, yani kısa zamanda fitneler kendisine bulaşacak ve bu sebeple imanını kaybedecektir.

Burada dikkati çeken nokta, İslâm ümmeti için büyük bir bela olan fitnelerden, ancak ilim ve iman sahibi kimselerin kurtulabileceğidir. Büyük bela ve fitnelerin ümmetin üzerine geleceğini, Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) genellikle ahir zaman ile ilgili hadislerinde buyurmuştur.

Böyle bir durumdan ancak Allah'ın kendisine ilim verdiği bir kimse kurtulacaktır. O kimse, bu ilim sayesinde iyiyi kötüden fark edecek ve böylece belalardan kurtulacaktır.

Bu hadis de, Allahu a'lem, ahir zaman ve o zamanda gelecek ilim ve takva sahibi harika bir zat ile ilgilidir. Bir önceki hadisin de bu kabil hadislerden olduğu söylenebilir.

15. "*Âlimler yeryüzünün lambaları, peygamberin halifeleri, benim varislerim ve peygamberlerin varisleridir.*"[79]

---

78 T. no 3954; FK. 2/158; FKa, no 4677; RE, 299. Bu hadis, aynı manada, şu ifade ile de hadis kaynaklarında yer almaktadır: "Ahir zamanda, size şiddetli belalar isabet edecek, bu beladan ancak Allah'ın dinini öğrenmiş bir kişi kurtulacaktır." (RE, sh. 141.) Ayrıca bkz. biraz yukarıda 9 sıra nolu hadis.

79 KH. No. 1751 (İbn Adiyy); Çantay, Fatır Suresi, 28. âyet, dipnot 46. Kotku, 132. Hanbel, 249, şu hadisi zikrediyor: "Yeryüzündeki âlimler, gökyüzünde (parlayan) yıldızlara benzer ki, karada ve denizde karanlık bastığında onlarla yol bulunur, yıldızlar kaybolduğunda ise neredeyse rehberler, kılavuzlar bile yollarını kaybeder."

Halk arasında, hatta âlimlerin dillerinde dolaşan ve hadis olarak zikredilen bir cümle vardır ve şöyledir:

Hz. Peygamber, bu dinin âlimlerinin kendisinin mirasçısı olduğunu müjdelemiştir. Çünkü bu âlimler İslâm dininin ve ilmin gerçeklerini öğrenmişlerdir ve öğretmektedirler. Kur'ân'ın hakikatlerini, Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetlerini ve diğer ilimleri öğrenen ve onları öğreten kimselerin derecesi peygamberlerin mirasçılığı derecesi gibidir. [80]

16. "*Şu iki kimse doymaz: İlim isteyen ve dünyayı isteyen.*"[81]

"Benim ümmetimin âlimleri Beni İsrailin peygamberleri gibidir." KH, no. 1744'de, çeşitli hadis âlimlerinin, bu cümlenin hadis olmadığına dair beyanları hemen arkasından zikredilmektedir. Mesela Buhârî'de (Tecrid, c. 1, s. 107) "haber-i meşhur" deniliyor. DM'de ise sh.113, Süyûtî "Senedini bulamadım." vb. diyor. Ayrıca bkz. Badıllı, 3. baskı 2003, sh. 787'de "…hadis veya haber-i meşhurdur." diyor.

Mana olarak, bu cümle yadırganamaz, çünkü diğer bazı hadislerde buna yakın beyanlar bulunmaktadır. Yani mânâsı doğru, ama lafız hadis olmayabilir. Muhtemelen, diğer hadislerin mânâsından hareketle böyle bir cümle teşkil edilmiş ve Müslümanlar'ın dillerinde ve kalemlerinde yer bulmuştur.

80 Hadis-i şerifin diğer bir rivayetinde Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Âlimler peygamberlerin varisleridirler.*" (Bkz. syf 77, sıra no. 19).

81 Dâ, 28 (no. 290-1), 32; Berki, nr. 232. Ayrıca bkz. sh. 190.

Hadisin Arapça aslında yer alan "Menhûm" (مَنْهُوم), lügatta yemekle doymayan, yedikçe iştihası artan mânâsındadır. Talib-i ilim ile talib-i dünya, doymamakta, yemekle doymayan kimseye teşbih olunmuştur.

Tâlib-i ilim, kendisini ilme verip gece ve gündüz çalışan ve uğraşan kimsedir. Bu gibiler edindikleri bilgi ile iktifa etmezler, ömürleri boyunca çalışırlar, yine doymazlar. Bir diploma almak için çalışanlar, talib-i ilim mefhumundan hariçtirler, bunların kahir ekseriyeti diploma ile doyarlar, sonra tahsil ve tetebbuu terk ederek dünya malına dalarlar.

Tâlib-i dünyaya gelince: Bunlar mal kazanmak, zengin olmak için çalışanlardır ki, kazandıkça hırsları, kazançları arttıkça tehalükleri artar, bir türlü mala doymak bilmezler ve nihayet bir gün hepsini dünyada bırakarak bir kefenle öbür dünyaya göçüp giderler.

Hazret-i Resûl-i Ekrem Efendimiz, bu hadis-i şerifte insanların yaratılışlarındaki meyillerini beyan buyurmuştur. Gerek ilim ve gerek mal hırsı hakkında diğer bazı hadislerde izahlarda bulunduk. Bundan sonra yeri geldikçe (izahlarda) bulunacağız." (Berki, 190).

Bir diğer rivayet de şöyledir: "Bütün ilim talipleri ilme açtır." (Da, Mukaddime, 28.)

Bu hadiste latif bir benzetme yapılmaktadır. İlim sevdalısı olan, ilim öğrenmek isteyen ve ilmi öğreten kimsenin buna doymayacağı ve öğrendikçe devamlı öğrenmek isteyeceği şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Gerçekten de kendisinde ilim aşkı ve sevgisi olan bir kimse, aynen bu hadiste buyrulduğu gibi, her gün yeni bir şey öğrenmek ve öğretmek için gayret içinde olur.

17. "*Cenâb-ı Hakk kıyamet günü âlimleri toplayıp buyuracak ki: Ben size sadece hayır istediğim için hikmetimi kalplerinize koydum. Haydi, cennete giriniz, çünkü sizden vaki olan kusurlarınıza karşı sizlere mağfiret buyurdum.*"[82]

Burada ilim adamlarına muazzam bir müjde söz konusudur. Ahirette, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine ilim verdiği kimselerin, onun rızasına uygun hareket etmeleri neticesi Allah tarafından cennete konulacağı ve insan olarak yaptıkları bazı kusurlarının da affedileceği beyan edilmektedir.

18. "*Âlimin, âbid (ibadet eden) üzerine üstünlüğü Ay'ın bedir gecesi diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir.*"[83]

Bu hadis-i şerifte yine gayet güzel bir benzetmeyle âlimlerin durumu anlatılmaktadır. Dolunay zamanı, yani Bedir gecesi ay yusyuvarlak ve parlak şekilde görünür. Ve asırlardır insanları hayrette bırakan doyumsuz bir manzara teşkil etmektedir. İşte âlimlerin âlim olmayan kimselere göre farkı bu parlak ve muazzam ayın diğer yıldızlara görünüm ve parlaklık bakımından üstün olması şeklinde ifade edilmiştir.

---

82 Ebû Hanife, Müsned, (Dini, İlmi, Felsefi Yeni Ansiklopedi, İstanbul, 1991, Timaş Yay. 800'den naklen).

83 Ma, 223. Ayrıca bkz. Elmalı Tefisiri, sh. 4792; Yeni Ansiklopedi, 800; Kotku, 106 vd. Çantay, Mücadile Sûresi, 11. âyet, dipnot 34. Fatır Suresi, âyet 28, dipnot 46. Bu hadis, uzun bir rivayetin bir parçası olarak İbn Mâce'de yer almaktadır. Bkz. bu bölümde sıra no.19.

Bir diğer rivayette Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Âlimlerin âbide üstünlüğü, benim sizden derecesi en düşük olanınıza (en basitinize) üstünlüğüm gibidir.*"[84]

19. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kim bir yola ilim aramak üzere giderse Allah onun için cennete giden bir yolu kolaylaştırır ve şüphesiz melekler ilim öğrencisinin rızasını istedikleri (veya ondan razı oldukları) için kanatlarını indirirler. Ve şüphesiz göktekiler ve yerdekiler, hatta sudaki balıklar bile ilim talibi için istiğfar ederler. Keza gerçekte âlim adamının âbid kişiden üstünlüğü gök ayının diğer yıldızlardan üstünlüğü gibidir. Muhakkak, âlimler peygamberlerin mirasçılarıdır. Şüphesiz peygamberler ne altın ve ne gümüş miras bırakırlar. Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar. Bu itibarla kim, peygamberlerin mirası olan ilmi elde ederse tam bir hisse almış olur.*"[85]

İlim öğrenmek isteyen kimseye Allah, cennete giden yolu kolaylaştırır. Melekler ondan razı oldukları için kanatlarını onun karşısında indireceklerdir. [86]

---

84 T. İlim, 19.

85 Ma, 223.; Hanbel, 260, 262 vd.; Bkz. Aynı mealde rivayetler: Ma, 226, 239); Dâ, Mukaddime, 29, 32, no. (349); D, 3641; T. İlim, 19 (2784-5, 2822, 2825.; A.5/196; CB, 1/36, 37 124; KU, no.4092. Hadisin bir kısmı için ayrıca bkz. Çantay, Fatır Suresi, 28. âyet, dipnot, 46; Maverdî, 44. Ayrıca bkz. Nevevî, sh. 71(36. hadis); RS, 1410, 1416, 1417, Çakan, sh.145. (29. hadis.)

86 "Melekler kanatlarını indirirler." tabiri değişik şekilde yorumlanmıştır:

- Kanatlarını ilim yapanlar için yol hâline getirirler.
- İlim öğrenenlerin ilmini takip etmek için kanatlarını indirirler ve uçmazlar.
- İlim öğrenenlere saygı ve tevazu ifadesi için kanatlarını indirirler.
- İlim öğrenenleri gölgelemek için kanatlarını indirirler. (Bkz. Hatipoğlu, 386; Aydınlı, 378 vd.)

Gökte ve yerde ne varsa, hatta sudaki balıklar bile o âlim kulun kusurlarının affedilmesi için Cenâb-ı Hakk'tan af dileyeceklerdir.

Burada da âlimlerin durumunun dolunay (bedir) gecesindeki bir aya benzetildiği ve diğer âlim olmayan kimselerden üstün oldukları ifade edilmiştir. Âlim, ilmi ile insanları aydınlattığı için, aya benzetildiğini ve dinî ilimlerini Hz. Peygamber'den (aleyhissalatü vesselam) aldığını söyleyen âlimler de vardır. [87]

Âlimler, peygamberlerin mirasçılarıdır. Yani onların takip ettikleri metodu uygulayan ve Allah'ın rızasını kazanmak için çalışan kimseler olduğu ifade edilmiştir.

Peygamberlerin miras olarak sadece ilmi bıraktıkları, yani hikmetli söz ve hikmetli davranışları insanlara bıraktıkları ifade edilmektedir. Bilindiği gibi peygamberler de Allah'tan vahiy yoluyla aldıkları ilmi ve tavsiyeyi insanlara aktarmaktadırlar.

Peygamberlerin bunun dışında bir miras bırakmadıkları ve altın ve gümüş gibi her insanın rağbet ettiği ve sevdiği bir şey bırakmadıkları ifade edilmiştir.

20. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Her kim ilim tahsil ederse, geçmiş günahlarına kefaret olur.*"[88]

Bu hadis de bir önceki hadis gibi ilim tahsil eden kimselerin günahlarının affedileceği müjdesini ihtiva ediyor.

- Pilavoğlu, balıkların "İlim tâlibi için istiğfar ederler." ibaresini "Onun için ağlarlar." şeklinde tercüme etmiş! (no. 5.)

87 Bkz. Hatipoğlu, 386.

88 T. 2786. Canan, buradaki ilim tabirinin iyi niyetle öğrenilen her ilim olabileceğini söylüyor. (c.11 sh. 241.)

21. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Pek yakında insanlar, develerin ciğerlerini döverek (develerini koşturarak) ilim arayacaklar fakat Medine âliminden daha bilgili kimse bulamayacaklardır.*"[89]

Bu hadiste ilmin azalması, yani ilim adamın azalması gibi feci bir durum anlatılıyor. İnsanların bir âlim bulabilmek için develerine binerek ve dörtnala koşturarak gayret göstermeye mecbur olacakları bir günü anlatıyor. Yani ilim adamı o kadar azalacak ki, insanlar onları bulmak için ancak büyük gayretler sarf ederek ona kavuşacaklardır.

Hadiste belirtilen Medineli âlimin, Medine'de yaşamış âlim Malik bin Enes olduğu âlimlerce kabul edilmektedir.

22. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Cahiller arasında ilmin talibi (ilim talebesi, âlim), ölüler arasındaki canlı gibidir.*"[90]

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) gayet güzel bir benzetme ile âlimlerin faziletini ve mümtaz yerini bu hadislerinde beyan buyurmuştur. İlim öğrenenler ve âlimlerle cahillerin durumu, ölülerle canlıların durumu gibidir, yani arada çok büyük fark vardır. İlim adamı ve ilim öğrenen daima hareket hâlindedir. Her gün yeni bir şey öğrenir, öğrenmek için gayret gösterir. Öğrendiklerini de

---

89 T. 2820; A, 2/299.

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam), bu hadiste olduğu gibi, bazı büyük âlim ve müçtehitleri de imalı şekilde methetmiştir. Meselâ şöyle buyurmuştur: "*Eğer din, Ülker takım yıldızında bile olsaydı, İran'dan bazı kimseler, ona ulaşıp alabilirlerdi.*" (Ebû Hanife'ye işaret: Buhârî, Tefsir, 62; T. 47. Surenin Tefsiri, 3.) Bir diğer hadisi ile de İmam Şafi'ye işaret buyurmuştur: "Bir Kureyşli âlim, yeryüzünü ilimle dolduracaktır." KH, 2/53, 54. Bu iki hadisin yorumu hakkında ayrıca bkz. Nursî, Mektubat, 156.

90 KH. no. 1664 (Deylemi). Maverdî, cahillerin ilme ve ilim adamına düşman olduğuna ve onlardan nefret ettiğine dair uzun açıklamalar yapıyor. (sh. 50 vd.)

başkalarına öğretir, öğrenciler yetiştirir. Cahil kimse ise ne yeni bir şey öğrenir, ne de başkalarına öğretecek bir bilgisi vardır. O, bir cansız, bir ölü gibidir. İlim adamı ve ilim öğrenen ise her zaman canlı ve hareketlidir.[91-92]

23. Hz. Ömer (radıyallahu anh) Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) şu hadisi rivayet ediyor:

"*Şüphesiz Allah Kitabı(nın bilgisi) ile bazı toplulukları yüceltir, diğerlerini (cehaletlerinden/amellerinden dolayı) alçaltır.*"[93]

---

91 Halk arasında ve hatta âlimlerin dillerinde ve kitaplarında hadis diye zikredilen bir cümle vardır ve şöyledir: Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "İlim rütbesi en üstün rütbedir."

Bendeniz bu cümleyi hadis olarak, muteber ve mevsuk hadis kitaplarında bulamadım. Pilavoğlu, kaynak göstermeden bu cümleyi hadis olarak kitabına almış. (no. 35.)

Ancak mânâ olarak yadırganacak bir cümle değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) yukarıda sıraladığımız beyanlarında bu şekilde bir mânâ vardır. Ve muhtemelen, çeşitli hadislerdeki âlimleri metheden, onlarla peygamberler arasında bir derece olduğunu ve ilim öğrenirken ve öğretirken eceli gelip vefat edenlerin şehit sayılacağını beyan eden manalardan çıkartılmıştır ve zamanla hadis metni kabul edilmiştir. Eğer sahih hadis ise veya olsaydı, bendeniz bu cümleyi şöyle anlardım: "*İlim rütbesi en üstün rütbedir.*" sözü hayat felsefesinin güzel bir ifadesidir. Bilindiği gibi insanlar arasında çeşitli rütbeler söz konusudur. Kalfalık, usta, baş usta, başmühendis, klinik şefi, doktor, başhekim, kaymakam, vali, teğmen, yüzbaşı ve general gibi kavramlar hep bazı rütbeleri ifade etmektedir. İşte burada Hz. Peygamber insanlar arasında söz konusu olan herhangi bir rütbeden daha değerli olanın ilim rütbesi olduğunu belirtmektedir.

Bu hadis aynı zamanda her sınıfa mensup ve her rütbedeki insanların, bu en üstün rütbeyi, yani ilim rütbesini kazanmak için gayret göstermesine işaret buyurmaktadır. Hiç şüphesiz bu hadis, ilim adamlarına unutulmaz bir şeref vermektedir.

92 Ben bu cümleyi, hadis-i şerif olarak yazdırmış ve çerçeveleterek Şanlıurfa'daki Harran Üniversitesi'nde rektörlük odama asmıştım. Rektör olarak beni ziyarete gelen general, vali ve büyükelçi gibi rütbesi olan kimselere de açıklamıştım. Ve herkes de bu hadiste beyan buyrulan rütbenin üstünlüğünü kabul etmişti. Hatta yabancı ilim adamları dahi bu tablodaki hadisi merak edip sorduklarında onlara da açıklamıştım. Ve Avrupa felsefesinde de buna benzer ifadelerin ilahiyat mensupları arasında bilindiği ve uygulandığını söylemişlerdi.

93 Hanbel, 252.

24. Hz. Câbir bin Abdullah (radıyallahu anh) Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurduğunu rivayet ediyor:

"*İnsanlar çeşitli madenler gibidir. Cahiliye devrinde (toplum için) kıymetli/üstün olan kişiler, eğer İslâm döneminde dinde fakih (doğru anlayış sahibi) olurlarsa, bu dönemde de kıymetli/üstün olurlar.*"[94]

İlim adamının ve hatta ilim öğrenen kimselerin faziletine dair hadislerin önemli bir kısmını burada sunduk. Âyet ve hadislerin açık ve dolaylı manalarından istifade ile âlimler bir çok tespitler yapmışlardır. Bu tespitlerin bir kısmı vecize hâlinde asırlardır dillerde dolaşmakta ve kitaplarda yer almaktadır. Mesela bunlardan çok dikkat çekici birisi şudur: İmam Şafii (kuddise sirruh) gibi büyük zatlar: "Talebe-i ulumun uykusu dahi ibadettir." diyerek ilim öğrenmeye büyük ehemmiyet vermişlerdir.[95]

---

94 Hanbel, 260.

95 Bkz. Nursî, Said, Şualar, 1988, İstanbul, Envar Yay., sh. 314. Nursî, kitaplarının birçok yerinde sık sık "talebe-i ulumun şerefi" tabirini kullanmaktadır. Mesela bir örnek olarak bkz. Lem'alar, sh. 278-279.

23. hadise ve aynı zamanda 1. kısımda zikrettiğimiz, 22. nolu hadise de bkz. sh. 56.

Üçüncü Kısım

İLİM ADAMLARININ RİAYET EDECEĞİ ŞARTLAR VE MESULİYETİ

Bu bölümde ilim adamının riayet etmesi gereken şartları ve mesuliyetini ele alacağız. Önceki bölümlerde ilim adamının çeşitli hadislerle methedilen özelliklerine temas etmiş bulunuyoruz. Şimdi ise "İlim adamı, hangi hususlara dikkat edecektir ve hangi hâllerde mesuliyeti söz konusu olacaktır?" sorusunun cevabına temas edelim:

1. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır:

"*Yazıklar olsun o kimseye ki dini kullanarak dünyaya ait bir nimeti, bir makamı, bir menfaati elde etmek ister.*"[96]

Bu bölümde ilim adamlarının dikkat etmesi gereken davranışlar gösterilmekte ve dikkat etmedikleri takdirde mesuliyet altına girecekleri ifade edilmektedir.

Bir din âliminin dinini kullanarak dünyaya ait bir nimeti, bir makamı, bir menfaati elde etmeye çalıştığı ifade edilmektedir. Böylece din ilmini öğrenen bir âlim, dinini vasıta yaparak bir menfaat elde

---

[96] CB, 1/233; RH, 461. HG. no. 21'de şu hadis yer alıyor. "Tamahkâr olmak, âlimlerin kalplerinden hikmeti giderir." Açıklaması için HG. sh. 151'e bkz.

etme gibi tecviz edilmeyen bir davranış içine girmiş olmaktadır. Hz. Peygamber bu kimseye "yazıklar olsun" mealinde bir ifadeyle hitap etmektedir.

Neyazık ki bu feci durum, günümüzde, yaygın bir şekilde göze çarpmaktadır.

2. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Allah rızasının kazanılması için talep edilmesi gereken bir ilmi öğrenen kimse, dünya menfaati için bu ilmi öğrenecek olursa kıyamet günü cennet kokusunu bulmayacaktır.*"[97]

İlmi Allah'ın rızası için öğrenmek gerekir. Allah'ın rızasından başka bir dünya menfaati için ilim öğrenmek caiz değildir. Sırf dünyevi menfaat için ilim öğrenenler cennetin kokusunu bulamayacaklar, koklayamayacaklar şeklinde bir benzetme yapılmaktadır.[98]

3. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmin efdali ilmi billâhtır (yani iman ilmidir.) Bu ilim ile az olan amel (ilim ile olduğu için) menfaat verir. Fakat çok amel cehil ile olsa menfaatsizdir.*"[99]

---

97 Ma, 252, 8; D, 3664; Dâ, Mukaddime, 27 (no. 263); Hanbel, 292; RS, 1420; Aydınlı'ya göre ilmi gayesinden saptırıp....." geçici menfaatlere alet etmek büyük bir cürüm olur. Bu kimse cennete giremez, ya da girse de onun bazı nimetlerinden istifade edemeyecektir." (sh. 323.) Kotku da benzer açıklamalar yapıyor. (Bkz. 120 vd., 150 vd. 166 vd.)

Muhammed Abdülvehhab'a göre, ilimsiz amel Hıristiyanların, amelsiz ilim ise Yahudilerin yolu ve metodudur (sh.17) ve amel ilmin meyvesidir.

98 Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 417, 425-6; Canan, c.11, sh. 237-8. İmam Gazali ise ilmi, dünya malı elde etmek ve makamlarına sahip olmak için öğrenenlere "Yazıklar olsun!" diye sitem ediyor. (Bkz. 'İyi Bir Âlim Nasıl Olunur?' İmam Gazali'nin eski bir öğrencisine mektuplar. Derleyen ve neşreden Mustafa Y. Nutku, İstanbul, 2004, sh. 4)

99 IU, 1/7; Nevâdiru'l-Usûli Hakîm-i Tirmizî, sh. 382; Da, Mukaddime, 32.

Burada iman ilminin en üstün ilim olması ve insanların imanlarını kurtaran, Allah'ın rızası dâhilinde çalışmalarını sağlayan bir ilmi öğrenmeleri söz konusudur. Ve bu ilim ile az bir amel de olsa sevap kazanacağı ve kendisine ve çevresine menfaati olacağı belirtilmektedir.

Tabii her amel değerlidir ama cehaletle amel etmek herhâlde menfaati olmayan, hatta zararı olan bir amel sayılır. İlim adamlarının gösterdiği çerçeve ve metotlarla hareket edildiği takdirde ilmin insanlara faydalı olacağı açıktır.

İlim adamları bu sebeple çok dikkatli davranmalıdırlar, çünkü görevleri yücedir, yazıları ve konuşmaları ile insanları aydınlatmaktadırlar. Meselâ ilim adamları, öğrendiklerini, ilk önce kendi nefislerinde tatbik etmelidirler. Ve verdikleri fetvalarda ve yaptıkları açıklamalarda şahsî arzu, istek ve menfaatlerini bir tarafa bırakmalıdırlar. [100]

Cahil bir kimse insanları dalâlete de sevk eder, hatta İslâmiyet'in istediği neticeye değil, İslâm dışı bir neticeye götürür. Bu da bize zarar verir. [101]

4. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Dikkat ediniz! Bütün bid'alar dalâlettir ve bütün dalâletler cehennemdedir.*"[102]

Bid'a konusu İslâm dininde önemli ve hassas bir yere sahiptir. Kitabımızın konusunu birinci derecede ilgilendirmediğinden burada üzerinde durmayacağız.

100 Ayrıca bkz. Kotku, 40 vd; 108 vd.

101 Karşılaştırma için şu hadise de bkz.:

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Cihadın en üstünü bir kimsenin nefsine ve hevâsına karşı yaptığı cihattır.*" (FK, 1/208; FKa, 2/31; Müsnedü'l-Hümeydî, nr. 752.)

102 FK, 1/465; RH, sh.177; MH, sh.47.

Bu hadis-i şerifte bütün bid'aların dalâlet olduğu ve bütün dalâlet olan şeylerin de cehennemde olacağı beyan buyrulmuştur.

Bid'at, asr-ı saadetten sonra ortaya çıkan, şer'î bir delile dayanmayan inanç, ibadet, fikir ve davranışlar demektir.[103]

Âlimler, bilhassa müftiler ve müçtehitler, ilmî faaliyetlerinde bid'a sayılacak şeyleri ortaya atmamalı, Kur'ân ve sünnet dairesinde kalmalıdırlar.[104]

5. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Cihadın en üstünü zalim bir devlet idarecisine karşı söylenen hak sözdür.*"[105]

Gerçekten de zalim bir devlet idarecisinin zulmünü çekinmeden anlatmak ve onun davranışının İslâmiyet'e zıt olduğunu beyan etmek her bilim adamının vazifesidir.

Fakat genellikle insanlar zalim devlet idarecilerinden çekinip korkmakta ve ilimlerini saklamaktadırlar. Böyle bir davranış da Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından hoş görülmemiştir. Bu mâna, bu hadisten dolaylı olarak anlaşılmaktadır.

6. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bu ümmetin âhiri, evveline lanet ettiğinde kendisinde ilim bulunan kimse sahip olduğu ilmi açıklasın, ortaya koysun. Eğer*

103 Bid'a konusu İslâm dininde önemli ve hassas bir yere sahiptir. Kitabımızın konusunu birince derecede ilgilendirmediğinden burada üzerinde durmuyoruz.

104 Karşılaştırma için şu hadise de bkz.: Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Bizden olmayan bir kavme benzeyen bizden değildir. Yahudilere ve Hıristiyanlara benzemeyiniz.*" (T.nr. 2695; TT, 3/434; MM, nr. 4649 (3/38); FB, 10/274; MF, 3/415 (nr. 5270); FK. nr. 7649.)

105 FB, 13/53; KU, 9/64; MF, 1/354; Te, 17/150; DM, sh.16; FK1/208.

kendisindeki ilmi gizlerse Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiğini ketmetmiş, yani saklamış, gizlemiş olur."[106]

Burada yine yukarıdaki hadise benzeyen bir mânâ söz konusudur. Burada kendisinde ilim bulunan bir kimsenin toplumu aydınlatma görevi hatırlatılıyor. Ayrıca bir grubun diğer bir gruba lanet ettiği bir dönem nazara verilmektedir. Yani sonra doğmuş ve yaşamış olanların kendilerinden önceki baba, dede ve ecdatlarına lanet etmesi, onları beğenmemesi, Hz. Peygamber'in hoş karşılamadığı bir durumdur. Bilhassa İslâmiyet'e hizmet etmiş, hadis ve Kur'ân'ın emirleri dairesinde ilim anlatmış kimselerin insanlara faydalı olduğu açıktır. Buna rağmen daha sonra gelen insanların bu kimselere lanet etmesi kabul edilecek ve benimsenecek bir davranış değildir. Çünkü İslâmiyet'e hizmet etmiş kimselere lanet edilmektedir.

İşte böyle bir durumda, kim bildiği bir hadisi gizlerse, Allah'ın Hz. Peygamber'e indirdiğini gizlemiş olur. Bu kimse bildiğini söylemeli, açıklamalıdır.

Bu hadis, daha sonraki asır Müslümanlarının, sahabelere lanet etmesinin haram olduğu mânâsına da gelir. Bundan dolayı sahabelerin faziletine ve onlara lanet edilmesinin haram olduğuna dair bir hadis bilenin, bunu açıklaması gerekir. [107]

7. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim talebi, her Müslüman'a farzdır. İlmi, ehlinin gayrısına veren, cevheri inci ve altını domuzların boynuna takan kimse gibidir.*"[108]

---

[106] Bkz. Ma, 263; Ayrıca bkz. 261 ve 264 ve RE. sh. 62; HG. no. 9.

[107] Bkz. Hatipoğlu, 432.

[108] Bkz. Ma, Mukaddime, 224; RE, sh. 312; KH, nr. 397, 1665. Maverdî, bu hadisin 1. cümlesini naklediyor ve değerli açıklamalar yapıyor, bkz. sh.40 vd.

İlmi istemek her Müslüman'ın üzerine farzdır. Burada, her Müslüman'ın kendi ibadeti ve hayatı için bilmesi zorunlu olan ilim, yani temel bilgiler söz konusudur. Yoksa herkes, mutlaka bir ilim öğrenecek ve âlim olacak demek değildir. [109]

Hadisin devamında ilmin ehil olmayan kimselere anlatılmasının aynen inci ve altını domuzların boynuna asmak gibi yakışıksız ve gereksiz bir davranış olduğu ifade edilmektedir.

Yani bir âlimin bu ilmini ehil olmayan kimselerin yanında anlatması uygun olmaz, aksi halde ilmin değerini düşüren bir seviyede hareket etmiş olur. Böyle bir hareket, domuzların boynuna cevher, inci ve altın takmaya benzetilmiştir.

Bazı âlimler, liyakatsiz ve anlayışsız insanlara, değerli ilmî meseleleri anlatmaya "İncileri ineklerin boynuna asmak gibidir." diyerek karşı çıkmışlardır. (Bkz. Nursî, Said Mektubat, İstanbul, 2003, Söz Yay., 28. Mektub, 4. mesele, sh. 504.) Böyle bir davranış ve tavsiyenin, yukarıdaki hadisin mânâsından hareketle ortaya konulduğu söylenebilir: "*... Fakat nihayet derecede alçaklığa düşmüş bir vicdan ki, bilerek dinini dünyaya satar ve bilerek hakikat elmaslarını pis, muzır şişe parçalarına mübadele eder derecede münafıklığa girmiş insan suretindeki yılanlara karşı hakaiki söylemek hakka karşı bir hürmetsizliktir.*"

Aynı mealde şu cümleler de dikkat çekicidir: "*Haksızlığı hak iddia edenlere (veya zanneden adamlara) karşı hak dava etmek, hakka karşı bir (nevi) hürmetsizliktir.*" (İbid, mektubat, 13, sh. 79.) Ve "*Onun için kardeşlerime de tavsiye ediyorum ki: İhtiyat etsinler, nâehillerin eline hakikatları vermesinler...*" (Aynı müellif, Lem'alar, 16. L, İstanbul 2003, sh.187.)

109 Âlimler, burada ifade edilen "ilim"den neyin kastedildiğinde hem fikir değildirler. Bazıları:

- Kâinatın yaratıcısını tanımak, Resûlullah'ın peygamberliğini bilmek ve namazın nasıl kılınacağına dair bilgilerdir. (Beyzavi)

- Kişinin dini bir mesele hakkında sorması ve öğrenmesidir. (Abdullah İbn Mübarek).

- Bilinmemesi hâlinde kulun mazur sayılamayacağı bilgilerdir. (Sevrî)

- Faydalı olan ve ihtiyaç duyulan ilimlerin hepsidir (Beyhakî) demişlerdir. (Bkz. Hatipoğlu, 388). Ayrıca bkz. Râmini, 42 vd.

Ama bizim yukarıda aktardığımız mânâ, çağımız âlimlerinin görüşüdür ve kabul edilebilir bir görüştür. Buna en yakın görüş Beyhakî'nin görüşüdür.

Bir diğer açıdan ilmin ilme ehil olmayanlara anlatılması, bir açıdan ilmin kaybolması demektir. [110]

İlmin kaybolması demek onun ehil olmayan kimselere anlatılması demektir. Gerçekten de anlayışı az ve ehil olmayan kimselere yüksek ilmî meselelerin anlatılması ilmin kaybolması demektir.

Aşağıda vereceğimiz hadis de insanlara, başkalarına hitap ederken dikkat etmeleri gereken bir yol, bir metot gösteriyor. Ve böylece, dolaylı olarak, ilmin kaybolmaması istenmiş oluyor. Halk arasında yaygın olan bu hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*İnsanların akıllarının derecelerine göre onlarla konuşunuz.*" veya "*İnsanlara akıllarının derecelerine göre konuşmakla emrolunduk.*"[111] Bu hadis de yukarıdaki hadisleri hatırlatmaktadır.

Zaten bazı hadislerde de benzer şeyler ifade buyrulmuştur. [112]

Bu hadis-i şerifte de insanların akıllarının derecelerine göre onlara hitap edilmesi gerektiği beyan buyrulmuştur. İnsanların çoğu avam tabakasıdır, günlük hayatın meşgaleleri arasında her birinin bir mesleği ve meşguliyet alanı vardır. Büyük çoğunluk derin ilmî meseleleri kavramakta ve anlatmakta yeterli sayılmamaktadır. İşte bu gibi kimselere onların anlayacağı bir dilden hitap edilmesi ve ilmin öğretilmesi gerekir.

---

110 İlmin kaybolması kavramı ve bu konudaki hadis rivayetleri için bkz. Dâ, Mukaddime, 32. ve Aydınlı'nın açıklamaları; Kotku, 18 vd..

111 B.1/48; İU.1/36 ve 99; DM, sh. 12; MF.1/398, 5/16, 359; ZF.4/177, 333; Cem'u'l-Fevâid, 1/43, 44.

Bu hadisi, İstanbul Fatih Camii'nde, kıble tarafındaki duvarda, minberin sağ tarafında, asılı vaziyette görmüştüm. Senelerce orada duruyordu. 1990'lı yılların sonlarında cami içindeki tamirattan sonra, nedense yerinde bir daha göremedim.

112 Çantay'ın kitabında şöyle bir rivayet yer alıyor: "İnsanları lâyık oldukları menzillere indirin, kondurun, herkese hâlince muamele edin." (10. Kırk Hadis, no. 24, sh. 24). Ayrıca bkz. Kotku, 56 vd.

Bu konu ilim öğretenlerin feraseti ve riayet edecekleri pedagojik esaslarla da ilgilidir. (Bkz. Maverdî, 108 vd.) Ayrıca bkz. Hanbel, 303.

Daha geniş kapsamlı bir hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.*"[113]

Bu konuda diğer iki rivayette ise Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın. Allah ve Resûlü'nün tekzib edilmelerini ister misiniz?*"[114], "*Sen insanlara akıllarının almayacağı bir şey söylersen mutlaka bu, bir kısmına fitne olur.*"[115] Bir sahabi de şöyle diyor: "Resûlullah bize nasihat etmek için uygun günler kollardı ki bizi usandırmasın."[116]

8. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Sizler ilminizle amel etmedikçe âlim olamazsınız.*"[117]

Başka bir rivayette ise Hazret-i Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*İlimden istediğiniz kadar öğrenin; vallahi onunla amel etmedikçe ilim toplamakla ecir kazanamazsınız.*"[118]

İlim öğrenmek ve ilimle amel etmek birbirinin arkasından gelmesi gereken iki davranıştır. Bir diğer deyişle, hiç uygulanmayan bir ilim sadece dillerde kalan, kâğıtlarda ve kitaplarda kalmış olan fakat kimseye bir faydası olmayan bir bilgi birikimidir. Hz. Peygamber bu hadis-i şeriflerinde ilmî bilgilerin uygulanmadığı ve onun gereği yerine getirilmediği müddetçe, sevap kazanamayacağımızı beyan buyurmaktadır.

Mesela tıp ilminin temeli temizliktir, bir kimse tıp ilmini

---

113 B. İlim, 54.
114 B. İlim, 49.
115 M. Mukaddime, 51.
116 B. İlim, 54.
117 Da, Mukaddime, 29. Ayrıca bkz. Aydınlı'nın ve Kotku'nun (sh. 40 vd) açıklamaları; HG. no. 144. ve 226. Ayrıca bkz. Abdülvehhab, 17
118 Dâ, Mukaddime, 29 (no. 266) ve 48. RE, 254. Ayrıca bkz. Tuğ, hadis no.4, 7.

öğrenmekle birlikte bu ilmin gereklerinden uzak davranırsa, yani pislik ve mikrop içinde bir hayat sürerse, bu takdirde bu kimsenin öğrendiği ilimden bir sevap kazanamayacağı söylenebilir.

Aynı şekilde hukuk ilminin temeli adalettir, insanlar arasında eşitlik ve dirlik düzenin kurulmasıdır. Eğer hukuk ilmini öğrenen kimseler ve uygulayanlar bu temel esasları nazara almazlarsa, o ilimden sevap kazanamazlar yani adalete dikkat etmezlerse insanlar arasında eşitliği bozan, haksızlığa yol açan davranışlarda bulunurlarsa, ilimden beklenen sevabı kazanamazlar.

Gerçek âlimin ilmiyle amel eden âlimler olacağı beyan buyrulmuştur. Yukarıda da dediğimiz gibi tıp ilmini öğrenmiş bir kimsenin gerçek bir tıp âlimi olması için o ilmin gereklerini uygulaması şarttır. Yine aynı şekilde bir hukuk ilmini öğrenmiş kimsenin de herkesten daha çok adalet, eşitlik ve hakperest davranışlarda bulunması gerekir.

İmam Gazali ise "Amelsiz ilim bir mecnunluk, ilimsiz amel ise hiçbir şeydir."[119] şeklinde bir açıklama yapıyor.

9. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kibirlenen kimseyi Allah alçaltır ve mütevazı davrananı Allah yüceltir.*"[120]

Tevazu, alçak gönüllülük tavsiye edilen bir İslâmî özelliktir ve alçak gönüllü davrananı Allah'ın yücelteceği, hadiste belirtilmektedir. Ve ilim de ancak mütevazı olarak öğrenilir. Yani âlimlere karşı, öğretmenlere karşı böbürlenerek ve onlarla gereksiz münakaşalar yapılarak ilim öğrenilemez. İlmi öğrenmek isteyen kimse âlimin önünde mütevazı davranmalı, ilme saygılı olmalıdır.

---

119 Bkz. Nutku, 4.

120 Bkz. Badıllı, sh. 849 da sıra no. 914'de zikredilen kaynaklar. Bu konuda çok hadis vardır. Toplu olarak şu esere bkz. Seçme Hadisler, Ankara, 1992, Diyanet İşleri Bşk. Yay., sh. 78 vd.

Doğrunun ne olduğunu bilen fakat bilmesine rağmen gerektiği hâlde bunu ifade etmeyen âlimler vardır. Gerçekten de bazen bilim adamlarının, bildikleri bir konuyu açıklamaları çok gereklidir, fakat onlar bunun gereğine dikkat etmezler ve avam tabakasına, ilimlerini anlatmaya yanaşmazlar. Ve bildikleri ilmi insanlara öğretmeyip, yani onlara tenezzül etmeyip, yani ilmi anlatmayıp, yol göstermeyip vakitlerini boşa geçirirler.

Tevazu, yani alçak gönüllülük, Müslüman'ın bir özelliği olduğu yukarıdaki hadisten anlaşılıyor. İlim öğrenen kimse de aynı şekilde mütevazı olmalı, kendisinden ilim öğrendiği kimseye karşı dik kafalı, söz dinlemez, inatçı, kibirli ve mağrur davranmamalıdır. Kitabımızın 4. kısmında ilim adamına saygı göstermeyi tavsiye eden hadislere kısaca temas etmiş bulunuyoruz.[121]

10. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim olarak bir kimse için, onun Allah (azze ve celle)'den haşyet duyup korkması kâfidir; bir kimsenin kendi ilmini beğenip (kendi kendisinin) hayranı olması ise cahillik için kifayet eder.*"[122]

Bu hadis-i şerif yalnız ilimle ilgili değil, ama ilim adamlarına da temas eden bir hadistir. Yukarıdaki hadisin ilim adamlarına ait özel bir mânasıdır. Bir ilim adamı kendi kendini ve kendi ilmini beğenip gururlanması cahilliğine bir işaret olduğu beyan

---

121 İlim öğrenirken, bazı kimseler, sual sormaz, sormaya tenezzül etmez ve sanki sual sormak geri zekalılık ve anlayışsızlık belirtisi gibi kabul eder, hatta sual sormayı bir tenezzül meselesi yaparlar. Hâlbuki gerçek tam tersinedir. Sual sormak da gereklidir. Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*İlim hazinelerdir ve anahtarı ise sualdir.*" (KH. no. 1754) (Ebû Nuaym) Aynı hadis için ayrıca bkz. Maverdî, 89 vd; Kotku, 34 vd, 43 vd.
Maverdî'de yer alan bir hadis de şöyledir (sh. 90): "İlmin yarısı güzel sualdir."
Yukarıda, dipnot 4 (sh. 23), faydasız ve gereksiz soru sormayı, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) hoş karşılamadığını belirtmiştik.

122 CB, no.143 (Tuğ, İlim, 15, 16); HG. no. 227 (açıklaması sh. 183.)

buyrulmuştur. Tersine ilmi arttıkça Allah'tan daha çok korkması, yani daha takvalı hareket etmesi gerekir.

11. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim, öğrencilik etmekle, hilm ise yumuşak ve merhametli olmakla (elde edilir.) Kim hayrı arar, araştırır, bu ona verilir; kim ki şerden kaçınır o kimse bundan esirgenir.*"[123]

Bu hadis-i şerifte, ilim öğrenmek isteyenlerin ancak öğrencilik yoluyla ilmin öğrenebileceği ifade ediliyor. Öğrenci olmak ise bir öğretmenin (üstadın) önünde oturup ondan ilim talep etmek demektir. Bu durum ilim öğrenmek isteyenlerin mütevazı, yani alçak gönüllü olmaları demektir. Hadisin gerisi de yine aynı konu ile ilgili yorumlanabilir: Yumuşak huylu olmak, dik başlı ve zalim olmamak demektir. Bu karakterde bulunan, rahatlıkla ilim öğrenebilir. Yukarıda 9. ve 10. hadisler de aynı mânâdadır. Diğer yandan ilim talep etmek, hayırlı bir iş talep etmektir. Kim ilmi, yani hayırlı bir işi isterse Allah ona bunu verir.. Bunun tersi ise şerden kaçmak istemektir. Şerden kaçmak isteyeni de Allah şerden korur.

12. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmin afeti (ilme ârız olan bela) unutmaktır ve müzakeresini terk etmektir.*"[124]

Her şeyin bir afeti olduğu gibi ilmin de afeti vardır. İlmin başına gelen afet onu unutmaktır. Böylece, ilim adamı olan kimse senelerce gayret gösterip öğrendiği ilmini unutursa başına bir afet gelmiş demektir.

---

123 CB, c.2/sh.100; B, İlm, 10. Bir başka rivayet ise şöyledir: "Kimse âlim olarak dünyaya gelmez; ilim öğrencilik (taallüm) ile mümkündür." (Bkz. Tuğ, 114-115.)
İlim öğrenmede tedricilik, yani usulüne riayet ve dikkat ederek öğrenmek hakkında bkz. Maverdî, 57 vd. Maverdî, ilim öğrenmeye mani hâlleri de açıklıyor. (bkz. sh. 63 vd.)

124 Da, Mukaddime, 51. HG. no. 8. Ayrıca bkz. Berki, nr.1. Ayrıca bkz. sh. 55, 48 nolu dipnotta zikredilen hadis; Kotku, 162 vd. Bu manaya paralel bir hadis HG. no. 266'da yer alıyor. "İlmi yazı ile bağlayınız, zabtu rabt ediniz."

Berki, bu hadisin açıklamasında şöyle diyor: "Bazı kıymet ve faziletlere ârız olan afetler vardır. Mesela semahatin, iyiliğin afeti başa kakmak; cömertliğin afeti israf etmek olduğu gibi, ilmin afeti de onu iktisab ettikten sonra terk edip unutmaktır. Senelerce çalışıp uğraşarak elde edilen menfaatli herhangi bir ilmi, sonradan meşgul olmayıp unutmak şüphesiz bir nimetten mahrumiyettir.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) beşikten mezara kadar ilim arayın, ilim tahsil edin, buyurdukları hâlde, çalışıp elde edilen ilmi tevsî edecek yerde, onu terkedip unutmak büyük afettir.

Öylelerini bilirim ki evvela ilmin esaslarını ve sonra tıp ilmi tahsil etmiş ve bahar-ı ömrü bu ilmi tahsil ile geçmiş olduğu hâlde, tıbbın seyir ve tekâmülünü takip etmeyerek bu ilmi tamamen terk ile ziraat ve ticaret ile uğraşmaya başlamışlar ve senelerce sarf edilen mesai ve çekilen meşakkat heder olup gitmiştir.

İktisab edilen ilmi takip ile beraber, herhangi faideli bir işle meşgul olmak hadisin mevzuundan hariçtir." [125]

13. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kim ki bilgisiz olarak fetva verirse, günahı o fetvayı verenin üzerinedir.*"[126]

---

[125] Berki sh. 5. Aynı mealdeki açıklamalar için bkz. Maverdî, 62.

[126] D, 3657; Berki, nr. 217; Dâ, Mukaddime, 17 ve HG. no. 14'de yer alan şu hadis de burada zikredilmelidir: "Fetva vermeye en cüretkâr olanınız, cehenneme (girmeye) en cüretkâr olanınızdır." Maverdî ise aynı mealde şöyle bir hadis zikrediyor: "Bir meselede kendisine sual olunup bilmediği hâlde fetva veren kimse, hem kendisi dalâlettedir hem başkasını dalâlete götürmektedir." (sh. 95.)

Bu konuda ayrıca bkz. Aydınlı'nın açıklamaları (sh: 247-8 ve Bilmen, Hukuk, 250). Ayrıca Aydınlı, 20-21 bâblara da bkz.

Berki, şunları ekliyor: "Fetva, şer'i bir mes'ele hakkında cevap vermek demektir. Fetva verebilmek için sorulan mes'elenin hükmünü bilmek veya me'hazlere müracaatla istihraca muktedir olmak lazımdır.

Mes'eselelerin hükmünü bilmeyen ve me'hazlere müracaatla istihraca muktedir

Fetva vermek, ilim adamları tarafından, özellikle devletin bir görevlisi olan müfti tarafından dinî bir mesele üzerine verilen cevap demektir. Müslümanlar müftüden dinî bir konuda soru sorup cevap istemektedirler. Müftü de onların sorularına göre bir cevap vermektedir. Bu cevaba da "fetva" denilir. Ancak bu kimsenin bilgi sahibi olması gerekir. Bilgi sahibi olarak verilen fetvanın hem müminlere faydası hem de fetvayı verene sevabı vardır. Bilgisizce verilen fetvada ise ortaya çıkan yanlış hareketlerin günahı o fetvayı veren üzerinedir.

Böylece bu hadis, ilim adamlarını dikkate sevk etmekte, dinî bir mesele hakkında görüş bildirirken ve fetva verirken çok dikkatli davranmalarını istemiş olmaktadır.

14. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Hayır bir şey öğrenmek veya öğretmekten başka bir maksadı olmayarak benim mescidime gelen kimse, Allah yolunda savaşan mücahidin mertebesindedir. Bundan başka bir niyetle (mescidime) gelen kimse de başkasına ait eşyaya bakan durumundadır.*"[127]

---

olmayan kimseler fetva vermeye kalkışamaz, aksi hâlde günah ve vebali kendisine aittir. Ancak fetva veren kimse müçtehit olup da hata ederse, günahkar olmaz. Meseleleri bildiği hâlde, herhangi bir maksatla bildiği gibi cevap vermeyenin veya şuna buna hile öğretenin vebali daha ağırdır. Bu hareketle Allah'a ve Resûlü'ne hak ve hakikate karşı hıyanet etmiş olur ve bu gibiler tazir ve fetva vermekten men'olunur. Bu gibilere fıkıh lisanında 'müftii mâcin' denir" (Berki sh. 178.) Ayrıca bkz. Dârimi, Mukaddime, 17. bab (Kitap ve Sünnette olmayan şey hakkında cevap vermekten sakınmak) ve Kotku, 173 vd.

127 Ma, 227. Buhârî'deki benzer bir rivayet şöyledir: "*Allah'ın benim (vasıtam)la gönderdiği hidayet ve ilim bol yağmura benzer. (Bu yağmur, kâh öyle) bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabul eder ve çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (tutar da) Allah (teâlâ) halkı onunla faydalandırır. Ondan (hem kendileri) içerler, (hem hayvanlarını) suvarırlar. Ekin ekerler (bu yağmur) diğer (bir nevi) toprağa daha isabet eder ki düz ve kaypaktır. Ne suyu (üstünde) tutar, ne çayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benim (vasıtam)le gönderdiği*

Burada ilmi Allah'ın rızası için öğrenmek tavsiyesi yer alıyor. Yani ilmi, ilim için öğrenmek tavsiye edilmektedir. Onun dışında bir dünyevî menfaat, para, mal-mülk ve makam için ilim öğrenmek caiz değildir. Sırf Allah rızası için ilim öğrenen kimse, Allah yolunda savaşan mücahid gibi kabul edilmiştir. Bunun dışında bir maksat ve niyetle ilim öğrenen kimseler ise başkasına ait mala bakan kimse gibi olmaktadır.[128]

15. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Benim sözümü işitip de (başkasına) tebliğ eden adamın yüzünü Allah ağartsın. Çünkü fıkıh (kaynağı olan hadisleri) ezberleyen nice adamlar fıkıhçı (fakih) değildirler. Ve fakih olan nice (hadis) hafızları kendilerinden daha kuvvetli fakihlere (hadisleri) iletebilirler.*"[129]

Burada fakih olanlarla hadis ezberleyenlerin karşılaştırılması söz konusudur. Bir zaman gelecek fıkhın temeli olan hadisleri ezberleyen çok insanlar bulunacak, fakat bunlar gerçek manada âlim yani fakih olamayacaklardır. Yani bu kaynaklardan fıkha ait

---

(hidayet ve ilimden) istifade eden ve bunu bilip (başkasına) bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını (bile) kaldırmayan ve Allah'ın benimle irsal olunan hidayetini kabul etmeyen kimse böyledir". Bu hadis şu kaynaklarda da yer alıyor: Hanbel, 250; RS, 1407.

128 Bazı yorumlarda burada kastedilen (esas) "maksad"ın, namaz olduğu belirtiliyor (Bkz. Hatipoğlu, 393). Ayrıca bkz. Dâ, Mukaddime, 34'deki hadisler.

129 Ma, 230-1; Hanbel, 295 vd.; RS, 1418; Dâ, Mukaddime, 24, no. 234: (Bu hadis, Veda Hutbesi'nin bir kısmıdır).

Zaten bir ayet de aynı istikamette bir mânâ ihtiva etmektedir: Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Allah Resûlü size ne verirse onu kabul edin ve neden sakındırırsa ondan da kaçının, Allah'a karşı takvâ sahibi olun. Şüphesiz Allah azabı şiddetli olandır." (Haşr, 59/7)

"Kâmil fakih" kavramı ile ilgili hadisler için bkz. Maverdî, 115. Bu hadisten aşağıda yine bahsedeceğiz. (sh. 121.)

Hadisleri, doğru nakl ve tebliğ, ehemmiyetli ve o kadar da mesuliyetli bir ilmî vazifedir. Bu konuda bkz. Hanbel, 298 vd.

hükümleri bulup çıkarmaya muktedir olmayacaklardır. Bu duruma göre, hadisleri iyi bilenlerin fakih olmalarının şart olmadığı ve fıkıh ilmini bilmeseler dahi hadisleri nakledebilecekleri anlaşılıyor. Gerçekten hadisleri ve fıkıh ilmini iyi bilenler ise kendilerinden sonra gelen kimselere ilimlerini nakletmeleri tavsiye edilmektedir.[130]

16. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlim talep eden topluluklar size gelecekler. Sizler onları gördüğünüz zaman onlara; 'Ey Resûlullah'ın* (sallallahu aleyhi ve sellem) *tavsiye ettiği cemaat, merhaba sizlere!' deyiniz ve onları razı ediniz.*"[131]

Bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber, ümmetine her konuda olduğu gibi mürşitlik yapmaktadır. Onlara doğru bir davranışın nasıl olması gerektiğini anlatmaktadır.

Burada ilim öğrenmek isteyen topluluklara karşı iyi muamele yapılması tavsiye ediliyor. "İlim isteyenler size geldiği zaman, ey Allah'ın Resulü'nün tavsiye ettiği cemaat merhaba sizlere deyin ve onları razı edin, gönüllerini hoşnut edin." tavsiyesi yer almaktadır. [132]

17. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Allahım! Fayda vermeyen ilimden… sana sığınırım.*"[133]

Yukarıdan beri tekrar ettiğimiz gibi faydası olmayan ilimle meşgul olunmaması gerekir ve Hz. Peygamber, "*Faydası*

130 Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 397-398.

131 Ma. 247, 249., T. 2788; Ayrıca bkz. 3661, Canan, c.11/sh. 250 vd.

132 Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 413-414.

133 Ma, 250; M, Zikir, 73. HG. no. 202. Bir başka rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Allahım! Bana öğrettiğin ilimden beni yararlandır, faydalanacağım ilmi bana öğret, ilmimi arttır.*" (Ma, 251). Ayrıca bkz. Çantay; 2. Kırk Hadis, sh. no. 25. Bilhassa Kotku'nun geniş açıklamaları, sh. 10 vd, 17 vd.

olmayan ilimden Allah'a sığınırım." şeklinde ümmetine ders vermektedir.[134]

18. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Cahillerle ve aklı noksan olanlarla münakaşa etmek veya âlimlere karşı böbürlenip övünmek yahut da halkın teveccühünü kazanmak niyeti ile (dinî) ilim talep eden kimse ateştedir.*"[135]

Cahil olanlarla ve aklı eksik olanlarla münakaşa etmek caiz değildir. Aynı zamanda âlimlere karşı kibirlenmek, böbürlenmek de Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanmamıştır, yani İslâmi edeb dışı kabul edilmiştir.

Nihayet ilmi halkın teveccühünü kazanmak için öğrenmek hâlinde de yine ilmin sevabından mahrum olacağı belirtilmiştir. Hatta hadisin son kısmında halkın teveccühü için ilim öğrenen kimselere şöhret için ilmî rütbeleri elde eden kimselerin cehennem ateşinde olacağı şeklinde bir tehdit de vardır.[136]

19. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Şüphesiz benim ümmetimden bazı insanlar dinde fıkıh bilgisine sahip olduğunu iddia edecekler. Kur'ân okuyacaklar ve diyecekler ki: "Biz emirler sınıfına varıyor, dünyalıklarından istifade ediyoruz. Fakat dindarlığımız hususunda onlardan uzak durup (bu yönden bize bir zarar ilişmiyor) derler. Katad(adındaki dikenli ve meyvesiz ağaç)tan geven dikeninden*

---

134 Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 415-416.

135 Ma, 253, 9; Dâ, Mukaddime, 27 (no.261), 34 (no.373). Hanbel, 277 vd. (Lokman'ın (aleyhisselam) oğluna nasihati) Aynı mealdeki diğer bazı rivayetler şöyledir: "Ne âlimlere karşı iftihar ve övünmek için, ne de cahillerle münakaşa etmek için ve ne de meclislerin seçkin yerlerinde yer almak için ilim talep etmeyiniz. Bu yasağa rağmen kim böyle yaparsa, ateşe (müstahaktır)." (Ma. 254., T. 2792-3.)

136 Maverdî, bu konuyu güzel açıklıyor. Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 419; Kotku, 54 vd., 71 vd., 120 vd.

başka (bir meyveyi) toplamak mümkün olmadığı gibi, emirlere yaklaşmadan da bir şey toplanamaz."[137]

Bu hadis-i şerifte gayet açık bir şekilde ilim sahibi kimselerin ilimlerini dünyevî menfaatler için kullanmaları ve bunlara alet etmeleri kınanıyor. Bu kimselerin ilimlerinden bir fayda elde edemeyecekleri ifade edilmiştir. Tıpkı dikenli ve meyvesiz bir ağaç olan katad ağacından, onun dikeninden başka bir meyve toplanılamadığı gibi. [138]

Günümüzde, bu hadisin istemediği davranışlar, maalesef, açık-seçik görülüyor!

20. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Hıfzettiği bir ilim kendisine sorulup da onu gizleyen her adam kıyamet günü ateşten bir gem onun ağzına vurulmuş olduğu halde (mahşere) getirilir.*"[139]

Burada da âlimlerin bir mesuliyeti söz konusudur. İlmi öğrendikten sonra bunu yaymayan kimselerin kıyamet günü ağızlarına ateşten bir gem vurulacağı ve böylece mahşere çıkarılacağı belirtilmiştir. [140] Böylece hadis, kendisinde bilgi olanların gerektiği yerde, bilgilerini gizlememelerini, hele kendilerinden bildikleri o konu soruluyorsa (mesela bir hadis), bildiklerini bildirmelerini istiyor.

---

[137] Ma, 255.

[138] Ayrıca bkz. Hatipoğlu, 421; Kotku, 120 vd, 178 vd.

[139] Ma. 261, 4, 5; T.2787-8; D, 3658; Hanbel, 288; RS, 1419; FKa, c. 6/no. 8988; Maverdî, 104. Aynı mânada bir rivayet de şöyledir: "İnsanların en kötüleri, insanların içindeki âlimlerin kötüleridir." (Bkz. Çantay, 2. Kırk Hadis, no. 28) Ayrıca bkz. Kotku, 20 vd., 140 vd. Belirtelim ki, aynı mealde âyetler de vardır. Meselâ bkz. Bakara, 3/140, 159-160.

[140] Bazı âlimler, burada öğrenilmesi mecburi olan zarurî ilimler (namaz hükümleri gibi) söz konusudur demişlerdir. (Bkz. Hatipoğlu, 429, 432; aynı mealde bir rivayet için bkz. Koçaşlı, 486.)

21. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Allah ilmi insanlar(ın kafaların)dan sökerek çekip almak suretiyle kaldıracak değildir. Fakat ilmi, ilim adamlarını kaldırmak suretiyle kaldıracaktır. Neticede bir âlim bırakmayınca halk, cahillerden başka (şeyhler mürşitler) edinecek, kendilerine (dini ve ilmî meseleler) sorulacak, onlar da ilimsiz fetva vererek, hem kendileri dalalete düşecek hem de (başkalarını) dalalete düşüreceklerdir.*"[141]

Bu hadis-i şerifte ilmin kalkması veya azalması anlatılıyor. İlmin kalkması nasıl olacak? İlim adamlarının azalması sûretiyle ilmin kalmayacağını Hz. Peygamber belirtiyor. Öyle ya ilmi âlimlerden öğreniyoruz. Âlimler bir toplulukta kalmayınca, herhalde o toplumun felaketi başladı demektir. Bu durumda cahil insanlar cahil şeyhlere ve mürşitlere başvuracaklar ve onlardan dinî sorularını öğrenmek isteyeceklerdir. Bu cahil kimseler de ilimsiz fetva verecekler, hem kendileri hem de başkalarını dalâlete düşüreceklerdir.

İlim adamlarının ilmi öğrenmesine ve onu yaymasına engel olma da şüphesiz bu hadisin mânâsına dâhildir. Ve âlimin azalması, hadiste buyrulduğu gibi, ilmin kaybolmasına yol açar.

İlim adamlarına, çeşitli bahanelerle yapılan zulüm, baskı ve hapsetme de bu hadisin istemediği bir neticedir, yani insanları dalalete düşürmek demektir.

İlim eserlerini yok etme ve ilim adamlarını öldürme (!) ise o ülkede ilmin yok olmasını netice verecektir. İslâm tarihinde kitapların yakılması, sulara atılması ve âlimlerin öldürülmesinin en tipik misali, herhalde Cengiz Han'ın İslâm dünyasındaki zalimane ve gaddar hareketleridir. [142]

---

[141] T. 2790; B. 86; M. 2673 (ayrıca bkz. Sayfa 664 vd. açıklamalar.); Hanbel, 326 vd. 332; RS, 1421; HG. no. 159; Da, Mukaddime, 24 (no. 245-247), 26, 32; CB., 1/156; Kotku, 18 vd.

[142] Bkz. İbn Battuta, c.1, sh. 529, 542 ve 555 vd.

22. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Siz öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki; fukahası çok, hatipleri az, isteyeni az, vereni çok. Böyle bir zamanda amel, ilimden hayırlıdır. Öyle bir zaman gelecek ki; fukahası az, hatipleri çok, isteyeni çok, vereni az olacaktır; o zamanda ise ilim amelden hayırlıdır.*"[143]

Bu hadislerde, Allah'u a'lem, ahir zamanın kötü bir manzarası ifade edilmiştir. Birbirine zıt kavramlar bir araya getirilmek sûretiyle ilmin değeri ve ilimle amel etmenin daha hayırlı olacağı belirtilmektedir:

Öyle bir devir ki; âlimi çok, konuşanı az bir devir veya ilim talep edenin az olması, âlimlerin çok olması yani ilme karşı rağbetin çok olduğu gibi bir dönem anlatılıyor. Öyle bir dönemde ilimle amel etmek, sadece ilim öğrenmekten daha değerli olmaktadır.

Tersine, öyle bir zaman gelecek ki âlimler çok az olacak fakat ilim adına konuşan kimseler çoğalacak. Tabii cahilce şeyler söyleyecekler. İlim talep edenler çok olacak fakat ilmi verenler az olacak. Böyle bir zamanda ise ilim amelden hayırlı olacak. Çünkü doğruyu öğrenmek için ilim gerekli olacaktır.

23. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İlmin ref' olması, cehlin kökleşmesi, şarabın içilmesi ve zinanın çoğalması kıyamet alametlerindendir.*"[144]

Bu hadis-i şerifte ilmin bir toplumdan gitmesinin, ortadan kalkmasının yani ref' olmasının neticelerine işaret ediyor. İlmin ortadan kalkması, cehaletin kökleşmesi, içkinin içilmesi ve zinanın çoğalması kıyamet alametlerinden kabul edilmiştir.

---

143 RE. sh. 135; CB.c. 1/sh. 23; Hanbel, 290.

144 B.71.72, 75; Mü. 2671-3; Ma, 228; Hanbel, 327.

Buhârî'nin Tecrîd-i Sarih şerhinde şu tamamlayıcı bilgiler yer alıyor: "İlmin ref'i, cehlin kökleşmesi eşrât-ı sâatten (kıyamet belirtileri) olunca herhangi mesele-i ilmiyeyi bilenlerin onu meydana çıkarması iktiza eder... Rebia Ebî Abdurrahman'ın "Kendisinde herhangi bir ilim bulunan kimsenin kendini zayi etmesi (yani ilmini ketmetmesi) layık değildir." dediğini naklettiği gibi, Ebû Zer Gıfârî'nin (radıyallahu anh) de ensesini göstererek "Beni öldürmek için kılıcı şuraya koysanız, ben de Resûlullah'tan (aleyhissalatü vesselam) işitmiş olacağım bir sözü siz işinizi tamamlayıncaya kadar infaz edebileceğimi, yani ilan edebileceğimi bilsem, yine infaz ederim (yani söylerim)".

Yine ilmin ref'i korkusuyladır ki Ömer bin Abdülaziz (radıyallahu anh) suduru ricalde (insanların akıllarında) mahfuz olan ehadisi nebeviyenin sutura nakl ve cem'ini (yazılmasını) emretmiştir. Yine Buhârî'nin ta'lîkan (senetsiz olarak) rivayet ettiğine nazaran muşarun ileyh Hz. Ebû Bekir bin Hazm'a şöyle yazmış: "Bak, Hadis-i Resûlullah'tan (aleyhissalatü vesselam) ne bulursan yaz. Zira ben ilmin münderis olmasından ve ulemanın göçüp gitmesinden korkar oldum. Esnai zaptta Nebii Ekrem'in (aleyhissalatü vesselam) sözünden başkası kabul edilmesin."

Bir de şu hadisi zikredelim: "(Ulemeya söyleyiniz) İlmi ifşa etsinler, yani meydana koyup gizlemesinler, herkese söylesinler. Kezalik âlimler (muayyen yerlere oturararak) ders versinler ki bilmeyenlere öğretilmiş olsun. Zira ilim gizli bir şey hâline getirilmedikçe yok olmaz."[145]

24. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Emanet zayi edildi mi kıyameti bekle!" "Emaneti zayi etmek nasıl olur? " diye sorulduğunda; "İş, ehil olmayanlara verildi mi kıyameti bekleyin.*" buyurmuştur.[146]

---

145 Bkz. Sh. 82-83 ve Canan, c.11/sh.265-5 ve 274-275.

146 B. 54.

Bu hadis-i şerifte yine bir benzetmeyle insanlar ilme teşvik edilmektedir. Şöyle ki, hadis-i şerifte işin ehline verilmesi belirtiliyor. Zaten âyetlerde de bu mevcuttur. İşin ehliyetli bir kimseye verilmesi demek, o işi en iyi şekilde yapabilen ve insanların ondan istifade edebileceği bir kimse demektir. Burada emanetten maksat bir meslek, sanat ve bir toplumdaki idareciliktir. Bunlar insanların elinde bir emanet diye kabul edilmiştir. Mesela bir ilçenin idaresi, bir köyün idaresi, bir devletin idaresi gibi. Böylece bu emanet, yani herhangi bir iş veya meslek, o işin ve mesleğin ehli olana verilmesi emredilmiştir.

İşler ve idareler ehil olanlara teslim edilmezse, kıyamet yakınlaşmış demektir. Yani insanların işleri bozulacak, refahları, huzurları kalmayacak ve ilerleme ve terakkîler gerçekleşmeyecek demektir.

Hz. Peygamber bu durumu kıyametle, yani bir felaketle bize anlatmış bulunuyor.

Gerçekten de mesela bugün İslâm dünyasında işler maalesef ehline, yani ilim sahiplerine ve becerikli ve idarecilik kabiliyeti olan kimselere verilmediği için, çok kötü ve kalkınmaya zıt olan bir istikamette hayat devam etmektedir. Batı dünyası ise sanki bu ayet ve hadislerden haberi varmış gibi işi ve idareyi bilgi ve kabiliyeti en iyi olana tevdi etme gayreti içindedir. Ve bu sebepledir ki ilimde ve teknik alanda ilerlemeleri uzun zamandır devam ediyor. Böylece Hz. Peygamber'in "İşi ehline veriniz." tavsiyesini gayri müslimler, Müslüman olmadıkları hâlde daha iyi anlamışlar ve uygulamaktadırlar. Çünkü bu hadis de akla ve ilmî verilere uygundur. Hatta İslâmiyet'i kabul etmeseler bile, Hz. Peygamber'in dünyamıza ait ve bizim menfaatimize olan bu hadisini uygulamaları onların yükselmesi için önemli bir basamak teşkil etmiştir.

25. Bir diğer hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Ahir zamanda çok şiddetli bir bela sizlere uğrayacaktır. Bu belalardan ancak, Allah'ın dinini öğrenen ve bu öğrenme üzerine lisanıyla ve kalbiyle de cihat eden bir kimse kurtulur. O kimseye bütün mükâfatlar verilmiştir (veya cennetle mükâfatlandırılır). Bir de Allahın dinini bilip tasdik eden biri kurtulacaktır.*"[147]

Bu hadis-i şerifte yine bir fitneden bahsediliyor ve ahir zamanda çok şiddetli belaların ve fitnelerin insanlara musallat olacağı ifade ediliyor. Böylesine bir manevî beladan ancak dinini öğrenen, diliyle ve kalbiyle de bu ilmini kullanan ve cihat eden kimsenin kurtulabileceği ifade ediliyor. Hadis-i şerifte bu kimseye kendisinden evvel yaşamış âlimlerin ilminin verildiği belirtiliyor. Böylece burada yüksek bir kabiliyet ve metotla gayret eden harika bir zat anlatılmaktadır. Ayrıca, Allah'ın dinini, yani İslâmiyet'i öğrenmiş ve onu kabul ve tasdik eden bir kimsenin kurtulacağı tasrih edilmiştir. Allah bilir, bu hadiste de tam bir ilim ve teslimiyetle Allah'ın gösterdiği yolda giden, harika bir zat ve onun metodunu takip edenlere işaret edilmiştir.

26. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*… Arzu edersen insanlardan kaldırılacak ilk ilmi sana hemen anlatayım: (Bu) Huşu'dur. Belki camiye girecek ve orada 'huşu' içinde bir adam görmeyeceksin.*"[148]

Burada ilmin bir toplumdan kalkmasının en tipik misali verilmektedir. Hz. Peygamber beliğ bir şekilde, kaldırılacak ilk ilmin huşu olduğunu ifade etmiştir. Huşu, yani Allah'a karşı derin bir hürmet, alçak gönüllülük, edepli ve korkuyla kulluk yapma duygusu kalmayınca o toplumda felaket başlamış demektir.

---

[147] RE, 141.

[148] T. 2791; Hanbel, 370.

27. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bizden bir hadis işiten ve onu hafızasında tutarak başkasına tebliğ eden adamın (dünyasını) Allah aydınlatsın. Çünkü bir ilim yüklenen insan, bazen (onu) kendisinden daha fakih (derin kavrayış ve idraki olan) birine (taşır) ve nice ilim yüklenen insan vardır ki kendisi fakih (derin kavrayış ve idrak sahibi) olmaz.*"[149]

Bu hadiste insanların öğrendikleri ilmi yaymaları tavsiyesi var. Hz. Peygamber öğrenilen hadislerin başkalarına bunu yaymasını ve anlatmasını tavsiye ediyor ve böyle bir kimse için, ilimden Allah'ın onun dünyasını aydınlatması duasında bulunuyor. Bazen de ilmi öğrenmiş kimse dinleyen kadar dirayetli ve fakih olmaz. Bu durum da hadiste bahsediliyor.

28. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Benim tarafımdan tebliğ edilen (Kur'ân'dan) bir ayet olsun (halka) ulaştırınız. Benî İsrail'den (ibretli hikâyelerden) de haber verebilirsiniz. Bunda bir mahzur yoktur. Kim kasıtlı olarak bana dair bir yalan söylerse cehennemde oturma yerini hemen hazırlasın.*"[150]

---

149 T. 2794; D, 3660.

150 T.2796. 8; Fiten, 70; B.90; Ma, 4; A.1/70; Da, Mukaddime, 25 (no.244); D, İlim, 72 (3651); Hanbel, 307, 317, 319, vd.; RS, 1409;

Arnavut, Benî İsrail'den haber vermeye dair Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) izni, ancak, hakkında dinimizde bir hüküm olmayan konularda câiz olduğunu söylüyor. Yoksa dinimiz bir şeyi doğru kabul etmişse veya bâtıl kabul etmişse, artık Benî İsrail hikâyelerini nakletmeye gerek yoktur ve câiz değildir. (sh. 524.) Ayrıca Aydınlı'nın açıklamalarına da bkz. sh. 309 vd.

Bazı müctehitlere ve mezheplere göre, kasten yalan bir hadis söyleyen dinden çıkar veya en büyük bir günah işlemiş olur. (Bkz. Çantay, 2. 40 hadis, sh. 26-29) Belirtelim ki bir ayette de şöyle buyrulmuştur: "*Kendisi İslâm'a karşı yalan uydurandan daha zalim kim olabilir. Hiç şüphe yok ki Allah, zalim kavmi doğru yola iletmez.*" (Saf, 61/7)

Bu hadis-i şerifte uydurma (mevzu) hadis yayanların mesuliyeti anlatılıyor. Bile bile yani kasıtlı olarak Hz. Peygamber'in söylemediği bir sözü hadis diye anlatan ve yayan kimselerin cehennemde yerlerini hazırlamaları gerektiğini ifade ediyor. Böylece hadis nakledilirken Müslümanların dikkatli davranmaları gereği, bir sözün hadis olduğunu iyice bilmeden, hadis olarak nakletmekten kaçınmaları anlatılıyor.

29. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Sakın sizden birinizi, emrettiğim veya menettiğim hususlardan biri kendisine gelince koltuğuna yaslanmış olduğu hâlde 'Bilmiyorum! Allah'ın kitabında ne bulursak onu uyarız!' derken bulmayayım.*"[151]

Bu hadiste yine ilim adamlarının söz konusu mesûliyeti ifade edilmektedir. Bazı kimselerin, hadisleri nazara almayarak "Biz Allah'ın kitabında ne bulursak onu uygularız." diye hadisleri ve sünnetleri yok saymaların söz konusu olabileceği belirtilmiştir. Hz. Peygamber böyle bir durumdan ümmetini ikaz etmiş ve böyle olmamaları gerektiğini ifade etmiştir.

30. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır.*"[152]

Âlimler kendilerine soru tevcih edilince, "Bilmiyorum." demekten çekinmemelidir. Bir âlim her şeyi bilemez, her şeyi bilmek ancak Allah'a mahsustur. O sebeple, "Bilmiyorum." deyip, o konuyu öğrenmeye çalışmak, ilim adamının metodu olmalıdır. Bu metodu uygularsa, ilmi gittikçe artar. Hadis, insanları, özellikle âlimleri öğrenmeye ve araştırmaya teşvik etmektedir.[153]

---

151 T. 2800-1.

152 Da, Mukaddime, 21. Karşılaştırma içim bkz. Tuğ, no. 50 ve 50a.

153 Ayrıca bkz. Da, Mukaddime, 17 (no.113). Ayrıca bkz. sh.121-122.

31. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kıyamet gününde insanların nefsinde en şiddetli nedamet (pişmanlık) duyanı, dünyada mümkün olduğu hâlde ilim tahsil etmeyen kimse ile ilim öğrettiği kimse ilmi ile amel edip de kendisi ilmi ile âmil olmayan kimsedir.*"[154]

Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam), burada bir yandan ilim öğrenmeye teşvik etmektedir, çünkü imkânı olduğu hâlde, yani öğrenme şartları yerinde (sağlık, zaman, zekâ, para, vb.) olmasına rağmen ilim öğrenmeyen kimsenin pişman olacağını beyan buyurmuştur. Diğer yandan da ilim adamının mesuliyetini ifade etmektedir; çünkü ilim öğrettiği öğrencisi o ilmi kendi hayatında uygulamakta, ilmi öğreten âlim ise uygulamamaktadır.

Tabii, her iki durumda da artık düzeltilecek bir durum ve dönülebilecek bir hata söz konusu değildir. Çünkü, insanlar bu iki büyük hatalarını öldükten sonra anlamışlardır ve bu hatalarından dolayı şiddetle pişman olmuşlardır. Ama artık çok geç!

32. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*İnsanlar helak olur, âlimler müstesna. Âlimler helak olur, âmiller (ilmini tatbik edenler) müstesna. Âmiller helak olur, muhsinler müstesna. Muhsinler ise büyük bir tehlikeye maruzdurlar.*"[155]

Bu hadis, buraya kadar sunduğumuz, özellikle ilim adamının riayet edeceği şartlar ve mesuliyeti başlıklı bu 3. kısımda zikrettiğimiz hadislerin bir özeti ve onları bir bakıma kendi içinde toplayan bir hadistir. Çünkü bu hadise göre;

1- Hakikî ilmi elde etmiş olanlar, daima fikirleri ve eserleri ile

---

154 Berki, no.44. Ayrıca bkz. sh. 38; Maverdî, 98 vd;, Kotku, 58 vd.
Hanbel, 289 vd., ilmi ile âmil olmayanların durumu ile ilgili birçok hadis zikrediyor.

155 KH. 2/415; İU, 3/414; 4/179, 362.

ayaktadırlar. Kendileri ölse bile ilimleri, eserleri ölmez. Diğer insanlar ölüp bu dünyadan ayrılsalar bile âlimler fikirleri ve ilimleri ile yaşarlar, yaşayacaklardır.

2- Âlimlerin içinde de ilmi ile âmil olanlar yok olmazlar, yaşamaya devam ederler. İlgili hadisleri açıklarken de belirttiğimiz gibi, (sh. 90, 95, 97, 101) gereği ile amel etmedikçe sadece ilmin faydası yoktur ve o ilmin sevabından istifade edilemez.

Ayrıca, âlim olmasalar bile, kendi ibadetlerine ve günlük hayatlarına, İslâmiyet'in istediği yönü verecek tatbikatları ve amelleri olanlar da yine ilmi olup da ilimleri ile amel etmeyen kimselerden daha çok topluma ve insanlığa faydalı olurlar; kendileri ölse bile amelleri başkalarına örnek olmaya devam eder.

3- Amel sahibi kimseler de eğer ihlâslı değilseler amelleri ile örnek olamazlar. "*İhlâs, Müslümanların nereden ve kimden olursa olsun, istifadelerine taraftar olmaktır. Yani hakperestliği nefisperestliğe tercih etmek... Ve hakkın hatırı, nefsin ve enaniyetin hatırına galip gelmektir.*"[156] İhlâssız insanlar kısa zamanda örnek olma özelliğini kaybeder, yani ölürler, kaybolurlar. Ancak ihlâslı olanlar, insanlara, İslâmiyet'in istediği yönde örnek olmaya devam ederler.

4- İhlâslı olanlar ise büyük bir tehlike ile karşı karşıyadırlar. Bu tehlike, ihlâslarını kaybetme, yani Allah'ın rızası dışında ve hatta ona zıt istikamette amel etmeye başlamaları, amellerinde Allah'ın rızası dışında bir gayeye (maddî, siyasî vb.) doğru hareket etmeleri, yürümeleridir. [157]

---

156 Bkz. Nursî, Lem'alar, 20. Lem'a, 3. sebep ve 1. nokta.

157 Nursî, bu hadisi "İhlâs" risalesinin başında zikrediyor. (20. Lem'a.) Ve iki İhlâs risalesinde, yani 20.ve 21. Lem'alar'da, ihlâsın ne demek olduğunu ve ihlâsı kazanmanın ve kaybetmenin sebeplerini ve şartlarını ve nihayet İslâmiyet'e hizmet etmek

33. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Size kâmil fakihi (İslâm âlimini, İslâm hukukçusunu) bildireyim mi? Sahabeler "Evet yâ Resûlallah." dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber* (sallallahu aleyhi ve sellem) *şöyle buyurdu: "İnsanların ümidini Allah'ın rahmetinden kesmeyen, onları Allah'ın merhametinden meyus etmeyen ve başka şeylere meyledip de Kur'ân'ı ketmetmeyen (saklamayan)dir. Biliniz ki, ilimsiz ibadette, anlayışsız ilimde ve tefekkürsüz kıraatte hayır yoktur.*"[158]

Bu hadis de buraya kadar sunduğumuz hadisleri özetleyen bir hadis olarak kabul edilebilir. Çünkü burada, âlimlerin riayet edeceği şartlar ve onların mesuliyeti söz konusudur. Şöyle ki:

1- Âlimler insanlara hitap ederken, onların okuyacakları ve istifade edecekleri eserleri yazarken onların ümitlerini kırmamalı, onlara Allah'ın rahmet ve mağfiretine ümit bağlamalarını tavsiye etmelidirler.

2- İnsanlara dinî ve sosyal vazifelerini hatırlatmalı, günahtan kaçınmalarını söylemeli ve her şeye rağmen günah işlerlerse günahlarından tövbe etmelerini ve Allah'ın mağfiretini rica etmelerini anlatmalıdırlar.

Yoksa onları devamlı olarak günahkâr ve zındık vb. ümit kırıcı kelimelerle tavsif etmemelidirler. Bu gibi davranışlar, maalesef günümüzde bazı din adamlarının konuşmalarında ve eserlerinde görülmektedir.

3. Aynı zamanda amelsiz ilim, ilimsiz ibadet, anlayışsız ilim vb. davranışlar ve gayretlerin de beklenen faydayı sağlamayacağı hadisin mânâsından anlaşılmaktadır.

---

isteyenlerin mutlaka ihlâsla hareket etmeleri gerektiğini ve bu hizmetleri esnasında kendilerini bekleyen manevî tehlikeleri çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

158 Maverdî, 115.

4. Said Nursî hazretleri bu hadisi İhlâs Risalesi dışında da zikretmekte ve şu açıklamayı yapmaktadır:

"Yani medâr, necat ve halâs yalnız ihlâstadır. İhlâsı kazanmak çok mühimdir. Bir zerre ihlâslı amel, batmanlarla hâlis olmayana müreccahtır. İhlâsı kazandıran harekâtındaki sebebi, sırf bir emr-i ilahi ve neticesi rıza-i ilâhî olduğunu düşünmeli ve vazife-i ilâhiyeye karışmamalı.

Her şeyde bir ihlâs var. Hatta muhabbetin de ihlâsla bir zerresi, batmanlarla resmî ve ücretli muhabbete tereccuh eder..."[159]

34. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Pek yakında ilim, dünyadan alınmış olacaktır. Öyle ki ondan hiçbir şey elde edemeyeceklerdir.*"

Sahabeler: "Yâ Resûlallah, Allah'ın kitabı aramızda iken ve biz onu çocuklarımıza öğretirken, nasıl ilim içimizden alınmış olur?" dediler.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurdu: "*Tevrat ve İncil, Yahudi ve Hıristiyanlar içinde durduğu hâlde, onlara fayda vermediği gibi...*"[160]

Bu hadiste, insanların kutsal kitaplarda yer alan tavsiye ve emirleri okuduğu fakat bunların gereklerini yerine getirmedikleri anlatılmak isteniyor. Bu durumda ilim, dünyadan çıkmış olacak veya kaybolmuş olacaktır. Yahudi ve Hıristiyanlar'ın bu kötü durumlarına, Müslümanların düşmemesi gerekir.

Kitaplar gibi, ilmî eserler de okunmaz veya okunmakla birlikte, ilmin gerekleri insan tarafından yerine getirilmezse yine ilim kaybolmuş sayılır. Ayrıca bir toplumda ilim eserleri ellerde

---

159 Lem'alar, 230.

160 T. 2653. İlmin kaybolması için ayrıca bkz. yukarıda, dipnot 109.

dolaşmasına rağmen âlimler kalmazsa yine o toplumda ilim kaybolmuş demektir.

35. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Zancılardan önce ilim öğrenin, yani zanlarıyla konuşanlardan önce.*"[161]

Burada, ilim ile değil zan ve tahminleri ile konuşan kimselere (ve bu arada ilim adamlarına) bir işaret vardır. Yani öyle kimseler ki, bilgiye dayanarak değil, zan ve tahminle konuşmaktadırlar. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadisleri ile hem bu kimselerin yanlış yaptığını ifade etmekte hem de insanları ilim öğrenmeye teşvik etmektedir.

Kısacası âmî olsun âlim olsun zan ve tahminle değil ilmî bilgilere göre konuşmalıdırlar.

[161] B. Ferâiz, 2.

Dördüncü Kısım

İLİM EHLİNE YARDIM, DESTEK VE İKRAM, ONLARLA BERABER BULUNMAK V.S.

Aşağıdaki hadis-i şeriflerde ilim adamına hürmet gösterme, ona destek olma ve benzeri konular ele alınacaktır.

1. Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kur'ân hafızlarına ikramda bulununuz.*"[162]

Bu hadisten anlaşıldığı gibi Kur'ân hafızlarına ikramda bulunmamız, onların maddî ve manevî ihtiyaçlarını karşılamamız gerektiği, Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir.

2. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kur'ân'ı hıfz eden, İslâm'ın bayrağını taşıyan gibidir. Kim ona ikramda ve iyilikte bulunursa Allah da ona ikramda ve iyilikte bulunur. Kim ona kötülükte bulunursa Allah'ın laneti de onun üzerine olur.*"[163]

---

162 RE, sh. 81; MF, 1/74 (nr. 220); KH, 1/169; CC. nr. 4089.

163 KU, 2229, 2344; MF. 2/135 (nr. 2690); FK. 2/68; FKa. 3/398 (nr. 3660). Maverdî'nin kitbında şu hadis de yer alıyor: "*Cenâb-ı Allah, İbrahim'e (aleyhisselam) vahiy buyurdu ki, ben ilim sahibiyim, her ilim sahibini severim.*" (sh. 35.)

Bu hadis-i şerif Kur'ân hafızlarını medhederek onların İslâm'ın bayrağını taşıyan kimseler olduğunu ifade etmektedir.

Hadis-i şerifte Kur'ân'ın hafızı olanlara ikramda, iyilikte bulunmamız tavsiye ediliyor. Biz bu kimselere iyilik ve ikramda bulunursak, Allah da bize ikram ve iyilikte bulunacak, rahmetini bizden esirgemeyecektir. Tersine Kur'ân hafızlarına kötülük yaptığımız takdirde Allah'ın laneti de üzerimizde olacaktır.

3. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Âlimlere ikramda bulununuz, çünkü onlar peygamberlerin varisleridirler.*"[164]

Bu hadiste de âlimlere ikramda bulunmamız, onlara iyilikte bulunmamız tavsiye edilmektedir. Çünkü âlimler peygamberlerin mirasçılarıdırlar. "Peygamberler miras olarak ancak ilim bırakırlar." [165]

4. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Şüphe yok ki, Allah mümin kulunu tecrübe etmek için belalara giriftar eder. Fakat bu belaları vermesi ve onu tecrübe etmesi, onun üstündeki keramet ve ikramını göstermek içindir.*"[166]

Öyle anlaşılıyor ki bu kimse ilmi ile amel eden ve belalara karşı sabreden harika bir zattır.

---

164 FK, 1/226; RH, sh. 81; MF.1/76; KH, 1/172; MH, sh. 27.

165 Ayrıca bkz. Kotku, 111 vd;138 vd. ve 154 vd.

166 FK.1/352; FKa, 2/280-281. Başka bir rivayet de şöyledir:

"*En ziyade musibet ve meşakkate giriftar olanlar, insanların en iyisi, en kâmilleridir.*" (B. Marda, 3; T, Zühd, 53; Ma, Fiten, 23; Dâ, Rikak, 67; A.1/172, 174, 180, 185; 6/369; Fka, no.1056). (Bu hadisin şerhi için bkz. Nursî, Lem'alar, sh. 341-342.)

Allahu a'lem, bu hadiste kıyamet alametlerinden olarak mümin bazı kullarına Allah'ın çok belalar vereceği ve böylece onun imanını imtihan edeceği ifade edilmektedir. Bir diğer deyişle, mümin bir kulunun başına gelen belalar ve felaketler onun üzerindeki Allah'ın ikramını ve kerametini göstermek içindir. Böyle bir imtihanda Allah'a karşı isyan etmeyen, sabreden ve hâlâ onun rızası dahilinde hareket eden kimse kazançlı çıkacaktır.

5. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Ulemâya ikram ediniz ve onlara hürmet gösteriniz. Miskinleri (fakirleri) seviniz, onlarla beraber oturunuz, zenginlere merhamet ediniz, onların mallarında gözünüz olmasın.*"[167]

Burada ilim adamına ikramda bulunmak ve hürmet emri söz konusudur. Fakirleri sevmemiz ve zenginlerin malında gözümüzün olmaması hadis-i şerifte bizlere tavsiye edilmiştir.

6. Bir diğer hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Kendisinden ilim öğrendiklerinize hürmet ediniz, kendisine ilim öğrettiklerinize de ikram ve hürmet gösteriniz.*"[168]

Kendisinden ilim öğrenilmiş kimselere karşı onlara hürmet göstermemiz ve ikramda bulunmamız açık bir dille anlatılmaktadır.[169]

7. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

"*Salih âlimler olunuz. Eğer Salih âlim olmazsanız, âlimlerin*

---

167 RE. sh. 81.

168 RE. sh. 460; HG. nr. 481.

169 Bu konuda ayrıca bkz. Kotku, 116 vd.

meclisinde oturunuz ve sizi hidayete sevk edecek ve dalaletten uzaklaştıracak ilim öğreniniz."[170]

Bu hadis, yukarıda (sh. 51) *zikredilen 11 nolu hadisle aynı istikamettedir:*

1. Âlimlere, sâlih olmalarını yani ilimleri ile âmil olmalarını tavsiye ediyor.

2. İnsanlara, âlimlerle beraber olmalarını, onlardan bir şeyler öğrenmelerini tavsiye ediyor. Çünkü öğrenecekleri faydalı şeyler onları dalaletten uzaklaştıracak, doğru yola (hidayet) iletecektir. İnsanlar âlimlerle beraber olunca ilim öğrenecekler, mânen ve maddeten kazançlı çıkacaklardır.

3. Bir kimse âlim ve sâlih âlim olmazsa, en azından âlimlerden ve ilim meclislerinde dinleyici olmaları gerekir. Hadisin tavsiyesi budur.

8. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyuruyor:

"*Âlime saygı gösteren, Rabbine saygı göstermiş olur.*"[171]

Çünkü bu saygı âlimin ilmine saygıdır. İlmin değerini ise buraya kadar sıraladığımız hadisler ve yaptığımız açıklamalarla ortaya koymuş bulunuyoruz.

Diğer yandan, âlimlerin peygamberlerin mirasçıları olduğuna dair birkaç hadis de zikrettik. (Bkz. sh. 75, no:15; sh. 78, no: 19)

Âlim, insanlara bunları öğretir, öğretmelidir. İnsanları, onlara vazifelerini hatırlatarak, Allah'ın rızasına kavuşturur.

Maverdî bu hadisi zikrettikten sonra, Hz. Ali'nin (radıyallahu anh) şu vecizesine de açıklamaları arasında yer veriyor: "İlim

---

[170] Maverdî, sh. 49. Âlim ve şâirlerin bu konudaki açıklamaları için de bkz. İbid., 85 vd. Aynı mealdeki bir diğer hadis için bkz. HG. no. 144.

[171] Maverdî, 85.

ehlinin kıymetini ancak fazilet ehli bilir." [172] Yukarıda zaten, cahillerin âlimlerden nefret ettiğini belirten hadis ve açıklamalarına temas etmiştik. [173]

9. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur:

"*Büyüklerimize hürmet, küçüklerimize merhamet etmeyen ve âlimlerimizin haklarını, konumunu kabul etmeyen kişi, benim ümmetimden değildir.*"[174]

Bu hadis de yukarıdaki hadislerle aynı istikamette bir manaya sahiptir.

10. Ayrıca 1. kısım, 12 ve 14 nolu hadislere de bkz. (sh. 51-53.)

---

172 İbid, 85 vd.

173 Dünyaca meşhur seyyah İbn Battuta, seyahatnamesinde, ortaçağ Türk devletlerinde (14. asır), ilim adamlarına ve ilim öğrenen kimselere, devlet idarecilerinin derin saygıda bulunduklarını, onlara, Türk olmasa dahi, saygı ve ikramda bulunduklarını uzun uzadıya anlatıyor. (Bkz. c. 1, sh. 400, 416-417, 468 vd. Ayrıca bkz. yukarıda sh. 30/dipnot 12 dışında, sh. 80, 22 nolu hadis; ve sh. 101, 22 no'lu hadis altındaki açıklamalar)

174 Hanbel, 253; HG. no. 437

NETİCELER

Elinizdeki mütevazı çalışmamdan çıkarabileceğim neticeleri şöyle özetleyebilirim:

1. İslâmiyet aklımızı kullanmayı tavsiye etmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın verdiği aklı kullanmalı ve insanları hayırlı neticelere götürecek fikirler ve çözümler ortaya koymalıyız. Gerçekten de aklımızı kullandığımız takdirde, dünyada, çevremizde, Cenâb-ı Hakk'ın kudret ve ilmine, rahim ve rahman isimlerine ve diğer isimlerine işaret eden bir çok olaylar ve gelişmeler görebiliriz. Yeter ki biz aklımızı kullanarak, çalıştırarak, o gözle bakalım. [175]

2. Aklımızı ve tabii gözümüzü kullanacağımız bir saha da Kur'ân okumaktır. Hz. Peygamber de (aleyhissalatü vesselam) Kur'ân okumayı tavsiye etmiş ve okuyanları methetmiştir.

---

175 Mesela bir hadiste Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Bir saat tefekkür, bir sene nafile ibadetten hayırlıdır.*" (KH, 1/310; IU, 4/409; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, 1/78; Nursî, Lem'alar, 278. Badıllı, hemen bütün kaynaklara işaret etmiştir: sh. 785-786. Ayrıca bkz. yukarıdaki dipnot 64.

Bu konuda şu eserimize bkz. İslâm Hukukunda Temel Haklar ve Hürriyetler, Ankara 2006, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 6. baskı, sh. 37 vd.

İslâm dininde "akl"ın yeri ile ilgili hadisler için bkz. Babanzâde, sh. 60 vd.

Kitabımızın içinde ilim ve ilim adamı konuları incelenmektedir. Kur'ân'ı okumak ilim öğrenmenin birinci basamağı ve en basit şeklidir diyebiliriz. Çünkü Kur'ân'ı (en azından namazları sahih olacak kadar) okuyabilmek, her Müslüman'ın üzerine farzdır. Tabii Kur'ân okumak basit şekilde kolay öğrenilir ama daha teferruatlı ve kaidelerine uygun olarak okumak için herhalde uzun zaman ayırmak gerekir. Çünkü Kur'ân'ın sadece bir çeşit değil, yediye kadar okuma çeşitleri bulunduğu[176] belirtilmiştir. Bu konuları bulan ve anlatan ve "kıraat ilmi" denilen, Kur'ân'ın okuma usullerini öğreten bir ilim vardır. O sebeple Kur'ân okumayı da ilmî bir faaliyet veya ilmî faaliyete başlangıç kabul edebiliriz.

3. Her şeyden önce okuma yazmayı öğrenmek gerekir. İslâmiyet okuma yazma bilmemeyi, yani ümmî kalmayı kabul etmemiştir.

Kitapta belirttiğimiz (sh. 63) ve Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) dünyaya örnek teşkil edecek bir hareketi şudur: Bedir Savaşı'ndan sonra Müslümanların ellerindeki esirler, okuma yazma bilmeyen Müslümanlara okuma yazma öğretmek şartıyla serbest bırakılmışlardır. Düşünülsün ki bu esirler harp esiri olarak, mevcut uygulamaya göre ya köle olacaklar ya öldürüleceklerdi. Ama Müslümanlara okuma yazma öğrettikleri için hayatları bağışlanmış, üstelik hürriyetlerine kavuşmuşlardır.

Onların bu kazancına karşılık, okuma yazma bilmeyen Müslümanlar ise okuma yazma öğrenmişler, ümmîlikten kurtulmuşlardır.[177]

---

176 "Kıraat-ı sab'a "(yedi ayrı tarz okuma usülleri) tabiri için bkz. T. Kıraat, 2; B. Fezâilu'l-Kur'ân, 27; Tevhid, 53; Mü. Salâtü'l-Müsafirîn, 270.

177 İslâmiyet'in ilme, kültüre verdiği önem ve asırlar içindeki uygulamalar için şu eseri tavsiye ederiz: Hitti, P., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi* (çev.: Salih Tuğ), İstanbul, 1980-1981, Boğaziçi Yay.

4. İslâmiyet sadece öğrenmeye değil, öğretmeye de teşvik etmiştir. Ve öğreten kimseleri, yani öğretmenleri methetmiş, öğretmenlerin büyük sevap kazanacaklarını belirtmiştir. Öğrenmek kadar öğretmek de sevaplıdır ve kitapta zikrettiğimiz birkaç hadis öğrenenleri methettiği gibi, ilmi öğrencilere ve isteklilerine öğreten öğreticileri de methetmekte ve sevaplarının büyük olduğunu buyurmaktadır. Bir öğretmen, öğrencisine öğrettiği ilmin, gelecek senelerde hâsıl ettiği sevap, öğrenciye olduğu kadar kendisine de verilmektedir. Bir kimsenin öğrencisi hayatta öğrendikleri sayesinde ne kadar sevap kazanırsa onun bir misli de onun öğretmenine verilmektedir. Bu, şüphe yok ki büyük bir müjde, büyük bir pedagojik faydadır. Böylece öğretmenlik mesleğine karşı insanlar teşvik edilmiştir.[178]

Merhum Kotku, cehalet ve ümmilik(okuma yazma bilmemezlik)in İslâmiyet'e asla uymadığını belirtiyor. Ancak her ümmi olan cahil sayılmaz diyerek ikisi arasında bir ayırım da yapıyor. (Bkz. sh. 156 vd.)

178 Bu konuda ayrıca bkz. Osmanlı Medeniyeti Tarihi, 1. (ortak eser), İstanbul, 1999, sh. 223 vd.

"İslâm büyükleri ve İslâm mürşit ve vaizleri, daima Müslümanlar'ı ilim ve irfana teşvik ettikleri hâlde maalesef müessir olmamıştır. Ne yazıktır ki, bugün İslâm diyarlarının çoğunda ekseriyeti okuma-yazma bilmeyenler teşkil etmektedir. İlmin nur, cehlin zulmet, nâsın ölü ve ilim ehlinin diri olduğu ve Müslüman için cehlin ar bulunduğu gibi ikazlar, şuursuz kalplerde bir te'sir yapamamıştır. Kabahat kimdedir? Şüphesiz cemiyet içinde ilim ve irfanı tamim vazifesiyle ve mükellef olanlarla, ana babalardadır. Bunlar dünyada bu gaflet ve ihmalin cezasını görecekleri gibi –ki, görmektedirler- ahirette de cezasını çekeceklerdir." (sh. 38.)

"İlim niçin bu kadar mühimdir? Çünkü ilimsiz, dünya ve ahiret selamet ve saadeti olmaz; her şeyin başı olan Allah korkusu olmaz, ilimsiz İslâm ümmetinin selameti te'min edilemez, ilim olmayınca adalet ve hakkaniyet olmaz; ziraat, san'at, ticaret yapılamaz. Tıb ve her türlü teknik ilerleme imkansız olur. Hulasa her şey ilimle olur. İşte bunun içindir ki, neşr-i ilim her sadakadan, her iyilikten efdaldir. İşte Nebiyy-i Kerim, ümmetine bunu bildiriyor.

Neşr-i ilim, ta'limle yani başkalarına öğretmek ve bu maksatla eser neşretmek ve kitap vakfetmek suretiyle olur. Kütüphanelerdeki kitapların ekserisi, hemen hemen hepsi vakıftır. Gerek eser neşr ve gerek eser vakf edenlerin, ölümleriyle amelleri

Ve Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) en büyük mürşid ve öğreticidir. Bu konudaki hadisi kitapta zikrettim. (Bkz. sh. 57, no:20.)

5. Öğrenmenin bir yüksek derecesi, bir mesleği, bir sanatı ve bir ilmi öğrenmektir. Hz. Peygamber ilim öğrenmeye teşvik etmiş ve ilim adamlarını methetmiştir. Hatta o kadar ki; "ilim öğrenirken veya öğretirken eceli gelen ve ölen kimsenin şehit sayılacağını" (sh. 71) beyan buyurmuştur. Şunu da belirtelim ki, ecelin ne zaman geleceği belli olmaz. İnsanların eceli gizlidir. Lokman Sûresi'nin son ayeti bunu belirtmiştir. İşte bu sebeple devamlı bir şekilde ilimle meşgul olabilen, buna vakit ayırabilen kimsenin eceli gizli olmasına rağmen, geldiği takdirde kendisi şehit sevabını kazanmaktadır. Şehitlerin de cennete gideceğine dair ayrıca peygamberimizin müjdeleri bulunmaktadır.

Zaman zaman rastlanan enteresan olaylardan biri şudur: Kur'ân'ı okurken veya açıklarken ya da hadis veya diğer ilimleri öğretirken ve öğrenirken eceli gelip vefat eden kimseleri görmekteyiz. Bunlar, bu hadisteki sevaba nail olan mutlu kimselerdir. [179]

6. İlim adamlarını metheden Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam)

---

munkatı' olmaz, amel defterlerine kıyamete kadar sevab yazılır. Şunu da kaydedelim ki, hadis-i şerifteki ilimden maksat, ulum-u İslamiyye ve faydalı sair ilimlerdir." (sh. 162.)

"Ne yazık ki, İslâm dini, erkek ve kadına ilim talebini farz kıldığı ve müteaddit vesilelerle ilme teşvik ettiği hâlde, Müslümanların çoğu bu nimetten mahrumdur. Bunda evvela en ağır mes'uliyyet ana ve babalara ve sonra cemiyyetin ihtiyaçlarını gidermeyi deruhte eden hükümetlere aittir. Şayan-ı şükrandır ki, hükümetimiz her yerde mektepler te'sis ederek, ilmi tamime çalışmaktadır. Ancak bu irfan yuvalarında maneviyata, İslâm ahlâkına son derece ehemmiyet verilmek lazımdır. Aksi hâlde beklenen gaye yine hâsıl olmayacaktır. Nitekim eski gafletin bugün acı neticelerini görmekteyiz." (sh. 200.)

Ayrıca bkz. Babanzâde, 52 vd, 57. Mesela İslâm ve tıb ilmi arasındaki bağlantı için de bkz., 45 vd. Râmini, 48 vd. ve 65 vd

179 Mesela bkz. Nursî, Said, Kastamonu Lâhikası, İstanbul, 1988, Envar Yay. sh. 23, 42-43.

aynı zamanda onları ikaz da etmiştir: İlmi dünyevî menfaatler için öğrenmemelerini, doğru ve hak mevzularda ilimlerinin gereği olan doğruyu söylemelerini ve hatta kendilerinden bir ilmi, bir meseleyi öğrenmek isteyen biri çıkarsa ilimlerini gizlememelerini, aksi hâlde âhirette ağızlarına ateşli-kızgın demirden bir gem vurulacağını söyleyerek onları uyarmıştır. [180]

7. İlim öğrenmenin ve öğretmenin belki de en ileri derecesi, içtihat yapmaktır. Bu konuda da Hz. Peygamber, insanlara ve özellikle ilim adamlarına yol göstermiş, insaniyete ve İslâmiyete yakışır davranışları tavsiye etmiştir.

İslâm dininde içtihat faaliyeti büyük bir yer tutar. Asırlarca ayet ve hadislerin yorumlanması konusunda binlerce âlim kafa yormuş, emek vermiştir. Bilhassa Hicri ikinci asırdan sonra başlayan içtihad faaliyetleri ve amelî fıkıh mezheplerinin ortaya çıkması esnasında yüz binlerce içtihat yapılmış, Müslümanların ibadetleri ve diğer amellerinin ne şekilde Kur'ân'a ve hadise uygun olacağı gösterilmiştir. Mesela büyük müctehidlerden Ebû Hanife'nin, 60 bin (bir rivayete göre de 83 bin) [181] içtihat yaptığı kitaplarda yazılıdır. Yani Ebû Hanife 60 bin ilmî mesele üzerinde kafasını yormuş, zekâsını kullanarak ayetlere ve hadislere uygun bir içtihat yapmıştır.

Bilindiği gibi içtihat bir ihtiyaç neticesi ortaya çıkar ve çıkmalıdır. Yani Müslümanlar'ın gerek ibadetlerine ve gerek diğer hukukî münasebetlerine yol gösteren bilhassa Kur'ân ve

---

180 Ayrıca bkz. Armağan, 127, 131 vd; Hayreddin Karaman, İslâm Hukukunda İçtihad, Ankara, 1975, Diyanet İşleri Bşk. Yay.

Bu arada belirtelim ki, İmam Şâfii'ye göre ilme ulaşabilmek için altı şart gereklidir. Bunlar şunlardır: Zekâ, hırs, gayret-çalışma, kabiliyet-yeterlilik, bir öğretmenin-üstadın yanında bulunma, ondan ders alma ve uzun zaman. (Bkz. Râmini, 158.) Maverdî'nin belirttiği dokuz şart (bkz. sh. 83-84) da bunlara çok benziyor.

181 Bilmen, Hukuk, 321.

hadislerin açık seçik olmadığı durumlarda, onlara hareketlerinin mahiyetini ve istikametini belirten bir faaliyettir. Hz. Peygamber içtihat yapanları ayrıca methetmiş ve isabetli bir içtihat yapanın iki sevap, isabetsiz içtihat yapanın ise bir sevap kazanacağını belirtmiştir.

Görüldüğü gibi, Hz. Peygamber ilim adamlarını içtihat yapmaya teşvik etmiş, iyi niyetle yapılan ve fakat ümmet arasında kabul görmeyen veya uygun kabul edilmeyen bir içtihadın dahi bir sevabı olduğu belirtilmiştir. Böylece dört büyük mezhep başta olmak üzere, diğer mezheplerin müctehidleri yüz binlerce içtihat yaparak Hazreti Peygamber'in bu tavsiyelerine uymuşlardır. [182]

Ve işin dikkat çeken tarafı öğrenme, öğretme ilim ve içtihat sahalarında emsalsiz bir yol gösterici olan Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) kendisinin bir ümmî olmasıdır![183]

8. Burada daha önemli bir konuya temas etmem icab eder. O da hemen herkeste az veya çok bulunan fakat ilim adamlarında daha çok rastlanan menfî bir durum olan enaniyettir. Yani "Benim bildiğim iyi, ben daha çok biliyorum, diğer âlimlerin bilgisi

[182] Bu konuda bkz. Armağan, 135 vd.

[183] Okuma-yazma bilmeyen ve zihni, annesinden doğduğu gibi saf ve temiz kalan kimseye "ümmî" denir. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), "Ey Resûlüm! Sen vahyimizden önce kitap okuyan veya yazı yazan bir insan değildin; eğer böyle olsaydı, batıl iddia peşinde olanlar şüphe edebilirlerdi." (Ankebût, 29/48) ayetinin de açıkça ifade ettiği gibi ümmî idi.

Diğer yandan Efendimiz ümmîliğini O'nun, başka felsefe ve kültürlerin tesirinde kalmaması, zihninin saflığı ve dupduru olması yani Allah'ın inayet ve hikmetiyle fıtrat üzere, tertemiz olarak korunmuş olması şeklinde anlamak da mümkündür. Resûlullah'ın, "Biz ümmî bir ümmetiz..." sözü de bu zaviyeden değerlendirilebilir. Böylece Resûlullah bu hadis-i şeriflerinde, okuma-yazma bilmemeyi değil, başka dünyalara ait bilgi kırıntılarıyla zihnin kirletilmemiş olmasını nazara vermektedir. Bkz. Fethullah Gülen, Ümit Burcu, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yay., İstanbul 2005, sh 166-168.

benim kadar değildir ve olamaz. Benim dediğim uygulanmalı." ve benzeri gibi düşünceleri taşımadır.

Enaniyet bir açıdan ikiye ayrılıyor: Enaniyet-i şahsiye ve enaniyet-i ilmiye. Enaniyet-i şahsiye herkeste bulunan az veya çok kendisini hissettiren üstünlük, bilginlik ve benzeri sıfatları kendinde var kabul etmek, kendi görüşünün her zaman uygulanmasını ve nasihat diye tutulmasını isteme davranışıdır. Günlük hayatta bunun belirtilerine çevremizdeki insanlarda rastlıyoruz.

Enaniyet-i ilmiye ise; ilim adamlarına mahsus bir enaniyeti ifade eder.[184] Genellikle ilim adamları, belli bir ilim tahsilini yaptıktan ve birçok bilgileri öğrendikten sonra kendilerinde bir üstünlük, bir büyüklük kompleksi başlar. Hele ilim derecelerinin ileri ve üst düzeylerine çıkmışsa, o kimse artık kendisinden başka iyi ve bilgili ve zeki ve pratik çözümler üreten kimsenin olabileceğine ihtimal vermez, bunu kabul etmez. Çünkü ona göre, kendisi en iyi şekilde öğrenmiştir ve daha çok bilgilidir.

Bir adım daha ileri atacak olursak, kendi ilminin en doğru, en hatasız bir ilim olduğunu ileri sürme kompleksine girer. Böylece bir ilmî münakaşada karşı görüşleri ileri sürenlere tahammül edemez ve onların görüşünün mutlaka hatalı olduğunu düşünür.

Bu durum asırlar boyu her zaman ve mekânda ilim adamlarında

---

[184] Nursî, ilim adamlarında, az çok bir ilmi enaniyet bulunduğunu, kendileri mütevazı olsa dahi, ilim adamı olarak enaniyetli olabileceklerini, olgun ilim adamının ise bu enaniyetten kendini kurtarması gerektiğini, kendisinden daha âlim ve fazıl kimselerin ilimlerine saygı göstermesi gerektiğini, eserlerinin bir çok yerinde belirtiyor. Mesela bkz. Mektubat, 29. Mektup, 6. risalede şu cümleler yer alıyor:"..Ehl-i ilmin bir kısmında bir enaniyet-i ilmiye bulunur. Kendi mütevazı da olsa, o cihette enaniyetlidir, çünkü enaniyetini bırakmaz. Kalbi, aklı ne kadar yapışsa da, nefsi, o ilmi enaniyeti cihetinde imtiyaz ister, kendini satmak ister. Hatta yazılan risalelere karşı muaraza ister..." (sh. 604-605.)

rastlanmıştır. Hatta İslâm ıstılahında bu konuda iki tabir kullanılmaktadır. Birincisi "Benim görüşüm doğrudur, hata yapma ihtimalim vardır. Başkalarının görüşü hatalıdır, doğru olma ihtimali vardır." şeklinde özetlenebilen bir davranıştır. Buna "el-musavvibe" ismi veriliyor.

İkincisi ise "Benim görüşüm doğrudur, benim görüşümün hata ihtimali yoktur. Karşı görüştekilerin görüşü her hâlde hatalıdır, doğru olma ihtimali yoktur." Buna da "et-tahtie" mesleği ismi verilir. [185]

Birinci davranış ilim adamlarına yakışan ve olması lazım gelen bir davranıştır. Çünkü kendi görüşünün doğru olduğunu kabul etmek her âlimin hakkıdır, ancak hata yapma ihtimalini de nazara aldığı için kabul edilebilir bir davranıştır.

Şeyhülislamlar fetva yazdırdıkları zaman en sonuna "*Allahu â'lem bissevab*" cümleciğini eklerlerdi. Bunun mânâsı şudur: Ben fetvamda ileri sürdüğüm görüşlerin doğru olduğuna inanıyorum. Ama en doğrusunu ancak Allah bilir. Yani hata yapma ihtimalim vardır. Zaten hatasını bile bile fetvasına yazmaz, fetva verdiğine göre, bildiği ve doğru kabul ettiği görüşü yazıyor demektir. Ama her şeye rağmen verdikleri fetvanın sonuna "Allah daha doğrusunu bilir." diye bir cümlecik ilave etmektedirler. [186]

Diğer ve yanlış olan davranış ise kendi görüşünün hatasız, karşı görüşlerin de mutlaka hatalı olduğu noktasından hareket etmektedir. Bunun ismi "enaniyet-i ilmiye"dir. Günümüzde bilhassa bu davranış çok görülüyor, yani yaygındır. Bırakınız ilmî unvanı ve rütbeleri olan kimseleri, bazen, sadece bir fakülteyi bitirmiş kimseler bile ileri sürdükleri görüşlerinin mutlak doğru

---

185 Bkz. Nursî, Said, Sünûhat, İstanbul, 1993, Sözler Yay., sh. 34.

186 Tuğ, no. 50 ve 50a da yer alan bir hadis şöyledir: "Bilinmeyen şey hususunda Allahu A'lem demek, ilim(sahibi olmak)dan ileri gelir."

olduğunu ileri sürmekte ve karşı bir görüşün açıklanmasına tahammül etmemektedirler!

Şunu da belirtelim: Enaniyetlerini terk etmiş ve alçak gönüllü olan gerçek âlimler, kendilerine bir şey sorulduğu zaman "Bilmiyorum." demekten çekinmemişler, utanmamışlardır. Bu âlimlere göre, Hz. Peygamber'in yukarıda zikrettiğimiz "Bilmiyorum demek ilmin yarısıdır." şeklindeki hadisine uygun olarak (bkz. sh. 106, no: 30.) "Bilmiyorum." demek şarttır. [187]

Halbuki âlim muayyen bir ilmi öğrenmiş kimsedir. Ama insan olduğu için de her zaman hata yapabilir. Ciddi ve müdakkik âlimler yazdıkları ilmî çalışmalarda ve verdikleri fetvalarda "Doğrusunu Allah bilir.", derler ve sözlerini bitirmeden evvel Kur'ân-ı Kerim'deki bir ayeti de tekrar ederler. O ayet de şudur: "Ya Rabbi, unuttuk veya hata yaptıksa bizi bundan dolayı mes'ul kılma." (Bakara, 2/286) mealindedir. Gerçekten de Kur'ân-ı Kerim'deki bu ayet, herkesin, sözlerinde, davranışlarında, yaptıklarında ve verdikleri fetvalarda ve benzeri çalışmalarda hatalar yapabileceğini ve bundan dolayı da Cenâb-ı Hakk'ın kendilerini affetmesini dilemektedirler. Âlimlerimize yakışan davranış da budur. Maalesef bu ayetin gereğini, yani tevazuun gereğini birçok âlim uygulamamaktadır. Ve uygulamadığı için de kendisi âlim olmak, yani çok güzel bir ilmî kariyer elde etmiş olmakla birlikte toplum içinde

---

[187] Bu konuda bkz. Bilmen, Hukuk, 245. Bir başka riveyette de Hz. Ali (radıyallahu anh) şöyle buyurmuştur: "'Bilmiyorum.' demek âlimin kalkanıdır."

Maverdî ise yine Hz. Ali'nin (radıyallahu anh) şu veciz cümlesini naklediyor: "Size bilmediğiniz bir şey sorulduğunda, 'Ben bilmiyorum, Allah daha iyi bilir.' şeklinde cevap vermek, kalbe serinlik ve rahatlık verir." (sh. 96.)

Meşhur âlim İbn Abbas (radıyallahu anh) ise "Bilmiyorum, demeyi terk eden âlim belasını bulmuş demektir." demiştir. (İbid, 96.)

Râmini kitabının kapağına alçakgönüllülük ifadesi olarak şöyle yazmış: "Ürdün Hâşimi Krallığı'nda mukim, ilim, din ve İslâmiyet'in hizmetkârı Muhammed Mahmud el Râmini."

devamlı kavgacı, geçimsiz ve bir işe yaramaz bir insan derecesine düşmektedir. [188]

İslâm âlimlerinin, ilmî çalışmalarında ve eserlerinde son söz olarak ifade ettikleri bir âyet de şudur: Melekler Allah'a şöyle demişlerdir:

"Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yok. Çünkü (her şeyi) hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan şüphesiz ki sensin sen." (Bakara, 2/32)

Said Nursî, eserlerinde, açıkladığı pek çok bahsin, konunun sonunda bu âyeti zikretmiştir.

Nursî, bu ayetle ilgili olarak şu kısa yorumu yapmıştır:

"İşte şu âyet evvelâ 'Hazreti Âdem'in hilafet meselesinde melâikelere rüchaniyetine medar onun ilmi olduğu' olan bir hâdise-i cüz'iyeyi zikreder. Sonra o hâdisede melâikelerin Hazreti Âdem'e karşı ilim noktasında hâdise-i mağlubiyetlerini zikreder.

---

188 Tuğ, no. 22'de yer alan bir rivayet bu konuda çok dikkat çekicidir: "Resûlullah'ın (aleyhissalatü vesselam) Ensar(zümresin)den olan sahabelerinden yüz yirmisine yetiştim; bunlardan kendisine sual sorulan herhangi biri, muhakkak kardeşinin bu (suale cevap vermede) yeterlilik göstermesini kuvvetle arzu ederdi. Yine (onlardan herhangi biri) hiçbir hadis nakletmezdi ki (bu nakil işinde) kardeşinin yeterlilik göstermesini kuvvetle arzu ederdi." Ayrıca bkz. no. 47.

Sahabelerin bu üstün karakteri, maddi menfaatlerde olduğu gibi, dinî hizmetler karşılığı sevap kazanmakta da kardeşlerini kendilerine tercih etme şeklinde özetlenebilen "İsar" hasletidir. Sahabelerin bu özelliği ve davranışları, Kur'ân'ın medhine mazhar olmuştur. (Bkz. Nursî, Lem'alar, 20-21. Lem'a, sh. 254, 271.)

Kur'ân'ın ilgili âyeti şöyledir: "Kendileri ihtiyaç hâlinde olsalar bile, onları kendi nefislerine tercih ederler." (Haşr, 59/9)

Nursî, ilmî meselelerde enaniyetten kurtulmak için, bu âyete şu yorumu getiriyor: "Hatta, en lâtif ve güzel bir hakikat-i imaniyeyi, muhtaç bir mümine bildirmek ki, en mâsumane, zararsız bir menfaattir; mümkünse, nefsinize bir hodgamlık (yani enaniyet) gelmemek için, istemeyen bir arkadaşla yaptırması hoşunuza gitsin. Eğer "Ben sevap kazanayım, bu güzel meseleyi ben söyleyeyim" arzunuz varsa, onda bir günah ve zarar yoktur, fakat mabeyninizdeki sırr-ı ihlâsa zarar gelebilir." (sh. 271.)

Sonra bu iki hâdiseyi iki ism-i küllî ile icmâl ediyor. Yâni, أَنْتَ[189] الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ yâni: "Alîm ve Hakîm sen olduğun için Âdem'i tâlim ettin, bize galib oldu. Hakîm olduğun için, bize istidadımıza göre veriyorsun. O'nun istidadına göre rüchaniyet veriyorsun."[190]

Eski devirlerdeki meşhur İslâm âlimlerinin de aynı şekilde hareket ettiklerini yazılı kaynaklardan öğreniyoruz. Meselâ, meşhur âlim ve muhaddis Şâ'bi, bir sual üzerine "Bilmiyorum." demiş, soruyu soran ise: "Sen, Irak'ın fakihi olduğun hâlde bilmiyorum demekten utanmıyor musun?" deyince, o büyük âlim Şâ'bi, yukarıdaki âyeti okumuştur.[191]

9. Âlimlerin dikkat edeceği bir konu da zillet ve meskenettir. Bir diğer deyişle âlimler, zillet ve meskenet içine düşmemelidirler. Yani ilimlerini belli bir dünyevî menfaat elde etmek için satmaya, zengin kimselerden bir menfaat elde etmek için alçalmaya tenezzül etmemelidirler. Çünkü ilmin değeri her türlü dünyevî menfaatten daha fazladır, bu konudaki hadisleri yukarıda arzettik.

Maalesef bu hastalık da her asırda görülmüştür, zamanımızda ise daha yaygındır. İran'ın meşhur ve dâhi filozoflarından ve devlet adamlarından Büzürcümehr'e sormuşlar. "Niçin âlimler ümera kapısındadır fakat ümera âlimler kapısında değildir?" Bu âlim devlet adamı şöyle cevap vermiş: "Âlimlerin ilminden, emirlerin cehaletinden bu durum ortaya çıkıyor. Yani âlimler ilimlerinin kıymetini bildiklerinden bunu satmak için devlet adamlarının kapısına başvurmakta, onlara, belli bir menfaat elde etmek için yalvarmaktadırlar. Böylece kendilerine ilmî bir bilgi karşılığında maddî bir menfaat verilmesini istemekte, hatta

---

189 Bakara Sûresi, 2/32

190 Bkz. Sözler, 25. Söz, sh. 441-442.

191 Bilmen, Hukuk, 245

bunun için yalvarmaktadırlar. Tabii bu şekildeki bir davranışın etik olmadığı âşikardır.[192]

Devlet adamları ise ilmin değerini bilemedikleri için, yani cahil oldukları için kendileri âlimlerin kapısına başvurmuyor ve onlardan ilim öğrenmeye tenezzül etmiyorlar."

Günümüzde maalesef bazı üniversite öğretim üyeleri, bilhassa politikacılara, devlet adamlarına ve zengin şirketlerin idarecilerine yüzsuyu dökerek ve alçalarak bir maddî menfaat elde etme yolunda gayret içindedirler. İlim adamı olarak, onların bu kabil davranışı şüphesiz utanç verici bir durumdur.[193]

10. Burada, dolaylı ilgisi sebebiyle temas edilmesi gereken bir diğer nokta da Kur'ân öğretme karşılığı ücret alınıp alınmayacağıdır. Kur'ân öğrenmek farzdır, Hz. Peygamber de öğrenenleri ve öğretenleri methetmektedir. Her Müslüman'ın Kur'ân'ı (en azından namazları sahih olacak kadar) öğrenmesi farzdır, yani öğrenmesi mecburdur. Ve her bir harfine on sevap verilir.[194]

---

192 Bkz. Nursî, Lem'alar, sh. 248. Maverdî de bu âlim devlet adamından diğer bazı sözler ve menkıbeler nakletmektedir. (sh. 61 vd.)

193 İlim adamlarına yakışan ağırbaşlılık, izzet ve vekar vb. hasletlerle ilgili. bkz. Dâ, Mukaddime, 48. İlmi üstün tutma için de bkz. 56.

Râmini, büyük müçtehit (Ebû Hanife, İmam Mâlik, Ahmet İbn Hanbel ve Şafii) ve âlimlerin hayatlarından bu konuda bir çok menkıbe, nasihat ve tavsiye sunuyor (Bkz. sh. 57 vd. 88 vd., 122 vd.)

İslâmiyet'e hizmet edenlerin, ilim adamlarının ve ilim öğrenenlerin, enaniyette uzak, maddî ve dünyevî menfaatlere tenezzzül etmeden, zillet ve meskenete de düşmeden, hatta insanların medih ve teveccühlerini de aramadan, sırf Allah rızası için gayret göstermeleri ve ilim yapmaları gereği için ayrıca bkz. Nursî, Lem'alar, 20-21. Lem'a, sh. 257, 276; Mektubat, sh. 586. Nursî, Şualar, 7. Şua 2. Makam 4. Hakikat'da şu Arapça darb-ı meseli zikrediyor: "Bir çok âlim vardır ki rızık yolları ona zorlaşır; bir çok da cahil vardır, kolayca rızıklanırlar." (Bkz. Badıllı, 797).

194 Bu konuda hadis vardır. Bkz. T. Fezailu'l-Kur'ân, 16; MZ, 7/163. Ramazan-ı Şerif'te herbir harfi bin, Âyet'ül-Kürsi gibi ayetlerin her bir harfi binler,

Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) şöyle buyurmuştur: "*Kur'ân'ı okuyunuz ve dileklerinizi Allah'a götürünüz. Sizden sonra öyle kimseler gelecek ki, Kur'ân okuyacaklar ve halka el açacaklardır.*"[195] Bu gibi hadis-i şeriflerden hareketle Kur'ân öğretme ve namaz kıldırma karşılığı ücret alınamayacağı genel bir prensip olarak kabul edilmiştir.

Hanefî mezhebinin müteahhirûn (hicretten 300 yıl sonraki) âlimleri ise şöyle bir fetva vermişlerdir: Eğer Kur'ân öğretecek veya namaz kıldıracak başka kimse bulunmuyorsa ve bu kimseler ihtiyaç içindelerse onlara Kur'ân öğrettikten ve namaz kıldırdıktan sonra bir meblağ verilebilir. Eğer verilmezse, imamlık, ezan işleri ve dini öğretim ihmale uğrayıp ortadan kalkabilir. [196]

Kısacası ilim adamlarının faaliyeti, (Kur'ân'ı yüzünden okumayı öğretmek de dâhil olmak üzere) ilmin en alt seviyesinden en yüksek seviyelerine kadar seyreden bir öğretme faaliyetidir ve bu faaliyet hadis-i şeriflerde ve ayet-i kerimelerde methedilmiştir. Ama bu, o derecede de mesuliyetli ve dikkat edilmesi gereken bir meslektir. O sebepledir ki kitabımızın son bölümünde ilim adamlarının mesuliyetini dile getirdik ve mezu ile ilgili hadisleri verdik.

11. İlim adamları, ilimlerini önce kendileri uygulamalı ve insanlara örnek olmalıdırlar.

Ramazan-ı Şerif'in cumalarında daha ziyadedir. (MF, 3/130). Ve hatta Leyle-i Kadir'de otuz bin sevap (hasene) verilir. (Bu konularda bkz. Nursî, Lem'alar, 29. L, sh. 358, 571).

195 T. T. Fezailu'l-Kur'ân, 16. Bkz.Taberani, el-Mu'cemu'l-Kebir, 18/167. Bir diğer rivayet aynı manadadır ve şöyledir:"Kur'ân'ı tilavet ediniz. Fakat karşılığında ücret alıp menfaat sağlamayınız" (Bkz. Gönenç, Günümüzün Meselelerine Fetvalar, İlaveli Baskı, İstanbul, Yasin y. sh.82).

196 İbid, 82. Ayrıca bkz. Maverdî, 113.

Yukarıda amelsiz ilmin faydasız olduğuna dair hadisleri zikrettik. Gerçekten de ilim adamları, öğrendiklerini ve insanlara öğrettiklerini kendileri de uygulamalıdırlar. Hatta kişi olarak ilimlerini kendi hayatlarında titizlikle uygulamalı, böylece insanlara örnek olmalıdırlar. Mesela maddî ve manevî temizlik, doğru sözlülük, dürüstlük vb. gibi. Zaten Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "*Bildiklerinle Allaha karşı muttaki ol. (Bu sana yeter!)*"[197]

Bu sebepledir ki "Kendi nefsini ıslah etmeyen, başkasını ıslah edemez." sözü söylenmiştir.[198]

12. Kitabımızı, "ilim şehrinin kapısı" Hz. Ali'nin (radıyallahu anh), ilim ve mal kavramlarının mukayesesini yapan şu veciz ifadeleri ile sona erdirmek istiyoruz:

"İlim mala yedi bakımdan üstündür:

1- İlim peygamberlerin mirasıdır, mal ise firavunların mirasıdır.

2- İlim sarf edilmekle eksilmez, mal ise eksilir.

3- Mal, bir muhafaza edene muhtaçtır, ilim ise sahibini muhafaza eder, korur.

4- Kişi ölünce malını bırakır, ilim ise onunla beraber kabre girer.

5- Malı hem mümin hem de kâfir elde eder, ilmi ise ancak mümin elde eder.

6- Bütün insanlar, dini ihtiyaçlarında âlime muhtaçtırlar, ama mal sahibine muhtaç değildirler.

---

[197] Ibn Ebi Şeybe, Musannef, 2/124

[198] Bkz. Nursî, Sözler, 21. söz (Sözler Yayınları, İstanbul 2004, sh. 264) Maverdî bu çok önemli noktanın açıklaması için güzel örnekler vermektedir. Bkz. sh. 98 vd.

7- İlim, sırat köprüsünden geçerken kişiye güç verir, mal ise onun geçmesini engeller.” [199]

13. Hz. Ali'nin (radıyallahu anh) manevî evlâdı olduğunu ve ondan ders aldığını söyleyen Said Nursî ise şöyle diyor: “*Elbette nev-i beşer, âhir vakitte ulûm ve fünûna dökülecektir. Bütün kuvvetini ilimden alacaktır. Hüküm ve kuvvet ise ilmin eline geçecektir.*” [200]

Cenabı-ı Hak ilim adamlarını, enaniyetten mümkün olduğu kadar uzak bir şekilde yaşatsın ve ilmi kullanarak zillet ve meskenete düşmekten korusun.

Son olarak Kur'ân'dan şu ayeti okumak isterim:

“Seni tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yok. Çünkü (her şeyi) hakkıyla bilen, hüküm ve hikmet sahibi olan şüphesiz ki sensin, sen.” (Bakara, 2/32)

---

199 Bu ve benzer vecizeler birçok kaynakta yer almaktadır. Bizim kaynağımız için bkz. Râmini, 53.)

200 Sözler, 20. Söz İkinci Makam, İst. 2004, sh. 264

KAYNAKLAR[201]

Abdülvehhâb, **Muhammed Bin Abdülvehhâb**: *Hâşiyetu'l-Usûli's-Selâse*, Cidde, 1404,

Ukaz.

Armağan, **Servet**: *İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler*, 4. b., Ankara, 2001.

Babanzâde, **Ahmet Nâim**: *İslâm Ahlâkının Esasları*, Ankara, 1995, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. (Notlarla sadeleştiren Dr. Recep Kılıç)

Badıllı, **Abdülkadir**: *Risele-i Nur'un Kudsi Kaynakları*, 2. baskı, İstanbul,1994, Envar Yay.

Berki, **Ali Himmet**: *250 Hadis*, Ankara, 1980; Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

Bilmen, **Ömer Nasuhi**: *Hikmet Gonceleri*, 500 Hadis Tercümesi İzahı, İstanbul, 1963, 2. b.

——, *Hukukı İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kamusu*, c. 1, İstanbul,1985, Bilmen Yay. 2. b.

Buhârî: *Sahih-Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarih Tercemesi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara, 1976, 5. b.) (Kitabımızdaki atıflar, başka bir açıklama yoksa, 1. cilt. İlim kitabındaki sıra numaralarınadır.)

Canan, **İbrahim**: *Hadis Ansiklopedisi*, İstanbul, Zaman Yay.

Çakan, **İsmail**, **L.**: *Eyüp Sultan Hazretleri'nden 40 Hadis*, 4. b., İstanbul, 2003, Nesil Yay.

Çantay, **Hasan Basri**: *Kur'ân-ı Kerim ve Meâl-i Kerim*, İstanbul, 1965, 5. b.

---

[201] İstifade ettiğimiz diğer kaynaklar, kitapta ilgili yerlerde gösterilmiştir.

——, *40 Hadis ve Mealleri* (Müellif küçük kitapçıklar hâlinde arka arkaya 30 defa 40 hadis derlemesi yayımlamıştır. İstanbul,1955-1962)

Dârimi: *Sünen-i Dârimî* (Tercüme ve Tahkik: Abdullah Aydınlı. Mad ve Yay. (Kitabımızdaki atıflar bu kitaptaki bâb sıra numaralarınadır).

Ebû Dâvûd: *Sünen-i Ebî Dâvûd* (İbrahim Koçaşlı Tercümesi, İstanbul, 1985, Milli Gazete Yay. (Kitabımızdaki atıflar, bu kitaptaki ilim babındaki sıra numaralarınadır.)

Ahmed b. Hanbel: *el-Müsned* (el-Fethu'r-Rabbânî Tertibi), Tercüme ve açıklama Rıfat Oral, Tahkik ve Tahriç Süleyman Sarı, c. 1, Ensar Yayınları, Konya, 2003 (Sadece sayfa nosu gösterilen yerler, bu kitaba işarettir.)

İbn Mâce: *Sünen-i İbn Mâce* (Haydar Hatipoğlu'nun tercüme ve şerhi), İstanbul, 1978. (Kitabımızdaki atıflar, bu kitaptaki, mukaddime, sıra numaralarınadır.)

Karahan, **Abdülkadir**: *İslâm Türk Edebiyatında 40 Hadis*, Toplama, Tercüme ve Şerhleri, İstanbul, 1954, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay.

Kotku, **Mehmet Zâhid**: *İlim*, İstanbul, Seha Yay.

Müslim: *Sahih-i Müslim* (Ahmet Davudoğlu'nun tercüme ve şerhi), İstanbul, 1983, Sönmez Yay. (Kitabımızdaki atıflar, bu kitaptaki sıra numaralarınadır.)

Maverdî, **Ali**: *Edeb-i Dünya ve Din* (Tercüme: Ali Akın), İstanbul, 1998, Çelik Yay.

el-Muhsin, **Abdullah bin Salih**: *el-Ehâdîsu'l-Erbeîni'n-Nebeviyye*, 1404, Cidde, Ukaz.

Nevevî, **Muhyiddin**: *Riyâzu's-Sâlihîn* (Tercüme: Hasan Hüsnü Erdem) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1972. (Kitabımızda R.S. kısaltması ile gösterilmiştir ve atıflar bu tercümedeki sıra numaralarınadır.)

——, *Riyâzu's-Sâlihîn*, (Tahkik, Tahriç ve Tâlik: Şuayb el-Arnavut), 1407/1986, Beyrut, el-Risale Yayınları

——, *40 Hadis* (Tercüme ve tahkik: Nusrettin Bolelli) İstanbul, Hisar Yayınları. (Bu değerli eser üzerine birçok şerhler yapılmıştır.)

Pilavoğlu, **Kemal**: *İlim Hakkında Hadisi Şerifler ve Bundan Alınacak Ders-i İbretler*, Ankara.

Tirmizî: *Sünen-i Tirmizî* (Osman Zeki Soyyiğit'in tercüme ve kısa açıklaması), İstanbul, 1970, Yunus Emre Yay. (Kitabımızdaki atıflar, bu kitaptaki sıra numaralarınadır.

Tuğ, **Salih**: *Zuheyr'ubnu Harb ve Kitabu'l İlim*, Telif, Tahkik ve Tercüme, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. İstanbul, 1984.

AYET ENDEKSİ

HADİS ENDEKSİ

İSİM VE KAVRAM ENDEKSİ

D

E

F

G

H

İ